

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Habibe CELAYİR

ANADOLU SAHASI TÜRK MASALLARINDA MUTFAK VE MUTFAĞA DAİR
UNSURLAR

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Habibe CELAYİR

ANADOLU SAHASI TÜRK MASALLARINDA MUTFAK VE MUTFAĞA DAİR
UNSURLAR

Danışman

Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Habibe CELAYİR'in bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Onur Alp KAYABAŞI (İmza)

Üye (Danışman) : Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL (İmza)

Üye : Doç. Dr. Atila KARTAL (İmza)

Tez Başlığı: Anadolu Sahası Türk Masallarında Mutfak ve Mutfağa Dair Unsurlar

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 24/10/2024

Mezuniyet Tarihi : 28/11/2024

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Anadolu Sahası Türk Masallarında Mutfak ve Mutfağa Dair Unsurlar” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Habibe CELAYİR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Habibe CELAYİR
Öğrenci Numarası	202152042012
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Anadolu Sahası Türk Masallarında Mutfak ve Mutfağa Dair Unsurlar
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2525351497
Rapor Tarihi	20/11/2021
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %13 Alıntılar dahil: %18
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 83 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL İmza	

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY	v
ÖN SÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM MASAL

1.1. MASAL TANIMLARI	3
1.1.1. Araştırmacılar Tarafından Yapılan Masal Tanımları	3
1.1.2. Ansiklopedi ve Sözlüklerde Yapılan Masal Tanımları.....	4
1.2. MASALLARIN KAYNAKLARI	4
1.3. MASALLARIN ÖZELLİKLERİ.....	5
1.3.1. Şekil Özellikleri.....	5
1.3.2. İçerik Özellikleri.....	6
1.4. MASALLARIN SINIFLANDIRILMASI.....	6
1.4.1. Masal Tipleri Sınıflandırması.....	6
1.4.2. Masal Motifleri Sınıflandırması	9

İKİNCİ BÖLÜM ANADOLU SAHASI TÜRK MASALLARINDA MUTFAK VE MUTFAĞA DAİR UNSURLAR

2.1. BESİN MADDELERİ VE YEMEK KÜLTÜRÜ	10
2.1.1. Büyülü Yiyecekler, Büyülü Sofra	11
2.1.2. Misafire Verilen Yiyecekler, Açılan Sofralar.....	17
2.1.3 Yemek ve Sofra ile İlgili Terimler, İkillemeler, Deyimler, Sayılar, Atasözleri	18
2.1.4. Şifalı Süt, Şifalı Yiyecekler	22
2.1.5. Yöresel Yemekler	24
2.1.6. İnsan Yeme, Farklı Şekillere Girip İnsan Yeme.....	25
2.1.7. Bir Hayvan Boynuzundan Beslenme, Hayvan Tarafından Beslenme	26
2.1.8. Yiyeceklerle İlgili Bazı Âdetler.....	26
2.1.9. Bir Elma/Yiyecek Yiyerek Çocuk Sahibi Olma.....	28
2.1.10. Yapılan Bir İyiliğin Karşılığında Yiyecek Verilmesi.....	31
2.1.11. Altın Yiyecekler	31
2.1.12. Yiyeceği Paylaşmama ve Bundan Dolayı Cezalandırılma	32
2.1.13. Tuz ile İlgili İnanışlar ve Masallardan Örnekler	32
2.2. ATEŞ VE OCAK KAVRAMI	35
2.2.1. Ateşin Kökeni ile İlgili Bilgiler	35
2.2.2. İslamiyet Öncesi ve Semavî Dinlerde Ateş ve Ocak.....	38
2.2.3. Velilikte Ateş ve Ocak Kavramı.....	42
2.2.4. Alevi-Bektaşî Kültüründe Ateş ve Ocak Kavramı	42

2.2.5. Halk Hekimliğinde Ateş ve Ocak Kavramı.....	43
2.2.6. Törenlerde Ateş ve Ocağın Kullanımı.....	46
2.2.7. Geçiş Dönemlerinde Ateş ve Ocağın Kullanımı	49
2.2.8. Ateş ve Ocakla İlgili Bazı Kurallar ve İnanışlar.....	51
2.2.9. Ateş ve Ocak Kavramının Dede Korkut Hikâyelerinde ve Masallardaki Örnekleri	54
2.3. MUTFAK VE MUTFAK GEREÇLERİ.....	55
2.3.1 Büyülü Mutfak Gereçleri.....	56
2.3.2. Su Kabağı/Kelek.....	57
2.3.3. Altın ve Gümüş Mutfak Aletleri.....	59
2.3.4. Mutfak Gereçleri ile İlgili Bazı Âdetler	60
2.4. YEMEK SOSYOLOJİSİ.....	60
SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	67

KISALTMALAR LİSTESİ

akt. : aktaran

bk. : bakınız

çev. : çeviren

ed. : editör

s. : sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

vb. : ve benzeri / ve bunun gibi

vd. : ve diğerleri

vs. : vesaire

yay. : yayınları

ÖZET

Edebiyat, toplumların kendilerini en kolay ve en sanatsal şekilde ortaya koyabildikleri nahif bir sanattır. Bu nahif sanat içerisinde üretilen tüm ürünler ya nesillerden nesillere aktarılma şansına sahip olur ya da meraklı gözlere ulaşmadan yok olur. Sağlam köklere sahip olan bu koca çınarın dalları birbirinden çok farklı yönlerle ilerlemiştir.

Dünya üzerinde pek çok topluluğun ortak mirası sayılabilecek nitelikte olan masallar da bu dallardan biridir. Zaman içerisinde farklı kültürlerle de harmanlanmış ve yazın dünyasında kendine bir yer bulmuştur. Halk edebiyatının önemli bir taşı sayılan bu tür, halkın geçmişine ve geleceğine ayna tutar. Bu aynada pek çok kültür, din, dil kendi yansımalarını görebilir.

Her millet kendine uygun şekilde masallarını dilden dile aktararak bugünlere kadar getirmiştir. Ancak hepsinin birbirinden etkilendiği ve aynı kaynaktan beslendiğine dair tartışmalar yüzyıllardır süregelmektedir. Kullanılan motifler, tipler ve hatta kahramanlar açısından dahi bu ortaklık bağlamında değerlendirilebilir.

Çalışmamızda, Anadolu sahası Türk masalları mutfak, mutfak unsurları, yemek kültürü açısından değerlendirilmiş ve elde edilen veriler ışığında bu kültürel kodların tespiti amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: masal, mutfak, yemek kültürü, mutfak unsurları, Anadolu sahası Türk masalları

SUMMARY

KITCHEN AND CULINARY ELEMENTS IN ANATOLIAN TURKISH FAIRY TALES

Literature is a delicate art through which societies can express themselves in the most graceful and artistic way. All creations within this delicate art either have the chance to be passed down through generations or perish without reaching curious eyes. The branches of this ancient tree, with its solid roots, have extended in many different directions.

Fairy tales, considered a common heritage of many communities around the world, are one of these branches. Over time, they have intertwined with different cultures and found their place in the literary world. This genre, an important pillar of folk literature, reflects the past and future of the people. In this mirror, many cultures, religions, and languages can see their own reflections.

Every nation has passed down its tales orally in a way that suits its own culture, preserving them to this day. However, the idea that all these tales have influenced each other and originate from a common source has been a subject of debate for centuries. This shared heritage can be examined in terms of the motifs, archetypes, and even the heroes used in the tales.

In our study, we have evaluated Turkish fairy tales from the Anatolian region in terms of kitchen, kitchen elements, and food culture. The aim is to identify these cultural codes in our fairy tales.

Keywords: fairy tale, kitchen, food culture, kitchen elements, Anatolian Turkish fairy tales

ÖN SÖZ

İnsanlığın yüzyıllardır anlam ihtiyacını karşıladığı araçlardan biri de edebiyattır. Masallar da edebiyatın içerisinde gelişen ve değişen, kendine yer bulan türlerden biri olmuştur. İnsanların kültürlerini, yaşayışlarını, gelenek ve göreneklerini, duygularını ve düşüncelerini yansıtmaya olanağı bulduğu bu tür pek çok bilgiyi bünyesinde barındırması ile bilinmektedir. Sosyal hayatın kendine önemli ölçüde yer bulduğu bu tür yıllar içerisinde karşılıklı bir alışverişe dönüşmüş ve hem sosyal hayat hem de masallar birbirlerini etkilemiştir.

Çalışmanın konusu belirlenirken özellikle Anadolu sahası Türk masallarında ı ışık tutulması gereken bazı konuların/unsurların eksikliği gözlemlenmiştir. Anadolu sahası Türk masallarında yer alan pek çok unsur (büyü, kadın, erkek, tipler vd.) incelenmiş ancak mutfak ve mutfağa dair unsurlarla ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Anadolu Sahası Türk Masallarında Mutfak ve Mutfağa Dair Unsurlar adlı çalışmamız “İçindekiler”, “Kısaltmalar Listesi”, “Özet”, “Summary”, “Ön Söz”, “Giriş”, “Birinci Bölüm: Masal”, “İkinci Bölüm: Anadolu Sahası Türk Masallarında Mutfak ve Mutfağa Dair Unsurlar”, “Sonuç” ve “Kaynakça” bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde çalışmamızın kapsamı, konusu, amaç ve yöntemleri başlıklar hâlinde sunulmuştur.

Çalışmamızın birinci bölümünde ‘Masal’ başlığı altında türün sözlük ve ansiklopedilerde yer alan tanımları ile araştırmacılar tarafından yapılan tanımlarına yer verilmiştir. Ardından ‘Masalların Kaynakları’ başlığı altında masalların çıkış noktalarına değinilmiştir. ‘Masalların Özellikleri’ başlığı altında şekil ve içerik özellikleri belirtilmiştir. ‘Masalların Sınıflandırılması’ başlığında tür ile ilgili yapılan tip ve motif tasniflerine yer verilmiştir.

İkinci bölüm olan “Anadolu Sahası Türk Masallarında Mutfak ve Mutfağa Dair Unsurlar” bölümünde; “Besin Maddeleri ve Yemek Kültürü” başlığı altında, Türklerde yemek kültüründen bahsederek esas konuya giriş yapılmıştır. Bu başlık altında ‘Büyülü Yiyecekler, Büyülü Sofra’, ‘Misafire Verilen Yiyecekler, Açılan Sofralar’, ‘Yemek ve Sofra ile İlgili Terimler, İkillemeler, Deyimler, Sayılar’, ‘Şifalı Süt, Şifalı Yiyecekler’, ‘Yöresel Yemekler’, ‘İnsan Yeme, Farklı Şekillere Girip İnsan Yeme’, ‘Bir Hayvan Boynuzundan Beslenme, Hayvan Tarafından Beslenme’, ‘Yiyecek ile İlgili Bazı Âdetler’, ‘Bir Elma/Yiyecek Yiyerek Çocuk Sahibi Olma’, ‘Yapılan Bir İyiliğin Karşılığında Yiyecek Verilmesi’, ‘Altın Yiyecekler’, ‘Yiyeceği Paylaşmama ve Bundan Dolayı Cezalandırılma’, ‘Tuz ile İlgili İnanışlar ve Masallardan Örnekler’ gibi temel ve sık geçen konular başlıklandırılmış ve masallardan örnekler verilmiştir. Ardından “Ateş ve Ocak Kavramı” başlığı altında ‘Ateşin Kökeni ile İlgili Bilgiler’, ‘İslamiyet Öncesi ve Semavî Dinlerde Ateş ve Ocak’, ‘Velilikte Ateş ve Ocak Kavramı’, ‘Alevi-Bektaşî Kültüründe Ateş ve Ocak Kavramı’, ‘Halk Hekimliğinde Ateş ve Ocak Kavramı’, ‘Törenlerde Ateş ve Ocağın Kullanımı’, ‘Geçiş Dönemlerinde Ateş ve Ocağın Kullanımı’, ‘Ateş ve Ocakla İlgili Bazı Kurallar ve İnanışlar’, ‘Ateş ve Ocak Kavramının Dede Korkut Hikâyelerinde ve Masallardaki Örnekleri’ başlıkları altında, Türklerde ateş ve ocak kültürüne ve masallarda geçen örneklerine yer verilmiştir. ‘Mutfak ve Mutfak Gereçleri’ başlığında da Türklerde sık kullanılan bazı mutfak

gereçlerinden ‘Büyülü Mutfak Gereçleri’, ‘Su Kabağı/Kelek’, ‘Altın ve Gümüş Mutfak Aletleri’, ‘Mutfak Gereçleri ile İlgili Bazı Âdfetler’ ve masallarda geçen örneklerine yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmanın genel analizi yapılmış, incelenen masallar sonucunda bazı çıkarımlara yer verilmiştir.

Kaynakça bölümünde, çalışmamızda kullanılan tüm kaynakların ayrıntılı künyelerine yer verilmiştir.

Çalışmamızda yer alan bazı kavramların Motif-Index of Folk-Literature’deki karşılıkları aşağıda verilmiştir:

B211.3.9. Speaking Crow (Konuşan Karga)

D1018. Magic Milk of Animal (Sihirli Hayvan Sütü)

D1031. Magic Pastry (Bread, cake...) (Sihirli Hamur İş, Ekmek vb.)

D1172. Magic Dish (Sihirli Tabak)

D1177. Magic Spoon (Sihirli Kaşık)

D1242.1. Magic Water (Sihirli Su)

D475.2.2. Transformation: Water to Money (Suyun Paraya Dönüşmesi)

D981.1. Magic Apple (Sihirli Elma)

G10. Cannibalizm (Yamyamlık/İnsan Yeme)

G60. Human Flesh Eaten Unwittingly (Farkında Olmadan İnsan Eti Yeme)

Bu çalışmada benden desteklerini esirgemeyen, tüm ümitsizliğe düştüğümde beni rahatlatan ve yolumu çizmemde bana yardım eden canım hocam saygıdeğer Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL’a en kalbî duygularıyla teşekkür ederim.

Bu yolda beni cesaretlendiren, önümü açan, benimle tüm bilgi birikimini paylaşan ve hayatımı değiştiren değerli hocam Doç. Dr. Yasin ÖZKARA’ya teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Son olarak bana her karanlıkta ışık olan, hayatımı ve yolumu aydınlatan, varlığı ile beni var eden, bu hayattaki tek hazinem annem Sevil BİNGÖL’e teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Masallar, edebî türler arasında önemli bir yere sahiptir ve kültürel aktarımın vazgeçilmez araçlarından biridir. Genellikle sözlü olarak nesilden nesle aktarılan bu anlatılar, toplumların değerlerini, inançlarını ve normlarını yansıtarak kültürel kimlik oluşumunda önemli bir rol oynar. Masallar, içerdikleri evrensel temalar ve arketiplerle bireylerin psikososyal gelişimlerine katkıda bulunur. Bu bağlamda, Carl Jung'un arketip teorisi masalları analiz etmek için önemli bir çerçeve sunar. Masallar, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin ve güç dinamiklerinin şekillenmesinde de etkilidir. Örneğin, pek çok masalda kahraman erkek karakterler cesaret ve akıl ile öne çıkarken, kadın karakterler daha çok pasif ve kurtarılmayı bekleyen figürler olarak resmedilir. Bununla birlikte, modern masal uyarlamaları bu geleneksel rolleri sorgulayarak daha eşitlikçi temsiller sunmaya çalışmaktadır. Akademik literatürde, masalların pedagojik işlevi de geniş bir şekilde incelenmiştir. Çocukların hayal gücünü geliştiren ve moral değerleri öğretmede etkili bir araç olan masallar, eğitim programlarında da yer bulmaktadır. Bu bağlamda, masalların hem tarihsel hem de çağdaş toplumsal yapıların anlaşılmasında bir araştırma nesnesi olarak önemi büyüktür.

Çalışmanın Konu ve Kapsamı

Masalların içerisinde barındırdığı çeşitli unsurların incelenmesi geçmişten günümüze kadar çoğu kez yapılmış bir araştırma konusudur. Ancak Anadolu sahası Türk masallarında mutfak ve mutfağa dair unsurlarla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu da konunun ilgimizi çekmesine neden olmuş ve bilim dünyasına sunulması gerektiği düşüncesine bizi sevk etmiştir. Çalışmada Anadolu sahası Türk masalları; tez, makale ve kitaplardan yararlanılarak incelenmiştir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın amacı, edebiyatımızda geniş bir yelpazeye sahip olan masal türünün faydalarını artırmak ve çeşitli unsurlar açısından bu türü belirli bir bölge ile sınırlandırarak mutfak ve mutfağa dair unsurları, yemek kültürünü tespit etmek ve farklı bir bakış açısı sunmaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Halk bilimciler tarafından “Metin Merkezli İnceleme” adı verilen yöntem kullanılarak Anadolu sahasının belirli bölgelerinden masallar incelenmiş ve bu masallarda geçen mutfak ve mutfağa dair unsurlar tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MASAL

1.1. Masal Tanımları

1.1.1. Araştırmacılar Tarafından Yapılan Masal Tanımları

Masal metinleri, asırlardır anlatılan geleneksel hikâyelerdir ve tüm insanlığın ortak kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Bu metinler, ahlaki değerlerden dinî inançlara, sosyal hayatın düzenlenmesinden yaşam felsefesine kadar geniş bir konu yelpazesine sahiptirler. Masallar, insanların duygusal dünyasını derinlemesine ele alırken hayal gücünü de gerçeklikle harmanlar. Bu ürünlerin, sadece hayal ürünü olarak nitelendirilmesi eksik kalacaktır. Aynı zamanda toplumun gerçekliği ve tarihsel izlerini de içinde barındırırlar. Sözlü kültürün en önemli unsurlarından biri olan masallar, geçmişten geleceğe aktarılan kültür malzemeleridir. Masallar, insanoğlunun geçmişten gelen bilgelik ve deneyimlerini gelecek kuşaklara aktarmada önemli bir rol oynarlar. Masalların evrensel bir niteliği vardır, çünkü insan doğasının temel öğelerini ve ortak değerlerini yansıtır. Onlar, kültürel kimliğimizin ve kolektif hafızamızın önemli taşıyıcılarıdır.

Türkiye’de masalla ilgili yapılan pek çok çalışma yer almaktadır. Araştırmacılar masalı farklı şekillerde tanımlamışlardır.

Pertev Naili Boratav masalı “Masal nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamimiyle hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı” (1995: 75) şeklinde tanımlarken Saim Sakaoğlu “Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsülü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür” (2015: 2) şeklinde tanımlamaktadır.

Ali Berat Alptekin masalları “Büyük ölçüde nesirle anlatılmış ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası bulunmayan, hayal ürünü olan nesir şeklindeki anlatımlar.” (2002: XI) olarak tanımlamıştır.

Umay Günay masala dair “Masal, birçok araştırmacının kabul ettiği gibi sadece çocukları eğlendirmek için anlatılan bir edebi tür değil, aynı zamanda okuryazar olmayan halk için okuryazar halkın romanı ve hikâyesi olmaktadır. Masal, roman ve hikâyenin ilk şekli olarak kabul edilebilir.” (Günay, 1975: 2) şeklinde bir tanım sunar.

Stith Thompson, The Folktale adlı eserinde "halk masalı" teriminin İngilizcede genellikle ev masalları veya peri masalları için kullanıldığını, ancak kelimenin yazılı veya sözlü her türlü nesir anlatıyı kapsayan meşru bir şekilde kullanıldığını tartışır (1977: 4).

Esma Şimşek, Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması adlı doktora tezinde masalı şu şekilde tanımlar: “Masallar, içerisinde olağanüstü kahramanların ve hadiselerin geçtiği, klişe bir sözle başlayıp, yine klişe bir sözle biten, dinleyiciyi inandırmak gibi bir iddiâsı olmayan ve umumiyetle nesir şeklinde söylenen hayâl mahsülü türlerdir” (1990: 3).

1.1.2. Ansiklopedi ve Sözlüklerde Yapılan Masal Tanımları

Hemen herkesin bildiği halk anlatılarının başında masallar gelir. Sözlü gelenekte oluşan masallar, nesiller boyu aktarılıp halk arasında yaşamaya devam eden bir türdür.

Kelimenin kökeni ve tanımı ile ilgili pek çok görüş ayrılığı vardır. Ahmed Vefik Paşa “Lehçe-i Osmanî” adlı eserinin ikinci cildinde masal hakkında “Mesel, hâlâ hikâye, dâsitân, menkabe manasında fıkra ve kaziyeden gayri” (akt. Sakaoğlu, 2015: 1) demiştir. Muallim Naci ise kelimeyi mesel olarak ele almış ve “Dâsitân, kıssa-i meşhûre. ‘Masal’ bundan muharefettir” (akt. Sakaoğlu, 2015: 1) demiştir.

Ancak günümüzdeki sözlüklere baktığımızda bunlardan tamamen bağımsız tanımlar görülecektir. Güncel Türkçe Sözlük’te masal “Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür” (Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük) şeklinde geçmektedir.

Mehmet Ali Ağakay da “Çocuklara anlatılan ve çoğu olağanüstü olaylarla süslenmiş bulunan ilgi çekici hikâye” (akt. Sakaoğlu, 2015: 2) şeklinde bir tanım ortaya koyar.

Ferit Devellioğlu ise hazırlamış olduğu Osmanlıca-Türkçe Lügat’ta masalı ‘mesel’ olarak ele almıştır ve “3. terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye” (Devellioğlu, 2012: 726) olarak tanımlamıştır.

1.2. Masalların Kaynakları

Dünyanın farklı bölgelerindeki pek çok ulusun içerisinde doğan masalların ilk olarak nerede ortaya çıktığı konusu bir tartışma yaratmıştır. Bu konu üzerinde çalışan araştırmacılar farklı görüşler ortaya atmışlardır. Ancak henüz net bir sonuca ulaşılmış değildir. Masal üzerine yapılan sınıflamalardan biri Gedeon Huet’e aittir. Huet’in yaptığı sınıflama şu şekildedir:

- A. Tarih Öncesi Görüş (Kablettarih Nazariyesi)
- B. Tarihî Görüş (Tarihî Nazariye)
- C. Etnografik Görüş (Etnografik Nazariye) (Sakaoğlu, 2015: 5)

Saim Sakaoğlu'na göre bu sınıflamaya bazı bilim insanlarının 'okul' bazı bilim insanlarının ise 'görüş' demesinin pek bir farkı yoktur. 'Okul' denmesinin 'School' kelimesinden kaynaklı olabileceğini düşünür (Sakaoğlu, 2015: 5).

Tarih Öncesi Görüş'e göre masalların kaynağı Hindistan'da yer alan Veda'lardır. Bu görüşün temsilcisi Max Müller, masalın mitolojiden doğmuş olabileceğini söyler ve Karşılaştırmalı Mitoloji Bilimi'ni kurar. Bu okulun temsilcileri güneş ve güneşe dair kelimeler üzerinde ısrarla durduklarından 'Güneş Mitolojistleri' olarak anılırlar. W. Grimm, masalların kaynağını farklı şekilde ele alır ve iki görüş ileri sürer: Hint-Avrupa Görüşü ve Parçalanmış Mitler Görüşü. Hint-Avrupa Görüşü'nde; Hint-Avrupa dil ailesine dâhil olan ulusların masallarını bu medeniyetin mirası olarak kabul ederken Parçalanmış Mitler Görüşü'nde ise masalları eski mitlerin parçalanmış hâli olarak kabul ederler (Sakaoğlu, 2015: 5-6).

Tarihî Görüş'e göre de masalların kaynağı Hindistan olarak kabul edilir. Masalların buradan doğarak İslamiyet ve sözlü gelenek etkisiyle Çin üzerinden Moğollar aracılığıyla Avrupa'ya yayıldığı düşünülmektedir (Karadavut, 2010: 73)

Etnografik Görüş'e göre masallar Hindistan kaynaklı olamaz. İnsanların topluluk hâlinde yaşamaya başladığı dönemlerden bugüne kadar gelen bir üründür. Her ne kadar farklı yerlerde ortaya çıksalar da birbirlerine benzemeleri kaçınılmaz olacaktır.

1.3. Masalların Özellikleri

Birçok araştırmacı tarafından masal türünün özellikleri ile ilgili uzun yıllardır çokça çalışma yapılmış ve genel anlamda aşağıda verilen özellikler ortaya konulmuştur.

1.3.1. Şekil Özellikleri

1. Genellikle düzyazı şeklinde ele alınan bu türde manzum parçalar da yer almaktadır.
2. Masallarda zaman olarak geçmiş zaman ve bunun kalıpları kullanılmaktadır.
3. İçerisinde mâni, atasözü, dua ve beddua vb. türler de barındırması açısından masallar kapsayıcı bir türdür denilebilir.
4. Fıkra ve efsanelerden daha uzun; destan ve halk hikâyelerinden daha kısa bir türdür.
5. Masallar, halkın konuşma dilini canlı bir biçimde yansıtır. Günlük dilin unsurlarını taşıyan masallar, sade ve anlaşılır bir dille anlatılır. Belirli bir bölgeden toplanan masallar, o yörenin ağız özelliklerini yansıttığı için ağız araştırmaları açısından değerli bir kaynak olarak kabul edilir.

6. Uzun kış gecelerinde masal nineleri tarafından anlatıldıkları bilinmektedir.

7. Masallarda çeşitli kalıp sözler kullanılır. Formel adı verilen bu kalıp sözler masalın başında, ortasında ve sonunda kullanılabilir. Başlangıçta “Bir varmış bir yokmuş...”, masalın ortasında ve olayların geliştiği bölümde “Dağlardan yel gibi, derelerden sel gibi...” ve masalın sonunda da “Gökten üç elma düştü...” şeklinde kalıplaşmış ifadeleri görmek mümkündür.

8. Masal metinlerinde betimlemeler önemli bir yer tuttuğundan ayrıntılı şekilde yapılır.

1.3.2. İçerik Özellikleri

1. Masallarda olağanüstü konular, kişiler ve mekânlar yer alır.

2. Zıtlıklarla bezenen masal türünde daima iyi-kötü, güzel-çirkin, zenginlik-fakirlik gibi çatışmalar yer alır.

3. Masallarda cadı karısı, cin, peri kızı, dev gibi kişiler bulunurken gerçek hayatta var olacak özellikte insanlar da yer alır.

4. Kaf Dağı, mutluluk şehri, altın ırmaklar vb. hayalî mekânların yanı sıra Çin, Erzurum, Adıyaman gibi gerçek mekânlara da rastlanmaktadır.

5. Çeşitli kalıp sözlerin yer aldığı masallarda sayılar bağlamında da çeşitli formellere rastlanmaktadır. 3,7,40,52 vb. sayılar masallarda sıkça geçer.

6. İyilerin ödüllendirildiği kötülerin ise cezalandırıldığı masallarda bazen belirli bir son yoktur. Okuyucunun hayal gücüne bırakılan sonlara da rastlanmaktadır.

7. Masallarda Keloğlan, üvey anne, Hızır, prenses gibi tip özelliği sergileyen kişilere de yer verilir. Keloğlan zekâ, üvey anne kötülük, prenses masumluk, Hızır ise zorda kalmışlara yetişmek gibi özellikleriyle ön plana çıkar.

8. Abartılı bir üslubun kullanıldığı masallarda gerçek olmayan olaylara da yer verilir. Kahramanın don değiştirmesi, cansız varlıkların ve hayvanların konuşması, taş kesilme gibi olaylar sıkça yer alabilir.

1.4. Masalların Sınıflandırılması

1.4.1. Masal Tipleri Sınıflandırması

Yapılan ilk masal tasnifi denemelerinde görülmektedir ki tip ve motifler iç içe geçmiş hâldeyken zaman içinde terimler daha anlaşılır bir hâle getirilerek kategorize edilmiştir.

Thompson tip terimini şu şekilde açıklamaktadır: “Tip, varlığını bağımsız olarak koruyabilen geleneksel bir masaldır. O, bağımsız bir masal olarak anlatılabilir ve başka bir masala veya masallara gerek duymaz.” (Thompson’dan akt. Sakaoğlu, 2015: 11).

Masal tasnifleri, J.G.Von Hahn’ın sınıflamasıyla başlar. Bu sınıflama, zaman içinde yerini Antti Aarne’nin Masal Tipleri Kataloğu’na bırakmıştır. Antti Aarne, her bir tipe ayrı numaralar vermiş ve mantıklı bir takip zinciri oluşturarak masallar arasındaki ilişkileri göz önünde bulundurmuştur. Başlangıçta 540 masalı kapsayan bu tasnif, zamanla 1999 masallık bir katalog hâline getirilmiştir. Böylece, katalogun gelecekte daha da geliştirilmesine olanak sağlanmıştır (Sakaoğlu, 2015: 11).

Antti Aarne’nin sınıflandırması şu şekildedir:

1. Hayvan Masalları

1-99 Vahşi Hayvanlar

100-149 Vahşi hayvanlar ve evcil hayvanlar

150-199 Vahşi hayvanlar ve insan

200-219 Evcil hayvanlar

220-249 Kuşlar

250-274 Balıklar

275-299 Öteki hayvanlar

2. Asıl Masallar

A-Sihir Masalları 300-749

300-399 Tabiatüstü rakip

400-459 Tabiatüstü veya sihirli zevce (zevc) veya diğer ilgili kimseler

460-499 Tabiatüstü vazife

500-559 Tabiatüstü yardımcı

560-649 Tabiatüstü eşya

650-699 Tabiatüstü muktedit olma hâli veya bilme

700-749 Diğer tabiatüstü haller

B-Efsane Tarzındaki Masallar 750-849

C-Kısa Hikâye Tarzındaki Masallar 850-999

D-Aptal Dev Masalları 1000-1199

3. Fıkralar

1200-1349 Edepsizlik

1350-1439 Evli kimselerin lâtifeleri

1440-1524 Kahraman olan bir kızın (kadının) lâtifeleri

1525-1874 Kahraman olan bir erkeğin lâtifeleri

1525-1639 Kurnaz adam

1640-1674 Tesadüf suretiyle mutluluk

1675-1724 Aptal

1725-1874 Papazın lâtifeleri

1875-1999 Yalan masalları (Sakaoğlu, 2015: 12).

Aarne'nin tasnifine öğrencisi Stith Thompson eklemeler yaparak masalları 5 ana başlıkta incelemiştir. Günümüzde en yaygın kullanılan Thompson tarafından genişletilen bu katalogdur. 1999 masallık kataloğu 2499 masala çıkararak genişletmiştir. Thompson'un bugün de kullanılmaya devam edilen kataloğu şu şekildedir:

1. Hayvan Masalları (1-299)
2. Asıl Halk Masalları (300-1199)
3. Güldürücü Hikâyeler, Nükteli Fıkralar (1200-1999)
4. Zincirlemeli Masallar (2000-2399)
5. Sınıflamaya Girmeyen Masallar (2400-2499) (Sakaoğlu, 2015: 13).

Tüm bu tasniflerden sonra Türk masallarının tasnifini ise W. Eberhard ve P.N. Boratav yapmıştır. Eberhard ve Boratav hazırladıkları tasnifte 378 masal tipi tespit etmiş ve bunları 23 başlık altında toplamışlardır.

- A. Hayvan Masalları (22 tip)
- B. Hayvan ve insanın beraber rol aldıkları masallar (11 tip)
- C. Masal kahramanına bir ruhun veya bir hayvanın yardım ettiği masallar (49 tip)
- D. Tabiat üstü bir ruh veya bir hayvanla evlenme konusunu işleyen masallar (27 tip)
- E. İyi bir ruhla veya evliyalarla birlikte yaşamayı konu alan masallar (13 tip)
- F. İnsanların kaderinin önceden yazıldığını ve değişmeyeceği konusunu işleyen masallar (20 tip)
- G. Rüyaları konu alan masallar (3 tip)
- H. Kötü ruhlarla birlikte yaşamayı işleyen masallar (23 tip)
- I. Sihirbazları konu alan masallar (16 tip)
- J. Genç kızın sevgili bulmasını konu edinen masallar (12 tip)
- K. Erkek kahramanın sevgili bulmasını konu alan masallar (25 tip)
- L. Fakir kızın zengin bir erkekle evlenmesini konu alan masallar (16 tip)
- M. Kısır ve iftira konusunu işleyen masallar (17 tip)
- N. Hor görülen kocaların kahraman olduğu masallar (3 tip)
- O. Zina ve baştan çıkarmayı konu alan masallar (22 tip)
- P. Acaip olaylar ve acaip icraat'ı konu alan masallar (8 tip)
- Q. Acaip davaları konu alan masallar (13 tip)
- R. Realist masallar (9 tip)
- S. Acaip tesadüfleri konu olarak işleyen masallar (6 tip)
- T. Komik olayları konu alan masallar (6 tip)
- U. Aptal ve tembel kadın veya erkekleri konu alan masallar (16 tip)
- V. Hırsızlık ve dedektiflik konularını işleyen masallar (11 tip)
- W. Akıllı, hilekâr veya cimri kahramanları konu alan masallar (29 tip) (Günay, 1975: 21).

1.4.2. Masal Motifleri Sınıflandırması

Masalın önemli unsurlarından bir diğeri de ‘motif’ kavramıdır ve her masalın en az bir motifi olmalıdır.

Saim Sakaoğlu, Masal Araştırmaları adlı eserinde Thompson’ın motifi “Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan, masalın en küçük unsurudur” (Thompson’dan akt. Sakaoğlu, 2015: 15) olarak tanımladığını belirtmiştir.

Stith Thompson, 1958 yılında yeniden yayımladığı Motif Index of Folk Literature adlı 6 ciltlik eserinde motifleri 23 başlık altında toplamıştır. Bu tasnif şu şekildedir:

- A. Mitolojik motifler
- B. Hayvanlar
- C. Yasak
- D. Sihir
- E. Ölüm
- F. Olağanüstülükler
- G. Devler
- H. İmtihanlar, denemeler
- I. Akıllı ve aptal
- K. Aldatmalar
- L. Kaderin ters dönmesi
- M. Geleceğin tayini
- N. Şans ve talih
- P. Cemiyet
- Q. Mükâfatlar ve cezalar
- R. Esirler ve kaçaklar
- S. Anormal zulümler
- T. Cinsiyet
- U. Hayatın tabiatı
- V. Din
- W. Karakter özellikleri
- X. Mizah
- Z. Çeşitli motif grupları (Thompson’dan akt. Sakaoğlu, 2015: 16)

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI TÜRK MASALLARINDA MUTFAK VE MUTFAĞA DAİR UNSURLAR

2.1. Besin Maddeleri ve Yemek Kültürü

Türklerde yeme ve yemek kültürü, tarih boyunca farklı coğrafi bölgeler ve medeniyetlerin etkisiyle şekillenmiş zengin bir yapıya sahiptir. Türk mutfağının kökeni, Orta Asya bozkırlarına kadar uzanırken, burada yaşayan Türk boylarının beslenme alışkanlıkları, yerleşik hayata geçişleri ile yeni bir şekle bürünmüştür.

Türk mutfağının temel unsurlarından biri olan et ve süt ürünleri, göçebe yaşamın bir mirasıdır. Koyun, keçi ve sığır etinden yapılan yemekler ile yoğurt, peynir gibi süt ürünleri bu mutfağın vazgeçilmezleridir. Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler, bu coğrafyada zengin tarım ürünleriyle karşılaşmış ve bunları yemek kültürlerine dâhil etmişlerdir. Özellikle buğday, arpa, pirinç gibi tahıllar ile zeytinyağı, sebzeler ve meyveler Anadolu'da Türk mutfağının çeşitlenmesine katkı sağlamıştır.

Bahaeddin Ögel de ‘Türk Kültür Tarihine Giriş IV’ adlı eserinde “Süt ve et hiç şüphe yok ki Türk hayatı ile Türk kültürünün ana maddelerinden biri idi” der (1978: 1).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde saray mutfağının da etkisiyle Türk mutfağı daha da zenginleşmiştir. Bu dönemde saray aşçıları, çeşitli baharatlar ve egzotik malzemeler kullanarak karışık yemekler hazırlamışlardır. Osmanlı saray mutfağı, yalnızca yerli malzemeleri değil, aynı zamanda İpek Yolu üzerinden gelen baharatlar ve Akdeniz'den ithal edilen deniz ürünlerini de kullanarak geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Saray mutfağının etkisi, Anadolu'nun dört bir yanına yayılarak yerel mutfaklarla birleşmiş ve günümüz Türk mutfağının temelini oluşturmuştur (Talas, 2005: 273-283).

Hayvanları için konar-göçer (yaylak-kışlak) hayatı süren Türkler için et ve süt önemli bir besin maddesidir. Bu kültürün Türk deyişlerine de etkisi kaçınılmaz olmuştur (bk. “Kaymağını yemek/almak” deyişi) (Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük). Aynı zamanda Türklerde besin maddelerinin tedavi amaçla kullanıldığını da görmekteyiz. Kısrak sütünden elde edilen kımızın kalp hastalıklarından böbrek hastalıklarına ve hatta verem tedavisinde bile kullanıldığı gözlemlenmiştir (Ögel, 1978:1-61).

2.1.1. Büyülü Yiyecekler, Büyülü Sofra

Bu çalışmada Anadolu sahası Türk masallarında yer alan tüm sihirli/büyülü nesneler listelenecektir. Bu nesnelerin inanç sistemleriyle bağlantıları varsa bu ilişkiler açıklanarak sunulacak, herhangi bir bağ kurulamadığında ise sadece örnekler verilerek geçilecektir.

“Ceren” adlı masalda üvey anneleri tarafından aç bırakılan çocuklar ölen ineklerinin boynuzu gömerler. Boynuzun birinden yağ birinden bal akar ve çocuklar üvey annelerinin verdiği kül yerine bunları yiyerek beslenirler. Yine aynı masalda çocuklardan erkek olan bir su kenarında su içer ve cerene dönüşür (Doğan, 2006: 178).

“Dev Yavrusu” adlı masalda köyün garibinden alınan bir salkım üzümün yenmesine rağmen hiç eksilmediği gözlemlenir (Doğan, 2006: 192)

“Yedi Kardeş ile Bir Bacı” adlı masalda gökten her gün iki üzüm tanesi düşer birini kız diğerini kedi yer (Doğan, 2006: 300-301).

“Anka Kuşunun Yüreği” adlı masalda akşam kuşun yüreğini yiyen kişi sabah uyandığında yastığında bir altın bulurmuş (Yeşilyurt, 2020: 146).

“Yatalak Mehmet” adlı masalda kahraman misafirler için aldığı narın birini kestiğinde içinden mücevherler dökülür ve her bir nar tanesi bir mücevher olur (Ayan, 1998: 129).

“Ağlayan Nar Gülen Ayva” masalında hazırlanan sofrada yemeğin kendi kendine azaldığı gözlemlenir (Ayan, 1998: 117).

“Karga Ağası” adlı masalda kırbaçla sofraya vurup ‘Bana rızkımı ver!’ dendiğinde sofranın çeşit çeşit yiyeceklerle dolduğu görülür (Tataş, 2021: 384).

“Cinnet Ali” adlı masalda çocuğu olmayan bir komşu diğer komşudan yardım istediğinde bir kalbur nohut alıp üzerine oturmasını söyler ve nohutların üzerine oturunca hepsi birden çocuk olur (Kumartaşlıoğlu, 2006: 330).

“Akıllı Oğlan ile Deli Oğlan” masalında Deli Oğlan karnı doyana kadar yer ancak yemekler hiç eksilmez (Dalğar, 2010: 197).

“Peri Kızı” adlı masalda asker açılan sofradaki yemeklerden yemesine rağmen kalan yemek tüm askerlere yeter (Atlı, 2011: 304).

“Üç Kardeş ile Dev” masalında kız üç gök soğanı yıkadıktan sonra sofraya koyar ve bunu yiyen oğlanlar kömüşe dönüşür (Atlı, 2011: 349).

“Keloğlan ile Arap” masalında ‘...gurul sofram gurul deyince yemekler gurulur, toplan sofram toplan deyince yemekler toplanır’ ibaresi geçmektedir (Yılmaz, 2019: 161).

“Ceviz Kız” adlı masalda kadın ölürken kocasına bir ceviz emanet eder. Bu ceviz, adam evden gittikten sonra güzel bir kıza dönüşür ve evin tüm işlerini yapar (Ayan, 2019: 227).

“Çiğ Köfte” adlı masalda çiğ köftenin bir peri kızının duası ile erkek çocuğuna dönüşmesi anlatılır (Ayan, 2019: 231).

“Arap Üzengi” adlı masalda yedikçe çoğalan bir nardan bahsedilir (Ayan, 2019: 241).

“Taş Gözlü Kız” adlı masalda oğlan kızdan altın balık ister kız da Fırat Nehri’nden bu balığı bulup oğlana getirir (Ayan, 2019: 250).

“Üç Kardeş ile Bir Bacı” adlı masalda cadıdan aldığı zehirli elmayı yiyince bayılan kızdan bahsedilir (Tunçbilek, 2017: 58).

“Padişahın Kızı” adlı masalda cadı karısı elindeki büyümlü su ile padişahın kızına büyü yapar (Tunçbilek, 2017: 89).

“Yedi Başlı” adlı masalda dev köfte yapar içine de sakalından bir tane atar ve daha sonra köfteye nerede olduğunu sorunca köfte cevap verir (Tunçbilek, 2017: 131-132).

“Ağlar Güler” adlı masalda fındığı yere vurunca bina olması hadisesinden bahsedilir (Sargın, 2018: 837).

“Ağlar Güler” ‘Açılın yemeklerim açılın türlü bir çeşit saçılın’ dendiğinde açılan ve ‘Asger doymuşgana geriye de artsın’ dendiğinde herkesin yemesine rağmen bitmeyen yemeklerden bahsedilir (Sargın, 2018: 840).

“Kurbağa Gelin” adlı masalda padişah adamlarına üzüm verir adamlar yer ancak üzüm hiç bitmez (Sargın, 2018: 884).

“Sihirli Tokmak” adlı masalda ihtiyar ikinci kızından sihirli bir sofraya alır, sihirli kelime söylendiğinde sofranın üzeri kırk çeşit yiyecek dolar (Akgün, 2000: 163).

“Üvey Anne ile Çocukları” adlı masalda iki kardeşten biri suyu içtiğinde geyiğe dönüşür (Akgün, 2000: 177).

“Hünerli Karga” adlı masalda üç oğlandan biri dereden su içer ve geyiğe dönüşür (Akgün, 2000: 180).

“Ağaçtaki Kısmet” adlı masalda iki kardeşten biri tavşanın ayak izine biriken sudan içer ve tavşana dönüşür (Akgün, 2000: 181).

“Alık ile Fatık” adlı masalda üvey anneleri tarafından aç bırakılan çocukları bir inek besler ve bu inek kesileceğini anlayınca çocuklara “Etimi götürüp bir yere gömün. Onlar yediğinde acı, siz yediğinizde tatlı olacak.” der (Kaval, 2019: 331).

“Peynir Tulumu” adlı masalda bir peynir tulumu yuvarlanarak bir kocakarının evine gider ve ona bir avuç gümüş lira verir (Şen, 2019: 105).

“Altın Bülbül” adlı masalda dev anasının kendisini yememesi için onun memesinin emilmesi gerektiğini duyan delikanlı bu denileni yapar ve dev anasından korunur (Şen, 2019: 128).

“Limon Kız” adlı masalda iyiliksever bir padişahın sarayının karşısına yaptırdığı çeşmenin bir musluğundan yağ bir musluğundan bal akarmış (Şen, 2019: 198).

“Açıl Sofram Açıl” adlı masalda Arap Bacı Keloğlan’a bir sofraya verir ‘Açıl Sofram Açıl’ dendiğinde önüne sınırsız yiyecek gelir, yer yer bitmez, ‘Kapan Sofram Kapan’ deyince de kapanır ve kaybolur (Harmancı, 2010: 505).

“Dipsiz Kuyu” adlı masalda yeryüzüne çıkmak isteyen oğlana Zümrüdü Anka ‘bana kırk tuluk etle kırk tuluk su getirirsen seni yeryüzüne çıkarırım’ der (Çorbacı, 2000: 172).

“Gülünce Güller Açılan Kız” adlı masalda üç kardeşten küçük olanın bir kızı olur ve bu kız gülünce güller açılır, ağlayınca yağmurlar, banyo yaptığı sudan altınlar dökülür (Bahadır, 2017: 175).

“Kabak Güzeli” adlı masalda bir kaynana gelini hamile kalsın diye yaptığı bükme (yiyecek) hocalara okutur ancak oğlu gelinden önce görüp yiyince oğlan hamile kalıp bir kabak doğurur (Bahadır, 2017: 186).

“Çocuksuz Gelin” adlı masalda çocuğu olmayan bir kadın okunmuş zannettiği toprağı suya koyar, toprak dibe çökünce suyunu içer ve çocuğu olur. Bu oyunu yapanlar hem şaşırır hem de kadın iman gereği bunu yaptığı ve çocuğu olduğu için sevinirler (Bahadır, 2017: 211).

“Nohuttan Oğlan” adlı masalda çocuğu olmayan bir kadın nohut ıslatırken ‘Allah’ım şu nohutlar kadar çocuğum olsa’ diye dua etmiş ve nohutların hepsi birer birer çocuk oluvermiş (Bahadır, 2017: 224).

“Mercimek Çocuk” adlı masalda çocuğu olmayan bir adama bacadan mercimekleri atmasını ve bu sayede çocuğu olacağını söylemişler. Bunun sonucunda adamın bir sürü mercimek çocuğu olmuş (Bahadır, 2017:363).

“Dokuz Dolma” adlı masalda misafir olarak bir garibin evine gelen şahıs, çocuklara yedirmesi için sofraya dokuz dolma koyar, dolmalar yendikçe kolundan bir dolma daha eklermiş (Bahadır, 2017:381).

“Tembel Keloğlan” adlı masalda bir balığı öldürmekten onun yalvarması ile vazgeçen Keloğlan’ın ‘Balık dediğin olsun...’ ile başlayan bir cümle söylediğinde istedikleri gerçekleşir (Göde, 1997: 186).

“Fatma ile Yusuf” adlı masalda iki kardeşten biri çok susadığını söyler. Kız, susayan oğlana ‘Beygir izinden içersen beygir olursun, camız izinden içersen camız olursun, geyik izinden iç de bari geyik ol’ der oğlan da geyik izinden su içer ve geyiğe dönüşür (Göde, 1997: 250-251).

“Kara Erik, Sarı Erik” adlı masalda Abaz-ı İbrah kuşunun kafasını yiyen insana para hasıl olduğundan bahsedilir (Göde, 1997: 257).

“Kara Erik, Sarı Erik” adlı masalda kara erikten yiyenin felç olduğundan, sarı erikten yiyenin sağlığına geri kavuştuğundan bahsedilir (Göde, 1997: 257).

“Avcı Ahmet’in Oğlu” adlı masalda Avcı, padişahın üzüm bağının çubuklarından alır. Kırıldaki kekik otundan da iki dal alarak, torbanın içine koyar. 24 saat uyanmadan uyur ve uyandığında çeşit çeşit üzümler yetişmiş olur (Göde, 1997: 275).

“Kurbağa Kız” adlı masalda padişahın oğlu kurbağa kılığına girmiş bir kız ile evlenir. Kurbağa kız düğünde yemekleri üstüne başına saçar ve bu yemekler inci mercan olup saçılmış (Çam, 2018: 382).

“Mercimek Çocuk” adlı masalda bir hocaya gider ve hoca da ona mercimeği bir keseye doldurup üzerine oturmasını söyler. Kadın bunu yaptığında tüm mercimekler çocuk olur (Alptekin, 2002: 382).

“Geyik Oğlan” adlı masalda kel bir su yalağından su içen oğlan geyik olur (Alptekin, 2002: 463).

“Ölüm-Derman Otu” adlı masalda tavuğun yüreği ve ciğerini yiyen iki kardeşin altından sabah altın para çıkar (Bakırcı, 2006: 272).

“Ağlayan Narla Gülen Ayva” adlı masalda nar ağacının yanına gidilince ağlamaya başladığından ve ayva ağacının yanına gidilince güldüğünden bahsedilmiştir (Sakaoğlu, 2002: 315).

“Hani Ya Bacımın Ayağı?” adlı masalda kardeşlerden biri geyik izinden su içer. Önce boynuzları çıkar, sonra geyik olur (Sakaoğlu, 2002: 378).

“Kuş Başı” adlı masalda annelerinin kestiği kuşun yüreğini ve kafasını yiyen iki kardeş uyuyup uyandıklarında başlarının altında bir torba altın bulurlar (Sakaoğlu, 2002: 387).

“Hayat Otu” adlı masalda bir kuştan bahsedilir ve bu kuşun böbreklerini kim yerse sabah yastığının altından iki altın çıkacağı söylenir (Sakaoğlu, 2002: 429).

“Gül ile Sinaver” adlı masalda bir kuş dile gelir ve ‘Benim etimden yiyenin nefesi altın olur, kafamı yiyen de Hindistan 'a padişah olur’ der (Sakaoğlu, 2002: 452).

“Hıddım Hıyar Kızı” adlı masalda rüyasındaki kızını arayan genç oğlana derviş bir hıyar maşarasına (küçük toprak parçası) gidip iki hıyar koparmasını ikisinde de “susuz” diye bağırmasını ister. Üçüncüsünde ise “suluu” diye bağırınca karşısına rüyasında gördüğü kızın çıkacağını söyler. Genç tüm bunları yapar ve sevdiği kız karşısına çıkar (Yardımcı, 2012: 72).

“Üç Kardeş” adlı masalda altın yumurta yumurtlayan kuşun başını, yüreğini ve kuyruk kısmını yiyen üç kardeşten “kuşun başını yiyen padişah olur, yüreğini yiyen her sabah baş ucunda bir altın yumurta bulur, kuyruk kısmını yiyen de çok şanslı olur” ifadeleri geçer (Yardımcı, 2012: 106).

“Muradına Eremeyen Dilber” adlı masalda ‘Yıkanırsan, başından dökülen sular altın ola’ ifadesi yer alır (Yardımcı, 2012: 190).

“Aliko ile Fatiko” adlı masalda ablasının uyarılarını dinlemeyen Aliko, bir geyiğin ayak izinden su içer ve geyiğe dönüşür (Yardımcı, 2012: 255).

“Bacı Bacı Can Bacı” adlı masalda üvey anneleri tarafından istenmeyen ve babalarının ormana terk ettiği çocuklardan erkek olan geyik izinden su içer ve geyiğe dönüşür (Günay, 2011: 142).

“Üç Nar” adlı masalda padişahın oğlu cennet gibi bir bahçeden üç nar alır ve birini keser içinden dünya güzeli bir kız çıkarak ‘Yiğidim su’ der. Ancak oğlan suyu yetiştiremeden ölür. İkinci nar da aynı şekilde olur. Üçüncüsünde oğlan narı kesmeden bir çeşme başına gider. Nardan çıkan güzel ‘Yiğidim su’ dediği an oğlan suyu verir ve kız canlı kalır (Günay, 2011: 271).

“Erler-Karısına Koca Olmaya Giden Keloğlan” adlı masalda Dev-Karısı’nın memesini emen Keloğlan, Dev-Karısı’nın sütünden içtiği için ondan korunur ve öldürülmez (Boratav, 2017: 52).

“Kral-Padişahının Kızı” adlı masalda bir ceviz vardır ve bu cezive ‘Açıl sofram açıl, bir kişilik yemek saçıl’ denildiğinde her şeyin tam olduğu bir sofraya çıkar (Boratav, 2017: 82).

“Kara-Tavuk” adlı masalda kara tavuğun ciğerini yiyen küçük kardeş padişah olur (Boratav, 2017: 94).

“Çember-Tiyar” adlı masalda Çember-Tiyar sevgilisini bir elmaya dönüştürür ve cebine koyar (Boratav, 2017: 129).

“Nohut-Oğlan” adlı masalda çocuğu olmayan kadın kalburun içinde nohutları kalburlarken ‘Ah, şu nohutlar kadar çocuklarım olsaydı’ der ve tüm nohutlar çocuğa dönüşür (Boratav, 2017: 272).

“Üç Bacılar” adlı masalda ortanca kız bir kazan yemek pişireceğini ve herkesin yemesine rağmen o yemeğin bitmeyeceğini söyler (Aslan, 2017: 44).

“Adsız 1” adlı masalda yüksek bir orman köyünde meyvesinden yiyenlerin değişik hayvan donlarına girdiği bir ağaçtan bahsedilmektedir (Oğuz, 2004: 11).

“Yedi Başlı Ejderha” adlı masalda bir kuştan bahsedilir. Bu kuşun etinden yiyen kişilerin her sabah yastıklarının altında bir altın çıktığından bahsedilir (Oğuz, 2004: 55).

“Sihirli Tohum” adlı masalda ineği karşılığında sihirli tohum alan oğlan bu tohumu eker ve iki gün sonra tohumun olduğu yerden bir filiz büyür. Kısa süre sonra filizin boyu yerden görünmez olur (Emiroğlu, 1996: 209).

“Limon Kız” adlı masalda bir limon kesilir ve içinden güzel bir kız çıkar (Emiroğlu, 1996: 239).

“Yalan ile Doğruluk” adlı masalda iki kardeşten erkek olanı ormanda bir meyve yer ve ceylan olur (Emiroğlu, 1996: 285).

“Hayvan Dostu Keloğlan” adlı masalda ‘Açıl sofram açıl’ dendiğinde çeşit çeşit yemeklerle donatılmış bir sofraya çıkar (Emiroğlu, 1996: 298).

“Akıllı Hoca” adlı masalda ekmeği yapanın veledizine olduğunu nasıl anladığı sorulduğunda hoca “ekmeği pekmeze batırıyorum bulaşmıyor bu sayede anlıyorum” der (Emiroğlu, 1996: 367).

“On Yedinci Masal” adlı masalda bir ağaçta ağlayan elmaların diğer ağaçta da gülen elmaların olduğundan bahsedilir (Gülmez, 2008: 181).

“Yirmi Altıncı Masal” adlı masalda dervişin biri cebinden çıkardığı elmayı okur ve elma güzel bir kıza dönüşür (Gülmez, 2008: 278).

“Otuzuncu Masal” adlı masalda Hürzed Hanım cevizi kırar ve oradaki maymun güzel bir kıza dönüşür (Gülmez, 2008: 311).

“Otuz Birinci Masal” adlı masalda kuşun yüreğini yiyen Mehmed her sabah yastığının altında yüz tümen bulur (Gülmez, 2008: 331).

“Hasan ile Hüseyin” adlı masalda sihirli bir kuştan bahsedilir. Bu kuşun etini yiyen kişinin her gün başının altından bir altın çıkarmış (Ölmez, 2014: 129).

“Kabak Kız” adlı masalda yemek için doğrayacakları kabak birden ışıklar saçarak ikiye ayrılır ve içinden güzel bir kız çıkar (Ölmez, 2014: 177).

“Tın Tın Kabacık” adlı masalda Fatmacık ile kardeşi Yusufçuk, babaları tarafından ormana terk edilir ve çok susayan Yusufçuk bir pınarın başından su içer ve geyiğe dönüşür (Önal, 2009: 360).

“Peri Kızı” adlı masalda peri kızı ‘Yağım gel!’ der ve bir anda kızgın yağlı tava ortaya çıkar. ‘On parmağım balık ol piş!’ der ve parmaklarını kızgın yağa batırdığı gibi balıklar yağda belirir ve kızarmaya başlar (Tezel, 2008: 48).

“Ala Balık” adlı masalda iki kardeşten erkek olan bir dereden su içer ve geyiğe dönüşür (Tezel, 2008: 290).

“Limon Kız” adlı masalda şehzadenin kestiği limondan güzel bir kız çıkar (Tezel, 2008: 366).

“Keloğlan ile İhtiyar” adlı masalda ihtiyar bir adam keloğlana bir tavuk verir ve bu tavuğa ‘Yumurtla tavuğum yumurtla’ dediğinde tavuk etrafa altınlar saçarmış (Tezel, 2008: 461).

“Keloğlan Hindistan Yolunda” adlı masalda bir adam keloğlan ve karısına ayrı ayrı nar verir. Daha sonra bu narı bir kenara atan karısı merak edip kesince narın içinden elmaslar dökülür (Tezel, 2008: 484).

“Keloğlan’ın Tokmağı” adlı masalda ‘Açıl mendilim açıl’ dendiğinde çeşit çeşit yemekler ortaya çıkaran bir mendilden bahsedilir (Tezel, 2008: 519).

“Tokmak” adlı masalda ‘Açıl sofram açıl bir iki tür saçıl’ dendiğinde açılıp çeşit çeşit yemek veren bir sofradan bahsedilir (Seyidoğlu, 2006: 147).

“Üç Karpuz Güzeli” adlı masalda kesilen karpuzun içinden dünya güzeli bir kız çıkar (Seyidoğlu, 2006: 188).

“İyilik Yap Denize At Balık Bilmezse Halik Bilir” adlı masalda ninenin biri koynundaki siyah renkli meyveden kızlara verir bunu yiyen kızların boynuzu çıkar (Seyidoğlu, 2006:209).

“Büyülü Sofra” adlı masalda Keloğlana su perileri büyülü bir sofraya verir; sofrayı açınca içinden hindi kızartmaları, pirinç pilavları, baklavalara ve daha niceleri saçılır (Sarıyüce, 1991: 47).

“Peri Kızı” adlı masalda peri kızı yağa ‘yağım gel’ diye seslenir ve yağ tavaya girer. Kızarmaya başlayınca da ‘on parmağım balık ol piş’ der ve tavada 10 balık pişmeye başlar (Tezel, 1997: 7).

2.1.2. Misafire Verilen Yiyecekler, Açılan Sofralar

“Yazı Bozulmazmış” masalında ‘O kırk yıl değil, kırk bin yıl daha ibadet etse cehenneme gidecek. Konuğu var diye iki salkım üzüm gönderdim, birisini sakladı’ ifadeleri geçer (Özçelik, 1993: 479).

“Konak Sahibi” adlı masalda kadın, misafirler yorgun ve terli gelince ayran sunar. Ancak birden içip hasta olmasınlar diye içine saman çöpü atar (Göde, 2011: 228).

“Sodel Ayn” adlı masalda eskiden kahve pişirenlerin kahveyi önce kendi içtiğinden, eğer ölmezse kahvenin zehirsiz olduğunun anlaşılmasından ve herkesin içmeye başlamasından bahsedilir (Ayan, 2019: 264).

“Bir Kıza Üç Dönürcü” adlı masalda babası evine ziyarete gelen kadını, kocası evdeki bir karpuzu tekrar tekrar isteyerek sınav eder ve kadın her seferinde evde tek karpuz var demeden götürüp getirir. Böylece babası kızını tanır. Kocas da kadına bu davranışından dolayı saygı duyar (Bahadur, 2017: 302).

“Çoban ile Bülbül” adlı masalda bir bey ile karısına yemek sonunda beyaz tabak içerisinde siyah üzüm ikram edilir. Evin hanımı eşine ‘Beyaz tabak içinde siyah üzüm nasıl da güzel duruyor’ deyince kocası kadına kızar. Çünkü evlerinde çalışan zenci bir uşak vardır ve adam karısının onu beğendiğini düşünür (Emiroğlu, 1996: 233).

“On Beşinci” masal adı verilen masalda dev çocuklara Şibicik’in akşam nasıl uyduğunu sorar. Çocuklar da ona Şibicik’in annesinin yatmadan önce ona kavurga ve ceviz içi yedirdiğini söyler. Dev de Şibicik’e bunları getirir, Şibicik bunları yer ve yatar (Gülmez, 2008: 155).

“Kaldı ile Geldi” adlı masalda oğlan bir oturuşta sekiz ekmek, bir tencere pilav, bir tas turşu ve bir çanak pekmezi yiyip bitirir (Tezel, 2008: 311).

2.1.3 Yemek ve Sofra ile İlgili Terimler, İkilemeler, Deyimler, Sayılar, Atasözleri

“Çiftçinin Kızı” adlı masalda ‘Acı soğan, kuru yuvan’ ikilemesi geçer. Yine aynı masalda çiftçi misafirine ‘Elden mi içersin, gölden mi?’ diye sorunca adam ‘Elden olsun, baldan olsun’ diye cevap verir (Özçelik, 1993: 595).

“Kaz Çobanı” adlı masalda ‘Çevir kazı yanmasın, Lala’ya söz varmasın’ ifadesi geçer (Özçelik, 1993: 612).

“Maymun Kral” adlı masalda ‘Yediğim yemekler, içtiğim sular bana haram olsun. Yanımda Sultanım olmayınca, ağaçlar secdeye gelsin’ ifadeleri geçer (Göde, 2011: 203).

“Konuşmayan Gelin” adlı masalda kadın ‘Beş balık biş balık’ dediğinde bir cariyeye belirip sofra hazırlar (Özçelik, 1993: 433).

“Keloğlan” adlı masalda ‘Açıl sofram açıl, türlü tahımlar saçıl!’ dendiğinde sofra açılır (Doğan, 2006: 237).

“Beyböğrek” isimli masalda ‘Yerim de var yurdum da var; akşamdan pişmiş pilavım da var’ tekerlemesi geçer (Yeşilyurt, 2020: 176).

“Bengiboz” adlı masalın sonunda ‘Yiyip içip muratlarına eriyorlar’ ifadesi geçer (Yeşilyurt, 2020: 171).

“Bacı ile Bocu” adlı masalda erlerden birine çok su içtiği için ‘Suküpü’ diğetine de çok yemek yediği ama yine de zayıf olduğu için ‘Pörsük’ derler (Ayan, 1998: 92).

“Su Gızı ile Adam” masalında, az az yemek anlamında ‘...ekmekle suyu gıdı gıdı etmek’ ifadesi geçer (Korkmaz, 2005: 340).

“Mele Kuzum” masalında kadın kuzusuna ‘Kuzum evril çevril bir sofra yemek ol gel’ der ve kuzu bir sofra yemek olup gelir, yemek yendikten sonra da tekrar eski hâline geri döner (Bozlak, 2007: 140).

“Kel Fatma” masalında ‘Ağzımıza birer kaşık, kapımıza güzel bir eşik, çocuğumuza bir beşik yapalım’ tabiri geçer (Bekdik, 2014: 284).

“Peri Kızı” adlı masalda ‘Açıl cevizim açıl’ dendiğinde tek kuş sütü eksik bir sofra açılır (Atlı, 2011: 304).

“Arap Üzengi” adlı masalda padişahın damadı ondan kırk şişe şarap ve kırk şişe rakı ister (Ayan, 2019: 242).

“Dünya Güzeli” adlı masalda da kırk şişe şarap, kırk şişe rakı ve kırk batman sakız ifadeleri geçer (Ayan, 2019: 260).

“Yedi Başlı” adlı masalda dev yaptığı köfteyi ‘lebbik köfte lebbik köfte sıcakta mısın soğukta mısın’ diye çağırdığında dev nerede olduğunu söyler (Tunçbilek, 2017: 131-132).

“Ağlar Güler” adlı masalda ‘Açılın yemeklerim açılın türlü bi çeşit saçılın’ dendiğinde çeşit çeşit yiyeceklerin olduğu bir sofra açılır (Sargın, 2018: 840).

“Kurbağa Gelin” adlı masalda ‘Leblebi’ diye bağırıldığında kapı açılır (Sargın, 2018: 883).

“Kuyuya Atılan Padişah” adlı masalda padişah kestiği parmağının nerede olduğunu - yenip yenmediğini- anlamak için ‘barmağam barmağam neredesin’ der ve parmak cevap verir (Akgün, 2000: 192-193).

“Fakir Adam” adlı masalda sihirli bir sofradan bahsedilir ve ‘Açıl sofram açıl türlü türlü yemekler saçıl’ dendiğinde sofrada çeşit çeşit yemekler belirir. Bittikten sonra da ‘Toplan sofram toplan’ der ve sofra toplanır (Kaval, 2019: 414-415).

“Keloğlan ile Kardeşi” adlı masalda masalın döşeme bölümünde ‘Çok demesi de çok yemesi de günahmış’ tabiri geçer (Harmancı, 2010: 404).

“Keloğlan ile Köy Ağası” masalının döşeme bölümünde ‘Çok yemesi, yok demesi günahmış’ tabiri geçer (Harmancı, 2010: 448).

“Açıl Sofram Açıl” adlı masalda ‘Üzüm alsam, çöpü çıkar! Erik alsam, çekirdeği çıkar! Et alsam, hani ocak? Ot alsam, hani bıçak? Eyisi mi, kaygısız basım, ağrısız dişim; leblebi alırım da kütür kütür yerim, artanını da götürür anama veririm!’ tekerlemesi geçer (Harmancı, 2010: 504-505).

“İğci Baba” adlı masalda İğci baba parmağını kesip yenmesi için verir ve ‘Barmağım neredesin?’ diye sorduğunda parmak nerede olduğunu ona söyler (Bahadur, 2017: 193).

“Korkuyu Arayan Oğlan” adlı masalda korku arayan bir oğlana mezarlıkta helva karmasını söylerler. Oğlan helva yaparken ölümler birer kaşık ister. Oğlan da ‘Diri datmadan ölü datmaz’ der ve onlara helvadan vermez (Bahadur, 2017: 232).

“Keçiyle Yavruları” adlı masalda anne keçi eve gelince ‘Ot yedim otlandım, su içtim sütlendim’ ifadeleri geçer (Bahadur, 2017: 297).

“Çevirin Kazı Yanmasın” adlı masalda ‘Çevirin kazı yanmasın, hatırlınıza bir şey varmasın’ ifadeleri geçer (Göde, 1997: 287).

“Kurt Baba” adlı masalda kurt kestiği kişilerin memesinin kim tarafından yendiğini anlamak için ‘memem neredesin?’ diye sorar ve meme de neredeyse oradan cevap verir (Aslan, 1994: 210).

“Dev” adlı masalda dev kestiği küçük parmağının yerini anlamak için ‘Küçük parmağım! Küçük parmağım! Neredesin?’ diye sorar ve parmağı neredeyse cevap verir (Aslan, 1994: 213).

“İğci Baba” adlı masalda İğci Baba kestiği parmağına ‘Parmağım neredesin?’ dediğinde parmak yerini söyler (Alptekin, 2002: 221).

“Mavi Gözlü Kedi” adlı masalda dev, bulgur pilavının üzerine el koyarak kıza verir ancak kız pilavı yer eli çöpe atar. Dev de ‘El, el neredesin?’ diye sorunca el nerede olduğunu deve söyler (Bakırcı, 2006: 219).

“Hz. Hızır ve Üç Kardeş” adlı masalda ‘fakirlikten ciğerimiz pişti’ ifadesi geçer (Bakırcı, 2006: 221).

“İyilik Yapan Balık ve Balıkçı Çocuğu” adlı masalda babasının tuttuğu balığı eve götürürken balığın canlı olduğunu gören çocuk ‘Yahu ben bunu ne yapayım, balık bilmezse Hâlık bilir’ diyerek suya atar (Sakaoğlu, 2002: 281).

“Zırlıtlı Dava” adlı masalın sonunda ‘Onlar yedi, içti; yere geçti; siz de yeyin için, muradınıza geçin’ ifadeleri yer alır (Sakaoğlu, 2002: 505).

“Kuru Kafa” adlı masalın döşeme kısmında ‘...Çok söylemesi çok günah, peynir ekmek yemesi sevapmış’ ifadesi yer alır (Yardımcı, 2012: 79).

“Kırk Anahtar” adlı masalın döşeme bölümünde ‘...Çok demesi günahmış; peynir ekmek yemesi sevapmış’ ifadesi yer alır (Yardımcı, 2012: 151).

“Papağan ile Kız” adlı masalın döşeme bölümünde ‘Bir varmış, bir yokmuş; Allah’ın kulu darıdan çokmuş’ ifadesi geçer (Yardımcı, 2012: 101).

“Parmak ve Dev” adlı masalda dev, kestiği parmağına nerede olduğunu sorduğunda parmak dile gelerek nerede olduğunu söyler (Yardımcı, 2012: 239).

“İğci Baba” adlı masalda İğci, parmağını kesip ona ‘parmağım, parmağım neredesin?’ diye sorduğunda parmak neredeyse yerini söyler (Günay, 2011: 108).

“Üşengeç” adlı masalda kendisine yardım eden yılan ‘Allahın emri üzre, Boz-Yılanın kavli üzre bize yemek gelsin’ der ve çeşit çeşit yemekler gelir (Boratav, 2017: 153).

“Tık Sopam” adlı masalda bir Arap, Keloğlan’a bir kutu verir ve ‘Açıl kutum’ demeder. Keloğlan da bunu anasına anlatırken kutu açılır ve içinden türlü yemekler saçılır. Keloğlan ve anası oturup bunları yiyip içerler (Boratav, 2017: 208).

“Üç Bacılar” adlı masalda ‘insan oğludu, çiğ süd emifler’ ifadesi geçer (Aslan, 2017: 45).

“İğneci Baba” adlı masalda İğneci Baba kesiği parmağı yedirmek ister ve parmağına neredesin diye sorduğunda parmak nerede olduğunu söyler (Emiroğlu, 1996: 279).

“Keloğlan ve Dev Karısı” adlı masalda devin biri insanları denemek için parmağını kesip yedirir ve ‘ey parmağım neredesin’ dediğinde parmak cevap verir (Ölmez, 2014: 152).

“Nohuttan Memet” adlı masalda ekmek yapılan alete ‘Şaş’, ekmeği çevirmeye yarayan alete de ‘Hapaz’ dendiğinden bahsedilir (Önal, 2009: 315).

“Ay ile Tilki” adlı masalda ‘Acın halini tok bilmez’ atasözü geçer (Alptekin, 2010: 46).

“Tavşanla Kaplumbağa” adlı masalda ‘Akşamın işini sabaha bırakma, pişmiş aş su katma’ atasözü geçer (Alptekin, 2010: 116).

“Cırcırböceği ile Karınca” adlı masalda ‘Üzüm üzüme baka baka kararır’ ve ‘Ben altı ay azıklı, arkası kapaklıya kız vermem’ ifadeleri geçer (Alptekin, 2010: 121).

“Dost Dosta Dost Gerek” adlı masalda aslan tilki ve kurt anlaşarak ava giderler; aslan öküz, kurt koyun, tilki de bir tavuk getirir. Aslan kurda bunları eşit pay etmesini söyler ancak kurdun ettiği payı beğenmeyip onu da öldürerek parçalar. Bunu gören tilki de onun pay etmesi istendiğinde şöyle söyler:

‘Öğle yemeğin boz öküz olsun

Gündüz yemeğin koyun olsun

Akşam yemeğin tavuk olsun

Tilki, kenarda kalsın’. Bunu duyan aslan tilkinin dersini aldığını düşünür, onu öldürmez ve tüm yemekleri kendisi yer (Alptekin, 2010: 134).

“Çiftçi ile Ayı” adlı masalda ayı kaçırdığı kızı mağarada bulamayınca:

‘Kız Fatma kız Fatma

Bebek vık vık ediyor

Hamur cık cık ediyor’ diye bağırır (Alptekin, 2010: 219).

“Hasan Boğuldu” adlı masalda rakıya acı su denildiğinden bahsedilir (Eyüboğlu, 2008: 67).

“Homeros’u Gören Zeytin Ağacı” adlı masalda bir yıl dallarda çok zeytin olmasından ve bu yıla ‘var yılı’ denmesinden, bir yıl da az ürün olmasından ve bu yıla da ‘yok yılı’ denmesinden bahsedilir (Eyüboğlu, 2008: 85).

“Ahmak ile Çakmak” adlı masalda Çakmak, taçlı bir balık tutar ve bunun balıkların kralı olduğunu düşünerek onu geri suya bırakır. Ardından diğer balıkları yerler ve ağızlarını silip ‘Allah’a şükür’ derler (Sarıyüce, 1991: 24).

“Kırkinci Oda” adlı masalda ‘Yüreğine su serpmek’ deyiimi geçer (Tezel, 1997: 103).

2.1.4. Şifalı Süt, Şifalı Yiyecekler

“Kel” adlı masalda paşanın kaplan sütü ile iyileşmesi anlatılır (Doğan, 2006: 234).

“Aslan Sütü” adlı masalda kadın, aslan sütü içerse iyi olacağını söyler ve içince iyileşir (Yeşilyurt, 2020: 147).

“Bengiboz” adlı masalda Bengiboz isimli kadın kahramanın ve şehzadenin yaraları üzerine serpilen bir karbonat ile iyileştikleri anlatılır (Yeşilyurt, 2020: 170).

“Arap Üzengi” adlı masalda padişah sihirli narı yedikten sonra iyileşir (Ayan, 2019: 241).

“Padişahın Üç Oğlu” adlı masalda Ahmet, şifalı narı sevdiği kıza yedirir ve kız iyileşir (Ayan, 2019: 277).

“Çocuğu Olmayan Padişah” adlı masalda padişah kör olur. Gözlerinin açılması için bir alabalığı kesip kanını gözlerine sürmesini gözlerinin ancak öyle açılacağını söylerler (Sargın, 2018: 907).

“Kafdağı’ndan Getirilen Aslan Sütü” adlı masalda gözleri kör olan padişahın gözlerinin ancak Kafdağı’nın ardından getirilen bir aslanın sütü ile açılacağından bahsedilir (Akgün, 2000: 170).

“Peri Kızı” adlı masalda köylü kadına sütü neden döktüğü sorulduğunda onun süt değil kızının elinin kırı olduğunu söyler (Şen, 2019: 94).

“Gelinle Kaynanası” adlı masalda gelin hastalanır. Oğlana annesinin ciğerini yemeden iyi olmayacağını söyler. Oğlan önce başka ciğer getirir ancak kız bunu anlayınca annesini öldürmek zorunda kalır ve elindeki annesinin ciğeri dile gelince pişman olur (Bahadır, 2017:379).

“Padişah ile Üç Kızı” adlı masalda padişah damadı tarafından getirilen aslan sütünü içerek iyileşir (Bayezit, 2019: 233).

“Balığın Minnettarlığı” adlı masalda hekim, babanın iyileşmesi için denizdeki yeşil balığın kanını ister (Göde, 1997:181).

“Padişahın Üç Kızı” adlı masalda padişah hastalanır ve iyi olabilmesi için Kaf Dağı’nın ardındaki aslanın sütünün gerektiği söylenir (Aslan, 1994: 313).

“Lokman Hekim” adlı masalda bir adam yılanın kusmuğunu ve ak devenin sütünü içerek hastalığından kurtulur (Çam, 2018: 388).

“Ağa ile Çoban” adlı masalda yılan, çobana karşı çeşmenin suyundan getirdiği takdirde gözlerinin açılacağını söyler. Çoban onun bu isteğini yerine getirir ve yılanın gözleri açılır (Çalışoğlu, 2019: 106).

“Keloğlanıy Kismet” adlı masalda padişahın kızının gözleri kör olur. Keloğlana periler koyun ve köpek ödünü karıştırıp sürerse kızın gözünün açılacağını söylerler ve kızın gözleri açılır (Çalışoğlu, 2019: 184).

“Aslan Ali” adlı masalda gözü kör olan padişaha gözlerine aslan kanı sürülürse açılacağı ve eskisi gibi göreceği söylenir (Alptekin, 2002: 316).

“Geyik Sütü” adlı masalda padişah geyiğin sütünü içince şifalanır (Bakırcı, 2006: 287).

“Aynı Kızı Seven Üç Kardeş” adlı masalda ölümcül bir hastaya bir dilim dahi yedirildiği zaman hemen iyi eden bir elmadan bahsedilir (Sakaoğlu, 2002: 501).

“Kırmızı Balık” adlı masalda gözleri görmeyen padişaha bunun çaresinin denizlerde bir iki tane bulunan kırmızı balık etinin gözlerine sürülmesi olduğu söylenir (Yardımcı, 2012: 111).

“Üvey Anasından Kaçıp Padişahın Oğluyla Evlenen Kız” adlı masalda hasta bir adamın vücudundaki tüm yaralara kuşun kanından sürülünce iyileşir (Yardımcı, 2012: 181).

“Muradına Eremeyen Dilber” adlı masalda gözü kör olan kızın gözüne kuş tüyü ile kan sürülür ve gözleri açılır (Yardımcı, 2012: 191).

“Hayırsız Kız” adlı masalda padişahın gözleri kör olur ve yalnızca ceylan sütü ile açılacağı söylenir (Günay, 2011: 368).

“Padişahın Hizmetçisi” adlı masalda karnına yılan giren çocuğu bir gül ağacına baş aşağı gelecek şekilde bağlarlar ve sütü pişirip önüne koyarlar. Bu sayede sütün kokusunu alan yılan çocuğun karnından çıkar ve çocuk iyileşir (Oğuz, 2004: 17).

“Peri Kızı” adlı masalda her gün sokağa bir tas süt döken kadına nedir o döktüğün diye sorduklarında kızımın elinin kiri demiş (Tezel, 2008: 45).

“Seksen Göz” adlı masalda hastalanan sultana, aslanlar memleketinde aslanlar padişahının bahçesinde vakitsiz yetişen incir ağacındaki incirden yedirildiğinde iyi olacağı düşünülür (Tezel, 2008: 257).

“Aslanın Hastalığı” adlı masalda tilki kurda bir oyun yapmak için padişaha (aslana) hastalığının geçmesinin kurdun sağ bacağına yiyerek olduğunu söyler ve padişah da buna inanarak kurdun sağ bacağına kestirip yer (Alptekin, 2010: 70).

“İyilik Yap Denize At Balık Bilmezse Halik Bilir” adlı masalda padişahın gözleri kör olur ve iyileşmesi için balıklar padişahının kanının gerektiğini söylerler (Seyidoğlu, 2006: 204).

“Celali Ahmet” adlı masalda padişaha geyik sütü içirilir ve padişah iyileşir (Seyidoğlu, 2006: 292).

“Peri Kızı” adlı masalda köylü kadının sokağa süt döktüğünü gören genç kadına sütü neden döktüğünü sorar ve kadın da o sütün kızının elinin kiri olduğunu söyler (Tezel, 1997: 3).

2.1.5. Yöresel Yemekler

“Tilki ile Kartal” masalında bir tür yöresel hamur işi olan ‘Malez’ yemeğinin adı geçer (Alay, 2005: 158).

“Tilki ile Kartal” masalında buğday ve nohuttan yapılan yöresel bir yemek olan ‘Hedik’ yemeğinin adı geçer (Kayman, 2011: 154).

“Keloğlan (Yanağında Güller Açan Kız)” adlı masalda mercimegli helle yemeğinin yöresel bir çorba olduğundan bahsedilir (Sargın, 2018: 849-850).

“Fakirin Dürüstlüğü” adlı masalda ‘Şir’ adı verilen Tunceli’ye özgü bir yemek adı geçer (Kaval, 2019: 419).

Uşak yöresinden derlenen masallardan olan “Keşkek” adlı masalda bir kızın anası keşkek yapar kız da bunu arkadaşları ile yer anası da keşkeği sürekli sorar (Bahadur, 2017: 183).

“Nohuttan Oğlan” adlı masalda şibit denilen sacda pişirilen bir ekmekten bahsedilir (Bahadur, 2017: 224).

“Keloğlan ve Fesenki Tatlısı” adlı masalda padişah adı sanı bilinmeyen farklı bir tatlı yapana kızını vereceğini söyler kimse yapamaz Keloğlan da babasının yağlıca balıca fesini kıymış ve padişaha fesenki tatlısı yaptım diyerek sunmuş ve kızı o almış (Çam, 2018: 377).

“Muradına Nail Olamayan Dilber” adlı masalda mırmır çorbası adı geçer ve masalın ilerleyen kısımlarında bunun mercimek çorbası olduğundan bahsedilir (Alptekin, 2002: 332).

“Değirmenci Köse ile Çiftçinin Oğlu” adlı masalda Bezdirme yemeğinden bahsedilir (Bakırcı, 2006: 330).

2.1.6. İnsan Yeme, Farklı Şekillere Girip İnsan Yeme

“Bebek Yiyen Kız” adlı masalda yılan postuna girip bebekleri yiyen bir kızdan bahsedilmiştir (Ayan, 2019: 220).

“İnsan Yiyen Kadın” adlı masalda insan yiyen bir kadından ve onu öldüren kardeşlerden bahsedilmiştir (Ayan, 2019: 221).

“Dört Kardeş” adlı masalda kardeşlerden birini yiyen bir kızdan bahsedilmektedir (Ayan, 2019: 222).

“Bacı Kardeşi Yiyecek” adlı masalda kara kediye dönüşerek tüm köyü ve ailesini yiyen bir kızdan bahsedilir (Ayan, 2019: 223-224).

“Dev Kız” adlı masalda iki kardeşten kız olan komşuların tavuklarını çiğ çiğ yer daha sonra farklı hayvanları ve insanları da yer (Tunçbilek, 2017: 143).

“Üç Kardeş (Canavar Kız)” adlı masalda adam kadının onu yemesinden yaptığı türlü hilelerle kurtulur (Sargın, 2018: 834-835).

“Sabır Taşı” adlı masalda bir dede mezardaki ölüleri çıkarıp onları yer (Sargın, 2018: 911).

“Kazan Başlı Kazma Dişli Kız” adlı masalda normal boyutlarda olmayan bir kızın babasının atını, babasını ve köylülere yemesinden bahsedilir (Akgün, 2000: 161-162).

“Canavar Anne” adlı masalda bir kadının kocası akşama et yapmasını ister kadın yaptığı eti komşuları ile yiyince akşama kocası için çocuklarını kesip et yapar ve yedirir (Akgün, 2000: 214-215).

“Cadı ve Kızları” adlı masalda üç kızı olan cadı kadın köyde her gün birinin böbreğini dalağını yermiş (Bahadur, 2017:378).

“İnsan Yiyen Kız” adlı masalda padişahın kızı elini tahra gibi yapıp atlara vurarak onların kanını içmektedir (Bakırcı, 2006: 247).

“İnsan Yiyen Kız” adlı masalda kadının doğurduğu çocuk beşikten yuvarlanır bir ejderha olup hayvanları diri diri yer (Sakaoğlu, 2002: 359).

“Cazı-Kız” adlı masalda yeni doğan bir kız doğduğu gün bir eşiği, ertesi gün de anasını babasını yer (Boratav, 2017: 103).

“Demirtiş Gız” adlı masalda bir padişahın hiç kızı olmuyormuş, Allah’a yalvarmış ve bir kızı olmuş ancak kız doğar doğmaz diri diri atları yemeye başlamış (Aslan, 2017: 30).

“Ölü Yiyen Derviş I” ve “Ölü Yiyen Derviş II” adlı masalarda ölüleri mezardan çıkarıp yiyen bir dervişten bahsedilir (Seyidoğlu, 2006: 49).

2.1.7. Bir Hayvan Boynuzundan Beslenme, Hayvan Tarafından Beslenme

“Öksüz Çocuklar” adlı masalda üvey anneleri tarafından aç bırakılan çocukların bir hayvan boynuzundan beslenmeleri anlatılır (Ayan, 2019: 234).

“Öksüz” adlı masalda üvey anneleri tarafından aç bırakılan çocukları güvercin et ve kuş sütü ile besler (Ayan, 2019: 274).

“Öksüzler/Analık” adlı masalda analıkları tarafından aç bırakılan çocukların bir inek boynuzundan yağ diğer boynuzundan da bal ile beslenmesi anlatılır (Sargın, 2018: 914).

“Alık ile Fatık” adlı masalda üvey anneleri tarafından yemek verilmeyen kül yemeye zorlanan çocuklara bir inek, boynuzundan yemek verir (Kaval, 2019: 330).

“Fatma ile Yusuf” adlı masalda iki kardeş üvey anneleri tarafından sığır gütmeye gönderilirken üvey anneleri onlara verdiği bir buçuk ekmeğin yarısını getirmemesini bütününü yutmamasını söylemiş. Çocuklar da ekmeğe hiç dokunmamış, inekleri öğün zamanı geldiğinde böğürürmüş ve çocuklar onun memesinden süt emerek beslenirlermiş (Göde, 1997: 250).

“Hani Ya Bacımın Ayağı?” adlı masalda üvey anneleri tarafından aç bırakılan çocuklar, besledikleri inek tarafından verilen süt ile karınlarını doyururlar (Sakaoğlu, 2002: 378).

“Evlatlık Fatma” adlı masalda ailenin öz kızına güzel yemekler verilirken evlatlık Fatma’ya kuru ekmecek verilir. Ancak buna rağmen evlatlık olan kilo alır. Ne olduğunu anlamak isteyen baba evlatlığı gizlice gözetler ve bakar ki kız kuru ekmeği ineğe verir ve inek boynuzunu açar içinde ne varsa çıkarır yer (Ölmez, 2014: 160).

2.1.8. Yiyeceklerle İlgili Bazı Âdetler

“Sihirli Tavşan” adlı masalda padişahın biri bahçesinde her yıl tek bir elma veren elma ağacındaki elmayı alıp çok küçük dilimlere böldürerek hoşaf yaptırır ve tüm saray halkına bir yudum içirir (Şen, 2019: 184).

“Haram Lokma” adlı masalda hamileyken annesinin evindeki narın suyunu izinsiz içen kadının çocuğu da doğduktan sonra izinsiz arkadaşlarının yağından içer. Anne de haram lokma yediğini hatırlar ve gidip annesinin evindeki tüm aile üyelerinden helallik alır ve çocuğu bir daha böyle bir şey yapmaz (Bahadur, 2017: 209-210).

“Derede Bulunan Elma” adlı masalda dereden abdest alan adamın önüne bir elma gelir adam bu elmayı yer ancak helallik alması gerektiğini anlayınca sahibinden helallik ister adam da yedi sene koyun gütmeye şartı ile helal edeceğini söyler (Bahadır, 2017:282-284).

“Yaprak Gelin” adlı masalda kaynana oğlunun getirdiği gelinleri denemek için ekmeğin kenarlarını parçalamadan, yemeğin de tabağın dibi görünmeyecek şekilde yemelerini söyler. Ancak gelen 2 gelin de bunu yapamaz üçüncüsü ise ekmeğin ortasını yemeğin de yarısını yer kaynanası da bu gelinin akıllı olduğunu anlayıp evi terk eder (Bayezit, 2019: 277-279).

“Yılan ve Adam” adlı masalda yılanın sokmak istediği adam bir akarsuya derdini anlatır. Akarsu ‘İnsanoğluna iyilik yaramaz. Ben insanoğlunun pisliklerini paklarım, bir de yüzüme tükürürler, sen sok’ der. (Suya tükürmek çok günahmış) ifadeleri geçer (Bayezit, 2019: 176).

“Hüsn-ü Yusuf” adlı masalda Keloğlan sofraya oturup tam yemek yiyeceği sırada biri kolundan tutup ‘Dur arkadaş burada Hüsn-ü Yusuf’tan önce yemek yenmez’ der (Aslan, 1994: 181).

“İskender Padişah” adlı masalda padişahın oğluna yemek hazırlanır ve yemekten sonra elini yıkaması için ibrik ve peşkir tutulur (Aslan, 1994: 298).

“Haram Elma” adlı masalda bir adam derede elma bulup dişler. Daha sonra sahibinden helallik ister ancak sahibi kızını alması şartı ile helal edeceğini söyler. Kızının ise kör, sağır, dilsiz, kolsuz olduğunu söyler. Adam da bunu kabul eder ancak kız çok güzel uzuvları sağlam bir kız çıkar (Çam, 2018: 343).

“Kurbağa Kız” adlı masalda düğünden sonra gelin ve damadın evine tencere ile yemek konduğu ve yemeği gerdeğe girmeden yedikleri adetinden bahsedilir (Çam, 2018: 382).

“Gurnaz Tilki” adlı masalda Tilkinin biri kargayı tam yiyecekken karga ona beni bismillah çekmeden yeme tilki kardeş der ve tilki besmele çekmek için ağzını açtığında karga kaçır (Çalışoğlu, 2019: 164).

“Gelin ve Kayını” adlı masalda eskiden kötü kadınlık yapanları bir çakıla gömüp tuzlu ekmek yedirirlermiş ve kadın açlıktan ve özellikle susuzluktan ölmüş (Alptekin, 2002: 341).

“Keçelenen Anası” adlı masalda Keçelin köyünde olan bir adetten bahsedilir. Bu adete göre o köyde her gün bir evde yemek pişer, mal keser ve tüm köy o evde yemeğini yermiş (Aslan, 2017: 68).

“Kara Kedi” adlı masalda misafire sofraya kurulmuş ancak kaşıkların yanında bir de sopa verilmiş. Bunun sebebi yemek gelince sofrayı basacak olan farelermiş. Misafir önce dayak yiyeceğini sanmış durumu öğrenince de kedisini kucağına almış fareler gelince ortaya

kediyi bırakmış ve ev sahipleri de bu hayvanın adını sormuşlar ve onlara satmasını istemişler (Emiroğlu, 1996: 192).

“On Dokuzuncu Masal” adlı masalda evlenmek isteyen üç kız babasına farklı olgunlukta üç kavun gönderir ve bunu anlamayan padişaha veziri kızların bu yolla evlenmek istediklerini dile getirdiğini söyler (Gülmez, 2008: 211).

“Ateşli Mercimek Çorbası” adlı masalda padişahın evlenme çağına gelmiş kızları farklı olgunluklarda 3 karpuz göndererek babalarına evlenmek istediklerini anlatmak isterler (Ölmez, 2014: 146).

“Sihirli Tavşan” adlı masalda sarayın bahçesinde senede tek elma veren bir ağaçtan bahsedilir. Padişah bu tek elmayı çok güzel olduğundan küçük küçük doğratarak hoşaf yaptırır ve saray halkına birer yudum içirmiş (Tezel, 2008: 340).

“Limon Kız” adlı masalda padişah yılda bir gün sarayın karşısındaki çeşmelerin birinden bal birinden de yağ akıtır herkesin duasını almış (Tezel, 2008: 362).

“Şamdan Kız” adlı masalda şehzade en güzel yemeği yapan kızla evleneceğini söyler. Çünkü ona göre güzel yemek pişirmesini bilen kız, evinin her türlü işini kusursuz yapabilir diye düşünür (Tezel, 2008: 391).

“Nar Tanesi II” adlı masalda çocuğa ad koyulacağında pilav pişirilir sığır kesilir ve insanlar yemek yerken derviş baba gelip ad koyar (Seyidoğlu, 2006: 142).

“Bacı ile Bocu” adlı masalda çok yemek yiyen kişilerin karnı şiştiği ve pörsüdüğü için daha fazla yememesi için karınlarını kuşaklarla sıkı sıkı sararlarmış (Sarıyüce, 1991: 175).

2.1.9. Bir Elma/Yiyecek Yiyerek Çocuk Sahibi Olma

“Sefa ile Cefa” masalında ihtiyar paşa ile vezire bir elmayı ikiye bölüp verir, birinin kızı birinin oğlu olur elmanın kabuklarını yiyen atların da tayı olur. Bu masalda aynı zamanda çocuksuzluk motifi de gözlemlenir (Doğan, 2006: 274).

“Elma” adlı masalda elmanın kabuğunu soyup yarısını adam yarısını kadın yiyor içini ve kabuğunu da toprağa gömüyorlar ve bir oğulları oluyor (Ayan, 2019: 347).

“Şah İsmail ve Gülizar” adlı masalda çocuk isteyen padişaha insan sıfatına giren Hızır görünür ve bir elma verir yarısını kendisi yarısını karısı kabuklarını da atına yedirmesini, onların bir çocuğu olacağını atının da kısrağı olacağını söyler (Çorbacı, 2000: 163).

“Melikşah” adlı masalda çocuğu olmayan bir adama dervişlerden biri elma verir elmayı kendisinin kabuklarını da atının yemesini söyler ve bunu yapan adamın bir çocuğu atının da yavrusu olur (Bahadır, 2017: 267).

“Balböyreğ” adlı masalda çocuğı olmayan hükümdara derviş bir elma verir; yarısını kendisinin yarısını karısının kabuklarını da atının yemesini söyler. Bunu yapan adamla kadının bir çocuğı atının da bir tayı olur (Bahadur, 2017: 262).

“Gülen Gül, Ağlayan İnci” adlı masalda çocuğı olmayan adama bir dede elma verir soyup karısı ile atına yedirmesini ve çocuğı olacağını atının da yavrulayacağını söyler ve bu durum gerçek olur (Göde, 1997: 283).

“Şah İsmail ve Gülizar” adlı masalda çocuğı olmayan bir padişaha Hızır bir elma verir yarısını kendisinin yarısını karısının kabuklarını da atının yemesini ve çocuğı olacağını söyler (Göde, 1997: 290).

“Üç Turunç Güzeli” adlı masalda çocuğı olmayan padişaha derviş bir elma verir kabuklarını atına kalanını da karısı ile kendinin yemesini söyler ve çocukları olur (Aslan, 1994: 161).

“Şah İsmail” adlı masalda çocukları olmayan bir aileye derviş üç elma verir birini atına birini köpeğine yedirmesini birini de karısı ile kendisin paylaşıp yemesini söyler ve bu sayede çocukları olur (Aslan, 1994: 298).

“Bir Yüzü Altın Bir Yüzü Gümüş Oğlan” adlı masalda çocuğı olmayan bir kadının kapısına dilenci gelir ve kadın ona yardım eder bunun sonucunda dilenci kadına heybesinden bir elma çıkarıp verir ve kocası ile paylaşarak yemesini söyler ve sonucunda çocukları olur (Aslan, 1994: 303).

“Aslan Mehmet” adlı masalda çocuğı olmayan bir padişaha derviş bir elma verir ve yarısını kendisinin yarısını ailesinin yemesini ve ardından kendisinin erkek çocuğı atının da erkek tayı olacağını söyler (Alptekin, 2002: 233).

“Melikşah” adlı masalda çocuğı olmayan padişaha bir adam elma verir ve onu yediğinde çocuğı olacağını söyler (Sakaoğlu, 2002: 397).

“Hızmalı Güzel” adlı masalda çocuğı olmayan padişaha rüyasında ak sakallı bir ihtiyar elma verir yarısını kendisinin yarısını karısının kabuğunu da atının yemesini bu sayede onun bir çocuğı atının da tayı olacağını söyler ve padişah uyandığında baş ucunda bir elma görür. Ak sakallının dediklerini yapar ve çocuğı olur (Yardımcı, 2012: 125).

“Nartanesi” adlı masalda çocuğı olmayan bir kadın bir gün evi süpürürken yerde bir nar tanesi bulur ve yer. Sabah uyandığında evde güzel bir kız bulur (Yardımcı, 2012: 193).

“Yarımca” adlı masalda çocuğı olmayan bir kadına bir üsküreye (toprak çanak) bulgur doldurmasını üzerine altı tane soğan koymasını yalnız bir soğanı yarıya bölmesini ve bir fukaraya gelince vermesini söylerler ve bunu yapan kadının çocuğı olur (Günay, 2011: 68).

“Şah İsmail” adlı masalda çocuğu olmayan padişaha, derviş iki tane elma verir birisini karısı ile paylaşıp yemesini diğerini de atına yedirmesini ve onun bir erkek evladı olacağını atının da erkek tayı olacağını söyler ve bu durum gerçekleşir (Günay, 2011: 150).

“Üç Nar” adlı masalda çocuğu olmayan padişaha derviş bir kâğıda yazı yazar ve suda ezip içmelerini söyler ve padişah bunu yaptıktan sonra bir çocuk sahibi olur (Günay, 2011: 269).

“Eşek-Kafası” adlı masalda çocukları olmayan çiftçiye karşısına çıkan bir Arap cebinden çıkardığı elmayı verir ve yarısını kendisinin yarısını da karısının yemesini ve çocuklarının olacağını söyler. Çiftçi ve karısı Arap’ın dediğini yaptıktan sonra bir çocukları olur (Boratav, 2017: 143).

“Şahyusufunan Bengiboz” adlı masalda çocuğu olmayan padişaha derviş bir elma verir yarısını kendisinin yarısını da karısının yemesini ve bu sayede çocukları olacağını söyler (Aslan, 2017: 74).

“Üç Elma” adlı masalda çocuğu olmayan padişahın bahçesinde yetişen elma ağacı dile gelir ve padişahın karısına kendisinde yetişen elmaların derdine çare olduğunu söyler. Karısı elmanın yarısını kendisi yarısını da padişah kocasına yedirir ve çocukları olur (Emiroğlu, 1996: 241-242).

“Yirmi Beşinci Masal” adlı masalda çocuğu olmayan bir padişaha derviş bir elma verir. Bu elmayı üçe bölüp hanımlarıyla birlikte yemesini ve bunun karşılığında çocuklardan birini alacağını söyler. Bir süre sonra padişahın çocukları olur (Gülmez, 2008: 262).

“Şah Ertuğrul” çocuğu olmayan padişaha bir adam elma verir ve içini kendisinin kabuğunu beygirinin yemesini bu sayede çocuğu olacağını söyler ve padişah bunu yaptığında çocuğu olur (Ölmez, 2014: 212).

“Topal Leylek” adlı masalda çocuğu olmayan padişaha dervişin biri elma verir ve yarısını eşine yedirmesini kalan yarısını da kendisi yemesini söyler. Bunu yaptıktan sonra padişahın bir çocuğu olur (Seyidoğlu, 2006: 32).

“Nar Tanesi II” adlı masalda çocukları olmayan aileye bir elma verilir ve yarısını adam yarısını da kadın yediğinde çocukları olur (Seyidoğlu, 2006: 142).

“Melikşah” adlı masalda çocuğu olmayan padişaha Hızır bir elma verir ve akşam valide sultan ile birlikte yemesini söyler ve padişahın çocuğu olur (Seyidoğlu, 2006: 160).

“Üç Turunçlar” adlı masalda çocuğu olmayan padişaha bir ihtiyar elma verir, eşi ile yemesini ve bu sayede çocuğu olacağını söyler (Seyidoğlu, 2006: 182).

“Uyudum Nittim Ben Bana Ettim Gül ile Nergis Yârimi Nittin?” adlı masalda çocuğu olmayan padişah ve karısına bir derviş iki elma verir iki rekât namaz kılmalarını ardından bunu yedikten sonra Allah kerimdir diyerek beklemlerini söyler (Sarıyüce, 1991: 96).

2.1.10. Yapılan Bir İyiliğin Karşılığında Yiyecek Verilmesi

“Ali Cengiz Oyunu” adlı masalda yuvadan düşüp kanadı kırılan bir leyleğe yardım eden yoksul çocuk ve babasına leylek ertesi yıl çocuğa bir çekirdek getirir. Çekirdeği bahçeye ekerler ve bal kabağı olur. Hatta o kadar çok olur ki kabağını ayrı çekirdeğini ayrı satarak zengin olurlar (Göde, 1997: 254).

“Kuyruk Acısı” adlı masalda bir oduncu kendisine her gün altın getiren yılanı su verir (Çam, 2018: 384).

“Çoban Ahmet” adlı masalda karısına et götüremeyen bir adama Çoban Ahmet bir koyun verir ve karısının sadece Çoban Ahmet’in isteği olsun diye dua etmesini söyler. Ancak eti yiyen kadın o an aklına gelen duayı eder ‘Çoban Ahmet padişah olasin’ der ve dolaylı olarak Çoban Ahmet padişah olur (Sakaoğlu, 2002: 422).

“Şükreden Adam” adlı masalda kırk gündür başkasının evinde yemek yiyen adam, ev sahiplerine ‘Kırk gündür sizde yemek yiyorum şayet ölürsem kırk odalı evim ve içi mücevher dolu kırk yüküm sizin olsun’ der (Yardımcı, 2012: 299).

“Bal Kabağı” adlı masalda bir baba ve oğul vardır ve kanadını kıran bir leyleğe yardım ederler. Ardından leylek minnet borcu olarak onlara bir çekirdek getirir ve baba bu çekirdeği bahçeye diker. Zamanı gelince o kadar çok bal kabağı ve çekirdek olur ki baba oğul bunları satıp zengin olurlar (Emiroğlu, 1996: 288).

“Gülenber Hanım” adlı masalda üvey anneleri tarafından karınları doyurulan çocukların yanına bir güvercin gelir ve bir lokma yemek verirlerse onlara bir sır vereceğini söyler. Oğlan vermek istemez kız çocuk verir ve güvercin onlara üvey annelerinin onları yedirmesinin sebebinin iyi olmadığını babalarının onları keseceğini söyler (Seyidoğlu, 2006: 99).

2.1.11. Altın Yiyecekler

“Üç Kardeş” adlı masalda altın yumurta yumurtlayan bir kuştan bahsedilir (Yardımcı, 2012: 105).

“Zülfü Mavi” adlı masalda Zülfü Mavi cebinden altın arpa çıkarır ve altın horoza yemesini söyler (Günay, 2011: 182).

“Bacılar” adlı masalda çocuğu yıkamak için tasla su döken kadın dökülen suların altın olduğunu görür (Günay, 2011: 237).

“Altı Kız Babası” adlı masalda Beyoğlu’nun cebindeki altın elmadan bahsedilir (Boratav, 2017: 160).

“Sihirli Tohum” adlı masalda altın yumurtlayan bir tavuktan bahsedilir (Emiroğlu, 1996: 210).

“Muradına Eremeyen Dilber” adlı masalda suyun altına dönüşmesinden bahsedilir (Seyidoğlu, 2006: 167).

2.1.12. Yiyeceği Paylaşmama ve Bundan Dolayı Cezalandırılma

“Zalim Padişah” adlı masalda önlerinde ekmek olmasına rağmen acıktık diye bağırarlara neden böyle yaptıkları sorulduğunda, dünyada ekmek yaparken kimseye vermedikleri için Allah tarafından cezalandırıldıklarını söylemişlerdir (Emiroğlu, 1996: 231).

2.1.13. Tuz ile İlgili İnanışlar ve Masallardan Örnekler

Tuz ile ilgili bilinen ilk inanışlardan biri, tuzun Hz.Nuh’un torunu Totok tarafından keşfedildiğidir. *Şecere-i Terâkime*’de tuzun keşfi ile ilgili şu dizeler geçer:

“Künlerde bir kün avga çıkıp keyik öldürüp kebâb kılıp yip oturup idi. İlgin bir togram it yerde tüşdi. Anı alıp yedi irse agzığa bisyâr hoş meze keldi. Âning üçün ol yer tuzlak irdi. Aşka tuz salmaknı ol çıkardı. Bu nemekin resm andın kaldı”

Günümüz Türkçesiyle: “Günlerden bir gün ava çıkmış, öldürdüğü geyiği kebab yapıp yiyorken elinden bir parça et yere düştü. Onu alıp yediğinde ağzına çok hoş bir tat yayıldı. Çünkü o yer tuzlaydı. Yemeğe tuz koymağı o çıkardı. Bu tuzlu yeme geleneği ondan kaldı” (*Şecere-i Terâkime*’den akt. Samsakçı, 2007: 182).

Tuz kelimesinin zaman içerisinde farklı anlamlar kazandığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Türkçeye “tat” olarak anlamının geçtiği tuz kelimesi, Farsça ve Osmanlıcada “nemek” kelimesi ile karşılanmaktadır. Ferit Devellioğlu’nun sözlüğünde de nemek sözcüğünün karşılığı olarak “Tuz, tat, lezzet” kelimeleri verilmiştir (Samsakçı, 2007: 184).

Yine Devellioğlu’nun sözlüğünde yer alan “Nemek-çeşî” sözcüğü de yenidoğan bebeklerin ağzına ve vücuduna tuz sürme geleneğini karşılayan bir kelimedir (Samsakçı, 2007: 184). Tuzun koku bastırıcı özelliği olmasının yanında bu âdetlerde arındırıcı özelliğinden de faydalanılmıştır demek yanlış olmayacaktır. Eskiler bebekleri tuzlarken hem beden hem de ruhen bebeği tuzla arındırmışlardır denilebilir.

Sözlükte geçen bir diğer tabir de “Nemek-rîz” kelimesidir. Bu kelimenin anlamı tuz saçan demektir. Zira eski metinler ve şiirler incelendiğinde de şaraba tuz koyarak onu helal hâle getirme işi bu kavramla karşılanmıştır denebilir. Aslında bu durumun kimyasal yanı da düşünüldüğünde şaraba tuz eklemek onu sirkeye dönüştürür (Samsakçı, 2007: 186).

Tuzu günümüzde de hâlâ değerli kılan özelliklerden bir diğeri de aslında tuzun Kabe’nin inşası sırasında ortaya çıktığı inancıdır. Bu da aslında onun hâlâ değerli bir yiyecek olmasının sebepleri konusunda bize fikir verecek özelliklerden biridir.

Tuz, yalnızca Anadolu’daki Türkler tarafından değil Kırgız Türkleri tarafından da çok değerli kabul edilmiştir. Hatta bu değeri Kırgızların “eğer yalan söylüyorsam beni tuz çarpsın” yemininden de anlayabiliriz (Samsakçı, 2007: 189).

Tuzla ilgili inanışlardan biri de “Tuz çevirmek” inancıdır. Günümüzde dahi nazar değdiğine inanılan insanlar için bu uygulama yapılmaktadır. Bu konu ile ilgili detaylı bilgiye “Halk Hekimliğinde Ateş ve Ocak Kavramı” başlığı altında değinildiğinden burada ayrıca bahsedilmeyecektir.

Türkler ve İranlılar için önemli olan ekmek kavramının yanına tuz kavramı da eklenerek “nân u nemek hakkı” denilen “Tuz-Ekmek Hakkı” kavramı günümüze kadar ulaşmıştır. Birçok eserde karşımıza çıkan bu kavramı Safiye Erol’un *Ciğerdelen* isimli romanında da görebiliriz: “*Hepsi de kılıca, Kur’ân’a, tuza ekmeğe el vurarak ant içmişti: Cümle kırılırız, Ciğerdelen’i vermeyiz!*” (Erol’dan akt. Samsakçı, 2007: 191). Bu gibi örnekleri hem Divan Edebiyatı ürünlerinde hem de günümüzdeki türlerde görmek elbette mümkündür. Günümüzde de kaza atlatan kişilerin bir miktar ekmek ve tuz alarak ihtiyaç sahibine vermesi geleneği de elbette bu kavramdan gelen bir gelenektir.

Görüldüğü gibi tuz-ekmek hakkı kavramı yalnızca Anadolu Türkleri ile sınırlı kalmamış, farklı birçok topluluk tarafından da kutsal kabul edilen unsurlardan sayılmışlardır. Geçmişten günümüze edebiyatımızın çeşitli dönemlerinde ve hemen hemen her türünde bu inanca dair izlerin olduğunu görebiliriz.

“Tuz” adlı masalda padişah babasını tuz kadar sevdiğini söyleyen küçük oğlanı babası cellatlara teslim eder ancak oğlan ölmez ve yıllar sonra babasına bir masa hazırlar ve tuzsuz yemekler yaparak ona bir ders verir ve tuzun önemini ona göstermiş olur (Şen, 2019: 206-208).

“Tuz Kadar Sevgi” adlı masalda babasını tuz kadar sevdiğini söyleyen üç şehzadeden küçüğünü babası öldürtmek istiyor ancak cellatlar çocuğa kıyamıyor. Yıllar sonra çocuk

padişah olup babası ile yemek yerken tuzsuz yemek getiriyor ve tuz ekiyor babasına tuzun önemini anlatıyor ve barışıp mutlu mesut yaşıyorlar (Bahadur, 2017: 213-215).

“Tuz Kadar Sevgi” adlı masalda padişah, kendisini tuz kadar sevdiğini söyleyen kızını saraydan atar ve kızı yıllar sonra ona tuzsuz yemekler ikram ederek bir ders verir (Çam, 2018: 405).

“Talih Guşu Masalı” adlı masalda babasını tuz kadar sevdiğini söyleyen oğlan babası tarafından öldürülmek isteniyor ancak cellatlar çocuğa kıyamayıp bırakıyor ve çocuk yıllar sonra babasına tuzsuz yiyecekler ikram ederek bir ders veriyor (Çalışoğlu, 2019: 193).

“Pembe Hatun ile Esma Hatun” adlı masalda Pembe Hatun misafir gittiği evde kapının kedi tarafından açıldığını ve kedilerin çiğ köfte yoğurduğunu görür (Yardımcı, 2012: 163).

“Tuz Kadar Sevgi” adlı masalda babasını tuz kadar sevdiğini söyleyen oğlunu öldürmeleri için emir veren padişah seneler sonra oğlunun öldürülmediğini onun evinde yediği tuzsuz yemekler aracılığı ile öğrenir ve güzel bir ders alır (Oğuz, 2004: 35).

“Adsız 19” adlı masalda babasını tuz kadar sevdiğini söyleyen oğlunu saraydan kovan krala, oğlu yıllar sonra tuzsuz yemek vererek bir ders verir ve kral hatasını fark eder (Oğuz, 2004: 126).

“Tuz Kadar Sevgi” adlı masalda padişahın üç kızından küçük olan babasını tuz kadar sevdiğini söyler ve babası buna kızıp küçük kızın sırtına bir çuval tuz yükleyip ormana attırmış. Yıllar sonra kız babası onun köşküne gelince tuzsuz yemekler hazırlamış ve babası bu sayede kızını tanımış, yaptıklarına da pişman olmuş (Aslan, 2017: 26).

“Keloğlan ve Ağa Kızı” adlı masalda o zamanlarda tuzun hiç demek olduğundan bahsedilir (Oğuz, 2004: 43).

“Tuz Kadar Sevmek” adlı masalda babasını tuz kadar sevdiğini söyleyen oğlunu öldürmeleri için gönderen babaya yıllar sonra oğlu tuzsuz yemek ikram ederek olanları anlatır ve intikamını alır (Önal, 2009: 414).

“Tuz” adlı masalda babasını tuz kadar sevdiğini söyleyen küçük oğlunu öldürtmek ister ancak genç şehzade bir şekilde bu ölümden kurtulur ve yıllar sonra babasına tuzsuz yemek ikram ederek ona tuzun değerini anlatmak ister (Tezel, 2008: 393-397).

“Gelin Ekmeği” adlı masalda kaynanasını istemeyen gelinin ona ayrıca daha tuzlu ekmeek yapması gözlemlenir (Göde, 2011: 299).

“Hiç” adlı masalda kadın çocuğuna çarşıdan hiç almasını söyler, o zamanlar hiç tuz demekmiş (Göde, 2011: 315).

“Keloğlan Hiç Alıyor” adlı masalda Keloğlanın annesi ondan pazara gidip Hiç almasını söyler o dönemlerde tuza hiç dendiğinden bahsedilir (Harmancı, 2010: 390).

“Hiç” adlı masalda zamanında tuza hiç denmesinden bahsedilir (Çalışoğlu, 2019: 155).

2.2. Ateş ve Ocak Kavramı

İnsanoğlu var olduğu günden beri su ve ateşe her zaman ihtiyaç duymuştur. Anasır-ı erbaadan biri kabul edilen ateş; yakıcılığı, yok ediciliği ve kişisel gereksinimler için ihtiyaç duyulması açısından insanlık adına önemli bir yere sahiptir. Bununla bağlantılı olarak da ateş kavramı çevresinde çeşitli inanmalar ortaya çıkmıştır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 6).

Ocak kavramı ise ateşin yakıldığı yer olarak ilk anlamını almış; daha sonra ev, aile ve soy kavramlarını karşılayacak şekilde soyut anlamlar da kazanmıştır.

Pek çok millet ve kavimde ateş kavramı, tanrılar ve tanrıçalar ile de ilişkilendirilmiştir. Yunan mitolojisindeki Hephaistos, Roma mitolojisindeki Vulcanus, Çin mitolojisindeki Chen-Nong bunların en bilinenleridir (Kumartaşlıoğlu, 2016: 32).

2.2.1. Ateşin Kökeni ile İlgili Bilgiler

Ateşin kökeni, ortaya çıkışı, ilk kullanılışı ile ilgili pek çok inanış bulunmaktadır. J.G. Frazer, ateş ile ilgili mitlerden yola çıkarak ateşin varlığına dair çeşitli tespitlerde bulunmuştur. İncelediği mitlerden yola çıkarak; insanlığın ateşe ihtiyaç duyması, ateşin evrilmesi hususunda çaba göstermesi de onun ateş evrimini üç aşamada incelemesine sebep olmuştur (Frazer, 2018: 256). Frazer, anlatılarla birbirini izleyen üç dönem olduğuna inanır:

1. Ateş Olmayan Dönem
2. Ateşin Kullanıldığı Dönem
3. Ateş Yakılan Dönem (2018: 257).

Coğrafi olarak çeşitli toplulukların ateşe dair hikâyeleri ve mitleriyle birlikte bu üç dönemi oluşturan Frazer, çok çeşitli toplulukların ateşin kökeni ile ilgili hikâyelerini dinlemiş ve çalışmasında hepsinden bahsederek bir sonuca ulaşmıştır.

İlk olarak “Ateş Olmayan Dönem”den başlamamız gerekirse; pek çok insan ırkı, atalarının ateşten bir haber olmasından yahut kullanmayı bilmemesinden kaynaklı olarak bazı zorluklar yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Bu zorlukların başında barınma ve beslenme sorunları gelir. Soğukta ısınacak bir unsurun olmaması ırkları oldukça zorlamış ve ölümlere neden olmuştur. Aynı zamanda besinlerin çiğ olarak tüketilmesi de çeşitli sağlık sorunlarına yol açmış ve bir süre sonra pişirilmeden tüketilecek besinlerin kısıtlı olmasından kaynaklı farklı sorunlar da ortaya çıkmıştır. İnsanların ateşe sahip olmamaktan kaynaklı olarak sadece olgunlaşmış muz ve güneşte kurutulmuş balık yiyebilmesi tekdüze ve yavan beslenilmesi de bir sorun hâline gelmiştir. Yine bu dönemde ada insanların birçoğu kumun üzerinde güneşin

sıcaklığı ile bazı yiyecekleri kızartmaya çalıştıkları ve bunun da yine sağlık sorunlarına sebep olduğunu dile getirmişlerdir. Yiyecekleri çiğ olarak tüketen ve ısınma sorunu yaşayan insanların aynı zamanda cılız ve hastalıklı olduğuna, çok üşüdüğüne de değinilmiştir. Temelde “Ateş Olmayan Dönem”de insanların en çok beslenme ve ısınma açısından sıkıntı çektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu da insanın pişmiş yiyeceklerle beslenmesinin doğal bir içgüdü olarak ortaya çıktığı düşüncesine bizi itmektedir (Frazer, 2018: 256-259).

İkinci olarak “Ateşin Kullanıldığı Dönem”den bahsetmek gerekirse de insanların eski yaşayış tarzlarına baktığımızda bu dönem hakkında söyleyeceğimiz şey şudur ki bu dönemde insanlar ateşi keşfetmesine rağmen ona tam olarak hâkim olamamış ve ateşi yakma yöntemleri açısından henüz pratiklik kazanmamıştır. İnsan topluluklarının ateşin ilk ortaya çıkması ile ilgili çeşitli anlatıları vardır. Örneğin bazı kabileler ateşin bir yerde şimşek çakması sonucunda elde edildiğinden bahsederken, bazı ırklar ateşin önce kadın ve erkeklere verildiğini ancak onların kullanamadıklarından vs. bahsederler. Buradan da anlaşılacağı üzere insanlar ilk olarak çeşitli doğa olayları ile ateşi tanımış ancak kullanma konusunda uzunca bir süre çekincede kalmışlardır. Genellikle gökten gelen bir unsur olması açısından insanların ateşten korkması ve ona saygı duymaları da ateş yakma becerilerinin gecikmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda gökten gelen ‘yıldırım ateşi’nin kutsal olduğu düşünülerek hâli hazırda var olan bir ateş varsa onu söndürmüş ve gökten gelen ateş evlerde muhafaza edilmiş ve korunmuştur. İnsanlar ilk olarak yıldırımların ağaçlara düşmesi ile dalların yandığını görmüşler ve bu yolla iki odunu birbirine sürterek ateş yakmaya çalışmışlardır. Bazıları da rüzgârda dalların birbirine sürtünmesi sonucu ateş elde etmeyi doğal bulmuşlardır. Yine bazı yörelerdeki anlatılara göre bir köpek yanan dallardan birini evine taşımış ve bu sayede ateşin evlerde elde edilebilmiştir (Frazer, 2018: 259-263).

Kuzey Borneo’daki Kiau Dusunlar, gelişmiş bambuların rüzgârda birbirine sürtülerek ateş yakıldığını anlatırlar. Bir köpek, öncekinde olduğu gibi, yanan parçalardan birini kapmış ve sahibinin evine taşımış, ateş kısa zaman içerisinde alevlenmiş, ev içerisindeki mısır koçanlarını yakarak kömürleştirmiş ve suda bırakılan patatesleri haşlamış (Frazer, 2018: 128). İşte bu örnekten de anlaşılacağı üzere insanlar, ateşle tanıştıktan sonra bir vesile ile de yemeklerini nasıl pişireceklerini öğrenmişler ve onlar için sorun olan ısınma ve beslenme sorunu da bu sayede çözülmeye başlamıştır. Ateşin ortaya çıkışı ile ilgili kullanılan dönemde farklı ütopik anlatılar da mevcuttur. Ateşin güneşe mızrak atılarak ucuna ip bağlanması ve güneşten alınması hikâyesi, bir kahramanın güneş ışığını ağzıyla yakalaması ve ateşe sahip olması hikâyesi, güneşe ulaklar göndererek alınan ateş hikâyeleri vb. pek çok anlatı da mevcuttur (Frazer, 2018: 260-263).

Yine ateşin kökeniyle ilgili farklı mitler de vardır. Bunlar genel olarak gök cisimleri ve hayvanlarla ilgili olan mitlerdir. Bazı kadınların gökyüzünde yaşamaya başlayarak Ülker yıldız kümesine dönüşmelerinden, bazı kabilelerde iki farklı yıldızla ateşi ilişkilendirmelerinden vs. bahsedilmektedir. *Britanya Kolombiyası'nda yaşayan Tsimshian Kızılderilileri, insanların yeryüzünde çoğalmaya başladıklarında yemeklerini pişirebilecekleri ve ısınabilecekleri ateşi olmadıkları için büyük sıkıntılar çektiklerini, fakat köylerdeki hayvanların ateşe sahip olduklarını anlatırlar* (Frazer, 2018: 264). Buradan da görülebilir ki insanlar ateşi kullanmaya başlamadan önce hayvanların ateşe hâkim olduğunu düşünmüşlerdir.

Son olarak “Ateş Yakılan Dönem”den bahsetmemiz gerekir. Ateşin olmadığı ve daha sonra bulunduğu dönemlerde ortaya çıkan mitleri incelediğimizde ilkel olan yöntemlerden bahsedildiğini görmekteyiz. En yaygın iki ilkel yöntem vardır. Bu ilkel yöntemlerden biri odunları birbirine sürterek elde edilen ateş, diğeri de taşları birbirine vurarak elde edilen ateştir. Bu ikisinin arasında en bilineni odunları birbirine sürterek ortaya ateş çıkarmadır. Araştırılan hikâyelerden görüldüğü üzere insanların, odunları ya da ağaçları birbirine sürtmenin yolunu ise başka bir işlerini gerçekleştirmek isterken tesadüf eseri bulunduğu söylenebilir. Diğer bir yöntem olarak taşların kullanılması ise genellikle Kuzey kabilelerinde rastlanan bir durumdur (Frazer, 2018: 277-289).

Eski Türklerde ateşin önemine daha önce de değinilmişti. Altaylı Şamanist kültürlerde ateşin ortaya çıkışı ile ilgili bazı inanışlar da vardır. İlk insanların meyve ve otlarla beslendiğini düşünen Altaylı Şamanlar, Tanrı onlara et yemelerini emrettikten sonra ateşe ihtiyaç duyulduğunu düşünürlerdi. Tanrı Ülgen, gökten bir kara bir ak taş getirdi ve kuru otları bu taşların arasına koyarak birbirine vurdu ve ateşi bu sayede ortaya çıkardı. Yani ateşi ilk olarak kullanmayı Tanrı Ülgen insanlara öğrettiğine dair bir inanışları vardır. Bundan dolayı da Altaylarda yalnızca çakmaktaşıdan elde edilen ateş kutlu sayılmıştır (İnan, 1976: 41-42).

Bu tarz inanışlardan da görüleceği üzere ateşin ortaya çıkışı ile ilgili çeşitli inanışlar olmakla birlikte genelinde ağaç ya da taşların kullanıldığını görmekteyiz. Ağaçların kullanılmasının kökeninde yatan sebeplere daha önce de değinilmişti. Bu anlatıda da görülmelidir ki yalnızca şimşek ve ağaçlar aracılığı ile değil, aynı zamanda taşları kullanarak da ateşin ortaya çıkarıldığına inanılmaktadır. İki inanışta da gözlemlendiği üzere genellikle gökten gelen ateş bir şekilde kutsal kabul edilmiştir. Zaman içerisinde de nasıl kullanılacağı ile ilgili insanlar arasında mitler yayılmış ve insanlar ateşi ve eti hayatlarına dahil etmişlerdir.

Ateşin kökeni ve bulunması ile ilgili Göktürklerde de çeşitli inanışlar vardır. Göktürlere ateşi getirenin yarı insan yarı tanrı bir varlık olduğuna inanılır. Bu sayede ısınma

sorunlarından ve yemeklerini pişmeden yeme sorunlarından kurtulmuşlardır. Ancak bu bazı Türk kavimleri arasında ayrımlara neden olmuştur. Çiğ et yiyenler bazı kavimlerce Tanrı tarafından kutsanmış kabul edilirken, pişmiş et yiyenler düşmanlar tarafından mağlup edilen zayıf bir kavim olarak yansıtılmıştır (Ögel, 1993: 55). Buradan ulaşabileceğimiz sonuç şu olabilir; ateşi bazı kavimlerden daha geç keşfeden diğer kavimler, onları zayıflıkla suçlarken aslında bir süre sonra kendileri de ateşi hayatlarına entegre etmiş ve kullanmaya başlamışlardır. Yaşamlarının ortasına giren ve en temelde beslenme ve ısınma gibi alışkanlıklarını tamamen değiştiren bu unsura karşı başta tepkili olmalarını normal karşılamak gerekir. Eski Türk inançlarının temelinde Gök Tanrı olması ve her şeyin ondan gelmesi düşüncesi de bu tepkilerin temelindedir. Sonuç olarak geç fark eden ya da geç kullanan kavimler de ateşle tanıştıktan sonra yaşamlarını, alışkanlıklarını zaman içerisinde değiştirmişlerdir.

2.2.2. İslamiyet Öncesi ve Semavî Dinlerde Ateş ve Ocak

Ateşin kutsallığı ve koruyuculuğu açısından dinsel olarak da mahiyeti vardır. Türk mitolojisinde ve eski inanışlarda özellikle Şamanizm’de ateş, tanrısal bir unsur olarak görülmüş; kötü ruhları kovmak, doğaüstü varlıklarla iletişim kurmak, ritüellerde arınma için vb. kendine pek çok kullanım alanı bulmuştur.

Yine ateşi dünya üzerinde farklı topluluklar tanrı-tanrıça olarak algılamış ve ona tapınmışlardır. Bu toplulukların ilki Hint-Avrupa topluluklarıdır. Ateşin ibadet edilen bir varlık olarak kabul edilmesi Zerdüş dininde de karşımıza çıkmaktadır. Zerdüştlükte ateşin çevresinde uygulanan bazı ibadetler farklı kutsal mekânlarda yapılmaktadır. Hinduizm’de de ateşe büyük önem verilmiş ve tanrısal varlıklar sınıfına alınmıştır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 38).

Ateşin aynı zamanda arındırıcı bir gücü olduğuna da inanılır. Bu güce olan inanç hem kişisel hem de toplumsal çok farklı ritüellerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; yeni bir eve taşınmadan önce ateşin etrafında dönmek, hayvanları ateşten geçirmek vb. kötülüklerden arınmak için yapılan bazı ritüellerdendir. Bu tarz gelenekler günümüzde hâlâ inanılmakta olan ‘Al basması’ gibi inanışların da temelinde yer almaktadır. Al bastığına inanılan kadınlarda ani ateş yükselmesi o esnada orada olan varlığın mahiyetini anlamak için bir işaret olmuştur.

Yılın belirli günlerinde (yılbaşı, mevsim başlangıcı vb.) düzenlenen bazı törenlerde de ateşin büyük rolü olduğunu görebiliriz. Yılbaşı kutlamalarında ateş yakmanın eski yılın bittiği yeni yılın ve umutların başladığı anlamına gelmektedir. Bu törenlerde evlerdeki ateşlerin söndürülmesi ve yakılan ortak ateşten alınarak evdeki ve ibadethanelerdeki ateşlerin yeniden

yakılması, ateşin üzerinden atlanması, etrafında dans edilmesi gibi uygulamalar da yapılmaktadır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 48-55).

Hayatımızın farklı dönemlerinde önemli rolü olan ateşin; doğum, ölüm, evlilik, yetişkinlik gibi geçiş dönemlerinde de etkili olduğunu görmekteyiz. Yunanlıların yeni doğan çocuklarını ateşin etrafında dolandırdıktan sonra aileye kabul ettirdiği görülmektedir. Yine benzer şekilde yeni doğum yapan kadınların özellikle ateşin yakınında tutulduğu gözlemlenir. İran'da ergenliğe yeni giren erkek çocuklarına bazı ritüeller uygulandıktan sonra ilk kez ateş önünde dua ettirilir (Kumartaşlıoğlu, 2016: 58-60).

Bir geçiş dönemi olarak kabul edilen evliliklerin de ateş ve ocak kavramı ile ilintili ritüellerle gerçekleştirildiği gözlenmektedir. Eski Yunan ve Roma'da yapılan evliliklerin önce kızın ailesinin ocağında ardından kızın yeni evinin ocağında/çevresinde gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. İran ve çevre kültür merkezlerinde isteme ve evlilik törenlerinde de ateşin tanık olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu kültürde ocağın yeri, gelinin yeni hayatının başlangıcını temsil etmektedir.

Bütün bu geçiş dönemlerinin son noktası ise ölüm törenleridir. Ateşin, ölüm törenlerinde büyük bir rol kazanarak karşımıza çıktığını görebiliriz. Bunlardan en önemlisi ölen insanların yakılmasıdır. Bu yakılma ritüellerinin de arınma inancı ile bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz.

Ateşin arınma fonksiyonunun dışında sağaltıcı özellikleri de vardır. Farklı kültürlerde hayvanlarla ilgili salgın hastalıklarda, sağlam hayvanların ateşten geçirilerek hastalıklardan arınacağına inanılmaktadır.

Almanlar arasında da hayvanlarda salgın hastalık belirdiğinde tören ateşi yakılır. O zaman, köyde bir kıvılcım ateş bırakmamak şartıyla bütün evlerde ateş karartılır. Her evden odun, saman ve yakmak için bir şeyler getirilir. Yere sert bir meşe yarması dikerler. Ona bir delik açıp delikten çam sakızı ve katranla sıvanmış bir sıruk geçirirler. Bu sıruğı kıztırıp yakıncaya kadar çevirirler. Buradan elde edilen ateş hayvanları tedavi etmek için kullanılır (Taceman'dan akt. Kumartaşlıoğlu, 2016: 64).

Bazı kültürlerde de doğum yapan ve âdet olan kadınlar ile cinayet işleyen erkeklerin kirlendiğine inanılır ve onların bu kirli oldukları süreçlerde kullandığı tüm eşyalar yakılır. Yine aynı şekilde bazı bölgelerde, doğum yapan kadın lohusalık sürecinde bir inziva dönemi yaşar ve bu dönemde kullandığı her şey (kıyafet, kap vb.) yakılır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 65).

Ateşin, semavî dinlerde de yeri olduğunu halihazırda var olan kutsal kitaplardan bilmekteyiz. Cennet-cehennem, ateşle cezalandırılan kavimler, ateş ve şeytanın yaratılışı gibi olumsuz denilebilecek konular ağırlıklı olmakla birlikte ateş ile ortaya çıkan bazı mucizelerden de bahsedilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, ateş ile ağaç birlikte anlatılmış ve

çeşitli ayetlerde buna yer verilmiştir. Örneğin: “*O, sizin için ağaçtan ateş yaratandır.*” (Yâsîn: 80) adlı bölümde ateşin ağaçtan yaratıldığından bahsedilmiştir.

Yine Kur’an-ı Kerim’de “*‘Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol’ dedik*” (Enbiyâ: 69) denilmiş ve ateşle birlikte gelen mucizelerden de bahsedilmiştir.

Türk kültüründe bazı unsurlara kutsal bir ruha sahip olduğu düşünülerek canlı bir varlığa davranılır gibi davranılmıştır. Ateş ve ocak kavramları da yalnızca ihtiyaçları karşılayan bir unsur olmaktan çıkıp ruha sahip bir canlı kimliği kazanmıştır. “*Dağ, su ağaç gibi diğer varlıklarda da olduğuna inanılan bu kutsal ruh, genelde ‘iye’ olarak adlandırılır*” (Kumartaşlıoğlu, 2016: 86).

Yakutlarda avcılarının ava gitmeden önce orman ruhunu memnun etmek adına ateşe yağ döker. Bunun sebebi ise ateşin kendisine takdim edileni görmezden gelmeyeceği, orman ruhuna ileteceği ve avın bereketli geçmesi içindir. Tuva Türklerinde her ocağın bir iyesi olduğuna ve aileyi kötülüklerden uzak tuttuğuna inanılır. Hatta bir ailede ölüm yaşandığında ‘ocağı söndü’ denilmesinin kökeninde de ailenin birliğinin bozulması anlamı yatmaktadır.

Türkler de bu iki kavramı birbiri ile ilintili şekilde kullanmışlar, atasözlerinde ve deyimlerinde bu ifadelerle sıkça yer vermişlerdi. Günümüzde hâlâ kullanılan “*Ateş düştüğü yeri yakar*” ve “*ocağın tütmesi*” gibi atasözleri ve deyimler bunların en bilinen örneklerinden sayılabilir.

Bunların yanında Anadolu’da kullanılmakta olan “ya evlad bir, ya ocak kör” deyimini de evladın yoksa ocağın kör kalır ve ocağın söner gibi anlamlarla karşımıza çıkmaktadır (Ögel, 1995: 502). Bu bağlamda ocak kavramı Türk toplumu için çoğu değerleri de içerisinde barındırmaktadır.

Aynı zamanda ‘ocak’ kavramı bir yeri/yurdu karşıladığından kutsal bir anlamı da olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Pek çok Türk inancısında ‘ocak kültü’ de yer almaktadır.

Anadolu Türk halk masallarına bakıldığında “Doğruluk” adlı masalda ocak, “*Delikanlı kocaman kocaman pencereyi büyük bir binayla karşılaşmış. Açık duran kapısından içeri girince, şaşırır. Bina bir tek büyük odadan ibaretmiş. Tavanı minare gibi yüksek olan bu odada kocaman bir ocak varmış. Ocak alev alev yanıyor, üzerindeki kazanlar fıkır fıkır kaynıyormuş*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Tezel’den akt. Yeniasır vd., 2021: 88).

Tüm bunların yanında ocak ve ateş kültü daima birbiri ile ilintili olmuştur. Eski Türklerde Şamanların ayinlerinde ateş kullanmaları da bunun en belirgin örneklerindendir denilebilir.

İslamiyet öncesi dönemlerde Kamların ayinleri incelendiğinde merkez olarak yaktığı ateşi ya da evin merkezindeki ateş ya da ocağı kullandığı görülmektedir. Yaptıkları ayinlerde

ateşe olan tam hâkimiyetleri ya da istedikleri gibi kullanmaları onların bir takım keramet göstermeleri de gözlenmiştir. Bu kerametlerden en bilineni güçlü kamların ateşte yanmamalarıdır. *“Yakutlar arasında anlatılan bir efsanede de Mahunay adındaki kam, atları koşmadan harekete geçirebilen bir yeteneğe sahiptir. Irkutların başkanı onu denemek için büyük bir ateş yakıp kamı yakmalarını emreder. Söylenen yapılır, ancak ateş sönünce kam Mahunay külün içinden ayağa kalkar ve üstünü başını silkip gider”* (Kumartaşlıoğlu, 2016: 112-113). Kamların ateşe olan bu hâkimiyetlerinin temelinde de bazı ruhlar tarafından ruhen ve bedenen pişirilmesi inancının yattığının söylenmesi yanlış olmayacaktır.

İslâmiyet öncesi dönemde Şamanların ateşte yanmaması hadisesi ile ilgili pek çok anlatı vardır. Örneğin; Şaman Tostogoş’un yaşadığı zamanda bir bey tarafından kamıştan kulübeye atılarak kulübeyi ateşe verdikleri ancak Şaman Tostogoş’un alevlerin içinden duman deliğinden uçarak havaya fırladığı ve sağ salim kurtulduğu hadisesinden bahsedilir (İnan, 1987: 426). Görüleceği üzere ateş; şamanlar için önemli bir unsur olmakla birlikte, onları özel kılan, şamanın kendisine zarar vermeyen, zaman zaman bakıp kehanetlerde bulunduğu bir araçtır. Halihazırda halkın itibar gösterdiği şamanlar, bu tarz kerametler göstermeleriyle daha da kutsal kabul edilmiş ve unsur olarak ayinlerinde kullandıkları ateş de hem korkulan hem de saygı gösterilen ruhani bir varlık gibi nitelendirilmiştir.

İslamiyet öncesi dönemlerde Göktürk hakanına gelen elçileri iki ateş arasından geçirme, Moğollarda kişilere musallat olan kötü ruhlardan arınmak için ateşin arasından geçme (İnan, 1976: 43) vb. inançların temelinde de ateş arındırıcı bir unsur olarak kullanılmıştır. Öyle ki ateş, yeri gelince destekleyici yeri gelince de cezalandırıcı bir unsurdur. Ateşin günümüzde dahi arındırıcı bir unsur olarak kullanılmakta olduğuna yerel bazı âdetlerden de aşınayız. Metallerdeki mikrobun arınması için ateşe tutulmasının temelinde dahi bu inancın yattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Başkurtlar ve Kazaklar bir yağlı paçavrayı tutuşturup hastanın çevresinde "alas, alas" diye dolaştırırlar. Buna "alas-lama" derler. Bu kelime Anadolu Türkçesi'nde "alazlama" şeklinde muhafaza edilmiştir, ateşte temizleme anlamını ifade eder (İnan, 1976: 43). Bu örnekten anlaşılacağı üzere ateşin arındırıcı bir unsur olarak kullanılmasını yalnızca İslamiyet öncesi dönemlerde görmüyoruz. Günümüzde “alazlamak” kelimesinin hâlâ ateşle bağlantılı olduğunu görmek de şaşırtıcı olmayacaktır (Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük).

Şamanların da ayinlerde asa olarak kullandıkları sopanın ucuna yaktıkları ateşten bir bezi tutuşturup etrafta alazlama yaparak kötü ruhları kovduğu bilinen bir ritüeldir.

2.2.3. Velilikte Ateş ve Ocak Kavramı

İslamiyet öncesinden Kamların ateşe olan bu hâkimiyetlerinin İslamiyetle birlikte ‘Velî Kültü’ne aktarıldığını görmekteyiz. Baba İlyas adlı şeyhin müritlerinden birinin de ondan izin aldıktan sonra ateşin içine girerek yanmadığı hikâyesinden bahsedilir. Aynı şekilde Abdal Musa’nın veliliğine inanmayarak meydana ateş yaktıran Teke Beyi de Abdal Musa’yı denemek ister. Müritleriyle birlikte bu ateşe giren Abdal Musa’ya ve diğerlerine bir zarar gelmez, bastıkları yerde de ateş söner. Aslında bu ateşte yanmama kerametinin temelinde Hz. İbrahim’in mucizesinin yattığını belirtebiliriz (Kumartaşlıoğlu, 2016: 139-142).

Velîlerin ateş ile ilgili bilinen kerametleri sadece yanmamak üzerine değildir. Ahmet Yesevî’nin bir rivayete göre kendisine iftira atan Horasan ve Maverâünnehir âlimlerine bir hokka içerisinde ateş ve pamuk gönderir ve alimler bu hokkayı açtığında ateş ve pamuğun birbirine asla temas etmediğini ve pamuğun yanmadığını görürler (Köprülü, 2020: 85-86).

2.2.4. Alevi-Bektaşî Kültüründe Ateş ve Ocak Kavramı

Ocak kavramı ile ilgili diğer bir inanış ise Alevî-Bektaşî kültüründe yer alır. Alevîlerde ‘Dede ocağı’ olarak adlandırılan sistem de bu nedenle ocak kültü içerisinde değerlendirilebilir. Bu sistemin kökeninde kutsal bir soydan geldiği düşünülen dedenin ocağı da kutsal kabul edilir. Bu ocak sistemi değerlendirildiğinde birbiriyle bağlantılı olarak; dede, ocakzade, baba, rehber gibi bazı kavram ve terimler de çıkmaktadır. Dede zaten bilindiği üzere seyyittir ve peygamber soyundan gelir. Baba ise kutsal bir soy gütmenden topluma örnek teşkil edecek bir kişidir, aynı zamanda babaya rehber de denebilir. İşte bu sayede kendi içinde çeşitli adlandırmalar ve görevlendirmelerin yer aldığı Alevî ocakları da ocak kültü içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu ocakların oluşumu konusunda çeşitli görüşler olmakla birlikte en bilinenleri şunlardır:

- Bu ocaklar Hz. Muhammed ve Hz. Ali soyundan gelenlerden oluşturulmuştur.
- Hacı Bektaş Veli zamanında ortaya çıkmıştır.
- Şah İsmail zamanında ortaya çıkmıştır.

Bu üç görüşü de doğru olarak kabul edebiliriz. Ancak en doğru sonuç elbette tam olarak bilinmemektedir (Kumartaşlıoğlu, 2016: 151-172).

Tüm bunların yanında ocakzade dedeler ile kamların da bazı benzerlikleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öncelikle dedelerin toplum içindeki rollerine bakıldığında İslamiyet öncesi dönemde kamlara yüklenen vasıflarla benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Aynı zamanda dedelerin de sahip oldukları pozisyonlarını tıpkı kamlar gibi soyundan aldığını bilmekteyiz. Kam soyundan gelmeyip eğitim alarak ya da farklı yöntemlerle kam olanlar da

günümüzdeki dikmededeler ile benzerlik göstermektedir ki onlar da dede soyundan olmamalarına rağmen dedelerin görevlendirmeleri ya da farklı yöntemlerle dedelik vasfına layık görülürler. Bunların yanında dedeler de kamlar gibi gerektiğinde keramet gösterebilirler. Bunlarla ilgili pek çok anlatılar da mevcuttur. Dedeler tıpkı kamlar gibi hastalıklar iyileştirebilirler. Bazı kerametleri bilinen Bektaş Dede'nin felçli hastaları iyileştirdiğine dair anlatılar da mevcuttur. Dedeler tıpkı kamlar gibi önemli günlerde ve törenlerde benzer işlevlere sahiplerdir. Her iki törende de kurban olması, dualar edilmesi, asa kullanmaları, yaptıkları hizmetlerin karşılığında ücret ya da armağan almaları bilinen benzerliklerinden birkaçıdır. Bu benzerliklerinden en önemlisi ve çalışmamızı ilgilendiren benzerlik ise dedelerin de kamların da törenlerinde 'ateş'i mutlaka yanlarında bulundurmaları, kullanmalarıdır. *Cem törenlerinde yakılan ateşlere 'delil', 'çerağ', 'çıra' gibi isimler verilmektedir* (Gölpınarlı'dan akt. Kumartaşlıoğlu, 2016: 174). İşte bu törenlerde yakılan ateşin, İslamiyet öncesindeki kamların kullandığı ateşten geldiği ve farksız olduğu bir gerçektir. Görülmektedir ki Alevî-Bektaşî kültürü ve İslamiyet öncesi kamlık arasında hem konumuz açısından hem de pek çok açıdan benzerlikler bulunmakla birlikte ateşi kullanma konusunda birbiri ile arasında yüzyıllar bulunan bu iki temel kişinin aslında birbirinden çok da farklı olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2.5. Halk Hekimliğinde Ateş ve Ocak Kavramı

Halk hekimliğinde 'ocak' kavramı genellikle bir aile veya soydan gelenlerin bağlı olduğu ve iyileştirme yetisi olan insanlar için kullanılmaktadır. Geçmişten günümüze doktora gitmek yerine ocağa giden ya da doktorda çare bulamayıp ocağa yönelen insanlar olmuş ve hâlâ olmaktadır.

Ocak kavramı detaylı incelendiğinde aslında halk hekimliğinin yanı sıra yatırlar, taş ve kayalar vb. yerlerin de bu terime dahil edildiğini görmekteyiz. Bunların yanında konumuzla ilgili olarak ateş ve ocak kavramının halk hekimliğinde önemli ve iyileştirici bir unsur olarak yer aldığını görmekteyiz. Öncelikle aile ocaklarından başlayacak olursak; Türk toplumunda halk hekimliği ve ocak kavramı aslında belirli aileleri kapsayan bir terimdir. Bu aileden olan ve çeşitli hastalıkları iyileştirme yetisine sahip olan bazı bireyler vardır. Hatta bu bireylere 'ocaklı' ya da 'ocaktan' da denmektedir (Kumartaşlıoğlu, 2016: 177).

Günümüzde halk hekimliği mahiyeti kazanan ocakların aslında geçmişten kamlık geleneğinden bugüne geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira ocaklı olmanın çeşitli yöntemleri vardır. Bunların ilki ailevi olarak şifa gücü olan kişilerdir. Şifa verici olan kişilerin belli bir soydan geldiği gözlemlenmektedir.

Bu tarz ocaklardan biri Balıkesir'e bağlı Kocaavşar köyünde bulunan siyahlama ocağıdır. Bugün bu köyde siyahlama yapan Cemal Çam, bu vasfını soyundan almaktadır. Soylarındaki bütün kadın ve erkekler siyahlama yapabilmektedir. Cemal Çam'ın rahmetli olan dört erkek ve bir kız kardeşi de siyahlama yapmıştır. Bugün ise Cemal Çam'ın beş evladı (dört kızı bir oğlu) Balıkesir'de siyahlama yapmaktadır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 181). Bu ocakta aynı zamanda soydan gelme şartı yoktur, el verme yöntemi ile soydan olmayanlar da siyahlama becerisi kazanmıştır.

Ocak olma vasfını kazanan aileler bu vasfı çeşitli yollarla kazanmışlardır denilebilir. Anlatılan hikâyelere göre bazı ocaklar bir yaşlı amcaya yardım etmesi ve onun duası sonucu şifalı ellere sahip olurken bazı ailelerde de kardeşlerin birbirlerine ettikleri yardım ile şifalı bazı eşyalara sahip olmuşlar ve onları kullanarak insanlara şifa vermeye başlamışlardır.

Aynı zamanda al karısı ile ilgili inanışlarda da ataları tarafından al karısını yakalanan ailelerin doğum yapan kadınlarına al karısı kesinlikle ilişmez ve zarar veremez. Hatta bu tarz ailelere evini artık al basmayacağı için 'Al Bastı Ocağı' ismi ile anılması uygun görülmüştür. Yeni doğum yapan kadınları al bastığında da bu tarz ocaklardan ekmek, tuz veya kül götürülür. Bunların yanında bazı ocaklarda da soy yoluyla değil el alma/el verme yoluyla varlığını sürdürürler. Kan bağı olsun ya da olmasın, sağaltma kabiliyeti olan kişilerin istekli olan diğer kişilere el vermesi aracılığıyla bu kabiliyeti onlara aktardığı bilinmektedir. Ayrıca el alma/el verme kavramının kökeninde ise Anadolu'da 'el'in sembolik olarak bereket ve şans getirdiğine inanma anlayışı yatmaktadır. Hatta 'el' kavramının Müslümanlıkta Hz. Fatma'nın eli olarak kabul edilmesi ve sağaltıcı, bereketlendirici etkisi olduğu inancı ile ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu nedenledir ki günümüzde dahi insanlar yoğurt yaparken, ekme ve dikme işlemlerinde, hamur mayalama işlemlerinde 'Benim elim değil Fadime Anamızın eli' diyerek işlerini yaparlar (Kumartaşlıoğlu, 2016: 182-188). El alma/verme yoluyla ocaklı olmak bir merasimle gerçekleştirilir. Bu merasim genellikle uzaktan el alacak kişinin ağzına tükürür gibi 'tü' diyerek gerçekleştirilir. Bazı yörelerde ise el verecek kişinin el alacak kişiye gerçekten tükürüklü bir yiyecek yedirdiği, ağzına tükürdüğü ve bunların ardından on kez Ayete'l-Kürsî okunduğu öğrenilmiştir.

Bir diğer ocaklı olma yöntemi ise köstebek yakalama/sıkma/etini yeme yoluyla ocaklı olmadır. Kişiler köstebeği yakalayıp sıkarak ya da etini yiyerek de sağaltıcı nitelikler kazanabilirler. Bunlardan hariç olarak deniz suyu içme, hamile kadının karnındaki çocuğun sesini duyma, deprem anında toprağı karış karış ölçme gibi durumlarla da ocaklı olunabilmektedir (Kumartaşlıoğlu, 2016: 192-193).

Tüm bu halk hekimliği silsilesinin kullandığı temel unsurlardan birisi ateştir. Ocaklılar ya da diğer yolla halk hekimliği vasfı kazanmış kişiler ateşi sağaltma işlemlerinde kullanmışlardır. Zaten geçmişte ateş kullanılan ayinlere de bakıldığında ateş çerçevesinde uygulamanın amacının sağlık, sıhhat, arınma amaçlı olduğu görülecektir.

Ateş aracılığı ile sağaltma işlemlerinin ilki canlı ateş yakarak iyileştirmedir. Bu yöntemde toplulukta bir hastalık ortaya çıktığında ya da hayvanlarda bir hastalık yayıldığında tüm evlerdeki ocaklar söndürülür ve halk toplanarak bir ayin düzenler ve büyük bir ateş yakılır. İnsanlar ve hayvanlar bu ateşten geçirilir, aynı zamanda bu ateş çoğaltılır yani tüm evler söndürdükleri ocaklarını bu ortak ateşten aldıkları ateşlerle yeniden yakarlar. Bir diğer ateşle hastalık iyileştirme yöntemi tütsüdür. Kötü ruhların musallat olduğu kişilerde, nazar değdiği düşünüldüğünde ya da bir hastalık tedavi edilmek istendiğinde çeşitli otlar bir araya getirilerek yakılır ve hastanın etrafında dolaştırılarak tütsüleme işlemi yapılır. Bu işlemi yapan Anadolu Türkleri işleme “alazlama/alaslama” da demişlerdir. Bu kelimelerin anlamı ise “ateşte temizleme”dir. Bu işlemler yapılırken de genellikle tanrı otu ve ardıç kullanılır. Bir kaba koyulup yakılan bu otlar kişinin etrafında çevrilir. Bu işlem aynı zamanda evleri kötü enerjiden, kötü ruhlardan ve nazardan da arındırmak için kullanılır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 216-220).

Ateş kullanarak yapılan diğer sağaltma işlemi dağlama yoluyla hastalık iyileştirmedir. Bu yöntem hasta olan kişinin vücuduna kızgın bir demir ya da farklı bir materyal yoluyla yakılarak dağlanması ile gerçekleştirilir. Yalnızca hastalık tedavisinde değil, vücutta bulunan kötü ruhlardan arındırmak için de kişilere dağlama işlemi uygulanır. Anadolu’da bu yöntem “alazlama” adı da verilmektedir. *Kırgızlar arasında uçuk çıktığında (uçuktoo) uçuklu bölgeye dağlama yapılır. Buna “ot menen alastoo” denir. Ateşte kızartılan makas ya da orak hastaya yaklaştırılır; daha sonra “uçuk uçuk” diye hastanın üzerine su serpilir. Hasta titremeye başladığında yatağa yatırılır. Böylece hastalığın geçeceğine inanılır* (Köse’den akt. Kumartaşlıoğlu, 2016: 226).

Ateş aracılığı ile tedavi yöntemlerinden bir diğeri tuz yakmadır. Hasta olduğu, nazar değdiği düşünülen kişilerin başının üzerinde tuz döndürülerek ateşe atılır ya da ateşte kavrulan tuz hastanın kafasının üzerinde gezdirilerek patlatılır. Bu sayede kişinin üzerindeki kötü enerjinin tuz ve ateş aracılığı ile arındırıldığına, yok edildiğine inanılır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 227-228). Anadolu’da hâlâ aktif olarak tuz ile nazardan arınma uygulamaları kullanılmaktadır.

Diğer bir yöntem ise köz söndürerek sağaltmadır. Genellikle nazar değdiğine inanılan kişilere yapılan bu yöntemi ocaklı kişi ya da izinli kadınlar uygulayabilir. Bu yöntemle iyileştirme yapılması için nazar değdiren kişinin de bilinmesi gerekmektedir. Mangal ya da sobadan alınan köz nazar değdiği düşünülen kişinin başında bir suyun içine atılır. Bu sayede ateşin arındırıcı özelliği ve suyun temizleyici özelliğinden faydalanılmıştır. Ateş ile sağaltma yöntemlerinden biri ise kül kullanarak hastalık iyileştirmedir. Kül, hastalıklı kişilere içirilerek ya da hasta olan bölgelerine sürülerek sağaltıcı özelliği kullanılmaya çalışılır. Külün sağaltmada kullanılmasının temelinde, ateşin arındırıcı özelliği olmasına inanılmasıyla beraber Hz. Fatma Ana'nın uğrası olması ve külde ekmek pişirmesi inanışının da olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 229-230).

Ateş aracılığı ile hastalık iyileştirmenin son örneği ise ocakta büyümlü uygulamalar yapmadır. Büyü yaparken ocağı kullanmanın temelinde yatan sebep ateşin yakıcı ve yok edici özelliği olmasıdır. *Örneğin İstanbul'da uygulanan bir yöntemle göre, siğil çıktığında bir incir dalı okunarak ocağın içine asılır. İnanışa göre ocakta dal kurudukça siğil de kuruyacaktır* (Bayrı'dan akt. Kumartaşlıoğlu, 2016: 231).

Türklerin hemen hemen tüm kavimlerinde “uçuk” kavramı aynı hastalığı karşılar. Şamanist inançlara göre uçğun sebebi bazı ruhların darılmasından kaynaklanmaktadır. Tedavisi ise özellikle çakmak taşından elde edilen bir ateşle “uçuklamak” denilen işlemi uygulamaktır. Bazen de bir fincan suyu uçuk sahibi kişinin başının üstünden dışarı serpererek “Git! Çık!” diye bağırarak esastır (İnan, 1987: 454).

2.2.6. Törenlerde Ateş ve Ocağın Kullanımı

Tüm dünyada kültürlere bağlı olarak çeşitli dönemlerde halkın kutladığı ve törenler düzenlediği günler vardır. Türkler de Dünyada geniş coğrafyaya yayılmış bir millet olarak, farklı dinlere mensup olmuş, farklı kültürlerden etkilenmişlerdir. Bu kültürlerin bir etkisi olarak da belirli günlerde kutlanan bazı özel günler ve uygulanan törenler halkın içinde gelenek haline gelmiştir. Baharın ya da yeni yılın gelmesi sebebiyle kutlanan bu törenlerde ateşi kullanarak çeşitli ritüeller gerçekleştirmekteki asıl amaç yeni başlangıçların geldiğinden duyulan sevinci dile getirmek, arınmak, yenilenmektir. Bu nedenledir ki arınmanın, yenilenmenin başlangıcı kabul edilen bu törenlerde ateşin rolü büyük olmuştur denilebilir. Çünkü bilindiği üzere farklı milletlerde olduğu gibi Türklerde de ateşin kullanım amaçlarından biri de arınmak, temizlenmek, sağaltmaktır. *Ateş söndürüp yeni bir ateş yakma, eski yılın yenilerini ateşe atma, ateşin üzerinden atlama, iki ateşin arasından geçme, ateşin*

etrafında dönme, ateşe bir takım sunularda bulunma gibi uygulamalar, geçmişten günümüze bahar ve yeni yıla dair inanış ve algılarımızın “ateş”e dair inanış ve algılarımızla bir sentez oluşturması neticesinde ritüeller arasında başrolünü almıştır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 234).

Görüldüğü üzere yeni bir yıla başlayan insan yahut baharı karşılayan insanların yeni bir başlangıç yapmak adına ateşi kullanmalarının temelinde de yenilenme, arınma, günahlarından sıyrılma, kirliliğinden kurtulma gibi inanışlarının olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

Günümüzde yaygın adıyla “Nevruz” 21 Martta, “Hıdırellez” ise 6 Mayıs’ta kutlanmaktadır. Ateşin kullanıldığı ve hatta ateş etrafında uygulamaların yapıldığı bu törenlerde amaç yeni başlangıçlar yapmak, arınmak, tazelenmektir. Bu bayramlarda yapılan en yaygın uygulama ateş üzerinden atlama olmakla birlikte; ateş arasından geçme, ocaklardaki ateşin söndürülerek yakılan büyük ateşten alınan kor ile evlerdeki ocakların tekrar yakılması gibi farklı pek çok ritüel gerçekleştirilir. Çünkü ateş hem arındırıcı hem yaratıcı hem de yok edici bir mahiyete sahiptir. Aynı zamanda ateş iyelerinin kutsal kabul edilen bazı ruhlarla insanları buluşturması açısından da önemi büyüktür (Kumartaşlıoğlu, 2016: 236).

Bu önemli ve özel kabul edilen günlerde yapılan uygulamalardan en bilineni ateş üzerinden atlamadır. Bu uygulamanın temelinde yatan sebep de daha önce belirtmiş olduğumuz gibi tüm kötülükleri, hastalıkları geçmişte bırakma dileği ve düşüncesidir.

Bu törenlerde ateşle yapılan diğer bir uygulama ise iki ateş arasından geçmedir. Bahar bayramlarında yapılan bu uygulamada insanlar, hayvanlar iki ateşin arasından geçerek hastalıklardan, uğursuzluklardan kurtulacaklarına ve yenileneceklerine inanırlar (Kumartaşlıoğlu, 2016: 243). Bu uygulamanın aynı zamanda İslamiyet öncesi ve sonrası sağaltma uygulamalarında da kullanılan bir yöntem olduğunu daha önceki bölümlerimizde de dile getirmiştik.

Uygulamalardan bir diğeri ateş etrafında dönmedir. Temelde aynı inanışlara dayanan bu uygulamada aslında kozmik döngünün de taklidi yapılmış olur. *Anadolu’da Malatya/Arguvan Alevileri “Kış Bitti Bayramı” yaparlar. Bu bayramda ateş yakıp el ele tutuşarak etrafında dönerler (Kumartaşlıoğlu, 2016: 244).*

Altaylarda ve Yakutlarda çakmak taşından elde edilen ateşin kutlu sayıldığını daha önceki bölümlerimizde anlatmıştık. İnsanların bu inanışı çeşitli törenlerde ve özel günlerde de kendini göstermiştir diyebiliriz. Örneğin; Altaylarda gelin ve damat gerdeklerinde ilk ateşi çakmak taşı ile yakarlar ve üç gece üç gündüz o ateşin yanında bulunurlar (İnan, 1976: 42). Aslında buradan anlamamız gereken şudur ki insanlar ateşin kutsal olduğunu kabul etmekle

kalmamış hayatlarına da dahil etmişlerdir. Yeni kurulan ocaklarda yakılan ilk ateşin de kutsal olduğu kabul edilerek çeşitli inanışlar ve törenlerle bunu gerçekleştirmişlerdir denilebilir. Ocağın içinde yakılan bu ilk ateşin önemi aslında ailenin soy birliğinin devam etmesi, ocağın bereketinin artması ve sürekliliği, gelin ve güveyinin dirliği düzeni gibi inanışlardan da geliyor denilebilir.

Yakutlarda da şamanlar tarafından düzenlenen törenlerde ayinlerde özellikle çakmak taşı ile yakılan ateşten faydalanılır ve buna “ayı out” yani kutsal/mukaddes ateş adı verilir (İnan, 1976: 42). Farklı herhangi bir yöntemle yakılan ateşi kutsal saymadıkları gibi ayinleri de kesinlikle bu tarz ateşle başlatmazlar ve kullanmazlar da denilebilir.

Müslüman Kırgızlarda ve Kazaklarda, düğünden sonra gelinler ve kızlar eve sırayla girer, gelin ocağa doğru ilerler selam verir ve dizlerinin üzerine çökerek tekrar selam verir (İnan, 1976: 45). Böylelikle Müslüman olsun ya da olmasın, Türk kültüründe ateşe duyulan saygıyı, ocağın kültürümüzdeki önemini ve hatta ateşin, ocağın bir ruhu olduğuna inanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki evlenen insanlar, sırf ailenin dirliği düzeni bozulmasın diye ve hatta ateş/ocak iyeleri tarafından cezalandırılmamak adına önce ona saygılarını sunarlar. Bu cezalar daha önce de belirttiğimiz gibi evin bereketinin yitirilmesi, çocuksuzluk, hastalık vb. durumlar olabilir. Bu nedenledir ki eve yeni gelen gelin bir musibetle karşılaşmamak adına kendini ve ailesini koruyacağına inandığı ocağa saygılarını sunar. Hatta diğer taraftan düşünmek gerekirse de ocağın sahiplerinin, ocağa yeni katılacak olan bireyin korunması ve kötü ruhlardan arınması adına bu uygulamayı yapmış olabilecekleri ihtimal dâhilindedir.

Ateşin ruhuna ithafen okunan Şaman ilahilerinden de görülecektir ki ateş ve ocak kültü birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Aynı zamanda ocak kültürünün, atalar kültürüyle de bağlantılı olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Şamanların dualarında “Atalarımızın yaktığı ateş” ifadelerini kullanması da bunun kanıtı niteliğindedir. Yakutlarda törenlerin ateş karşısında yapıldığını, yeminlerin ateş karşısında edildiğini ve bu yeminler sırasında “büyükbabam ateş karşısında...” ifadelerinin kullanıldığını söyleyebiliriz (İnan, 1986: 68-71). Buradan da görüleceği üzere eski Türklerde ateşin bir iyesi olduğu anlayışı yaygındır. Aynı zamanda da ata olarak yahut atalarından kalan bir miras olarak kabul ettikleri ateşe olan saygıları ve ayinlerini/törenlerini onun huzurunda onunla birlikte yapmaları da bu anlayışın bir getirisidir.

Kesilen kurbanların da bir parçasının önce ateşe atılması geleneği temelde ateşin bir ruhu olduğuna ve cezalandırılmaktan korkulması anlayışına dayanır. Ocağın korunmasının devam etmesi ve ailenin kötü ruhlardan korunması için ateşin koruyucu, arındırıcı özelliğine

ihtiyaç vardır. Bu korunmanın ve arınmanın devamlılığı için de kesilen kurbanlar yahut ziyafetlerde hazırlanan etlerden bir parça öncelikle ateşe atılır ardından topluluk tüketir.

Kuzeydeki Türklerin ateşe kurban sunarken de dikkat ettikleri çeşitli kurallar vardı. Doğuda yakılan ulu ateşe kurbanın tamamı koyulurdu. İkramlar ise Batıda yakılan küçük ateşte pişirilir ve dağıtıldı. Tanrının payı ulu ateş aracılığı ile iletiliyordu (Ögel, 1995: 497). Buradan şu sonucu çıkarmamız muhakkaktır: Ateş, Tanrı ile Türkler arasında bir aracıdır. Ancak bu unsurun bir iyesi olduğu da düşünülmektedir ve iye sahibi her canlıya gösterilen saygı ateşe de gösterilmiştir.

Bunun haricinde düzenlenen şaman ayinlerinde ateşe yağ atma bölümünün olduğu da görülmektedir. Amaç yine aynıdır denilebilir. Önce ateş iyesini doyurma ardından da ondan kendilerini korumalarını, kötü ruhlardan arındırmalarını, cezalandırmamalarını talep etmek içindir.

2.2.7. Geçiş Dönemlerinde Ateş ve Ocağın Kullanımı

İnsanlığın geçiş dönemi dediğimiz doğum, ölüm, düğün gibi önemli ve hayatı değiştiren dönemlerinde de Ateş ve Ocak kavramının önemli bir yere sahip olduğunu bilmekteyiz.

Ateşi kullanarak gerçekleştirilen doğum temelli uygulamaların genellikle çocuk sahibi olabilmek yahut çocuğun cinsiyetini öğrenmek, doğumun kolay geçmesi ya da doğum sonrası bazı ritüellere dayandığını görmekteyiz.

Çocuk sahibi olmak noktasında, Türklerde erkek çocuğun soyun devamı açısından önemli olduğunu ve ocağın devamlılığı için gerekliliğini bilmekteyiz. Bundan sebeptir ki erkek çocuğu olmayan ve soyu devam etmeyecek olan ailelere “kör ocak” dendiğini ya da “ocağı sönmek” gibi bazı deyimlerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Aynı zamanda erkek çocuğu olup soyu devam edecek olan aileler içinse “ocağı tutmek”, “çırağını yakmak” gibi deyimler de kullanılmıştır. Ocak ve ateş iyeleri bilindiği üzere aile bireylerini de korumak ve cezalandırmakla da görevli kabul edilir. Bu nedenle evlenip gittiği eşinin ailesinin evinde (aile ocağı) herhangi bir şekilde cezalandırıldığı düşünülen ve evlat sahibi olamayan gelinler evin ateşine hürmeten önünde eğilir, hatta ateşe kurban taktim ederek yapılan kabahatin affedilmesi ve çocuk sahibi olunabilmesi için kaynatasından dua alır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 265-266). Bunun haricinde kadın, çocuk sahibi olabilmek için ocak ya da ocaklı diye önceki bölümlerde değindiğimiz halk hekimliğine de başvurulabilir. Çocuk sahibi olabilmek adına

yapılan bir diğ er rit  el ise ocak olarak görülen türbelerin yahut pirlerin ziyaret edilmesi ve sağıaltma yöntemlerinin uygulanmasıdır.

Tüm bunların yanı sıra bazı bitkilerin tütsülenmesi ve kadının buğunun üzerine oturtulması ya da ateşin sağıaltma işlemlerinde de bizzat kullanılması günümüzde dahi uygulanmaya devam edilen yöntemlerdir.

Doğumların kolay geçmesi ya da al karısından korunmak için de uygulanan bazı rit  eller vardır. Bunların en bilineni kadının doğıum esnasında ateş e yağı atmasıdır. Bu sayede hem doğıumu kolay geçer hem de al karısından korunmuş olur. Yine tütsü yakarak kadını rahatlatmak ve çevredeki kötü ruhları kovmak da doğıum esnasında uygulanan bazı rit  ellerdendir. Aynı zamanda doğıumdan sonra da hem bebeğinin hem de annenin korunması için ateş e yağı püskürtme, tütsü yakma gibi bazı uygulamalar da yapılmaktadır.

İnsanlığın geçiş dönemlerinden bir diğ eri de evliliğ tir. Düğün törenlerinde de ateş ve ocak kavramının önemli yerleri vardır. Eskiden evlenip baba ocağından kaynata ocağına giden gelin, girdiğı evde önce evin merkezindeki ocağı selamlar ve ona niyaz eder. Hatta bazı yörelerde düğün sırasında ya da düğünden sonra evin ocak/ateş iyesine kurbanlar takdim edilir, ateş e yağılar atılarak iyenin de g nl  yapılır ki böylelikle aileyi kötülüklerden korumaya devam etsin. Bu sayede de gelenekler devam ettirilirken, ateş ve ocak sıkça kullanılır. Bazı yörelerde gelin kaynata ocağına geldiğinde eline bir kaşık verilir ve ocaktaki yemeğı karıştırması istenirken bazılarında da gelin aile ocağının etrafında döndürülür. Temelde amaç hep aynıdır: Ateş ve Ocak iyesine saygılarını sunma, niyaz etme ve korumasına devam etmesini isteme (Kumartaşlıoğılu, 2016: 282-304).

İnsanlığın son geçiş dönemi ise ölümdür. Günümüzde olmasa bile geçmişte Türklerin de ölülerini yakmalarına dair bazı uygulamaları mevcuttur. Bu uygulamanın amacı ölünün ruhunun sıkıntısız şekilde ruhlar alemine ulaşmasını sağılamaktır denilebilir. Hatta bazı yörelerde yalnızca  l ler değıl, onların değıerli eşyaları da kendileriyle birlikte yakılabilir. Tüm bunların yanında ölünün yanında ateş yakma uygulaması da vardır. Yine burada amaç ölünün kötü ruhlardan korunmasını sağılamaktır. Bu noktada ateşin koruyucu vasfından faydalanılır. Aynı zamanda ölünün evinin yani ocağının dışında da ölüyü yıkamak için ateş yakılır ve su orada kaynatılır. Bunun gibi cenaze evinde bir süre ölünün ruhlar alemine alışması amacıyla da ateş yakılmaya devam edilmesi de düzenlenen rit  eller arasındadır. Son olarak da ölünün ardından mezarlıkta da ateş yakılır ve bu ateşin ölünün kabrini aydınlatacağına, onu kötü ruhlardan koruyacağına inanılır. Hatta bazı yörelerde mezarlıklarda yakılan bu ateşin üzerinden atlama, etrafında dolaşma gibi uygulamalar da vardır.  oğunun

temelinde kötü ruhlardan korunma ve arınma inancı yatmaktadır denilebilir (Kumartaşlıoğlu, 2016: 310-325).

2.2.8. Ateş ve Ocakla İlgili Bazı Kurallar ve İnanışlar

Türk kültüründe ateş ve ocak kavramı yalnızca bir unsur olarak kalmamış ve ruhu olduğuna inanılmıştır. Bu nedenledir ki iyeleri olduğunu düşündüğümüz bu iki unsura dair kültürümüzde bazı yasaklar ve kurallar vardır. Çünkü bizim kültürümüzde ruhu ve koruma-cezalandırma gibi güçleri olduğuna inanılan canlı/cansız tüm varlıklara daima saygı ile yaklaşımış ve saygı gösterilmiştir. Bu kurallardan bazıları şunlardır (Kumartaşlıoğlu, 327-366):

- Ocağın söndürülmemesi. Sebebi ise evin yıkılacağını düşünmektir. Aynı zamanda ateş olan yere kötü ruhların girmemesi gibi bazı inançlar da vardır.

- Gereksizce ateş başkasına verilmez. Uğursuzluk getireceğine, evin bereketinin gideceğine inanılır.

- Ateşe ya da ocağa tükürmeme, çöpleri atmama, yiyecek artıklarını atmama vb. Bunların sebebi ise yine kötü ruhların musallat olacağını, evin bereketinin kaçacağını düşünülmesidir.

- Ateşe ya da ocağa kıl, tırnak, saç atılmaması. Sahibi olan kişilerin sakat kalacağına, geleceğinin kötü etkileneceğine, kötü ruhların kendisine musallat olacağına inanılır.

- Ocağın yanında yatılmaz. Bu sakınmanın temelinde de yatan kişinin cin çarpmasına ya da şeytan çarpmasına uğrayacağı ve felç olacağını düşünülmesidir.

Yukarıda bahsedilenlerden hareketle; ateş ve ocağa duyulan saygının, canlı bir varlıkmiş gibi bu unsurlara yaklaşılmasının ve çeşitli inanışlarla bu kuralların desteklenmesinin kültürümüzde bu iki unsura verilen değerden olduğu düşünülmektedir.

Ateşe bakarak kehanetlerde bulunma Türklerde çok eski bir gelenektir denilebilir. Şamanların yaktıkları ateşe bakarak çeşitli yorumlarda bulunması da incelenen metinlerden yola çıkarak bilinen bir inanıştır. Türklerin ateşle ilgili düzenlediği törenlerde hükümdarın belirli günlerde büyük bir ateş yaktırdığı söylenir. Bu ateşin üzerinde yükselen alevler yeşil renklerde olursa mahsullerin bereketli olacağına inanılır, kırmızı renkte olursa savaş yaşanacağına inanılır, sarı renkte olursa hastalık ve salgın olacağı düşünülürken, siyah renge ise hükümdarın ölümü ya da savaşa gitmesi gibi anlamlar yüklenmiştir (İnan, 1976: 42-43).

Buradan da görüldüğü üzere ateş ile ilgili kehanetlerin ve inanışların çok fazla kollara ayrıldığını da söyleyebiliriz. Mesela yukarıda bahsettiğimiz örnekte ateş ve renkler de birbiri ile ilintili şekilde kullanılmıştır demek de yanlış olmayacaktır. Ancak bu konumuzun çok fazla dışına çıkacağından renkler konusuyla ilgili açıklamaları şu an detaylandırmayacağız.

Aynı zamanda Yakutlarda da ocaktaki külde bir hareket görülürse çocuk ruhunun oynattığını ve o aileye bir çocuk geleceğini düşünürler (İnan, 1976: 43). Bu örnekte de görüleceği gibi ateş ve ocak insanların hayatının merkezinde ve iyeleri olduğuna inanılan bir unsur olarak yer almıştır. Öyle ki ateş ve ocak unsurlarındaki herhangi bir işareti gelecekle ilgili durumlara bağlamışlar, gelecekte bir haber olarak görmüşler ve tanrıların ateş ve ocak unsurları ile mesaj gönderdiklerini düşünmüşlerdir denilebilir.

Bir Altay efsanesine göre ateşi insanlara bahşeden tanrının kızları idi. Tanrı Ülgen'in üç kızı sert bir demir ve taşı birbirine vurarak ateşi bulmuşlardır denilir (Ögel, 1993: 55). Yani bu inanışların temelinde ateş yine insanoğlu tarafından bulunmamış, tanrının kızları ateşi bulmuşlardır. Yakutlar arasında da buna benzer inanış ve efsanelerin varlığı bilinmektedir.

Müslüman Türklerden olan Kazak-Kırgızlar baksılara hizmet eden ruhların bulunduğu inanırlardı. Bunun yanında büyük baba ocağının kutsallığına ve en önemlisi ateşe yağ atarak ölüleri memnun ettiklerine inanırlardı (İnan, 1987: 474). Ateşe yağ atma hadisesinin ve bu sayede ateş iyelerini yahut ölülerini besleme inanışlarının farklı pek çok toplulukta olduğunu incelenen metinlerle ve mitlerle görebilmekteyiz.

Yine Kazak-Kırgızlara ait bir inanış vardır. Yeni evlenen kişilerde gelin, kaynata ocağına yağ döker ve alevlerin yükselmesiyle ateşin önünde yere kadar eğilerek ona saygılarını sunar (İnan, 1987: 475).

Eski Türklerde her ocağın ayrı bir koruyucusu olduğuna inanılırdı. Yani her ocağı aynı ateş/ocak iyesi korumuyor ya da cezalandırmıyordu (Ögel, 1995: 496). Bu bizim için önemli bir ayrıntıdır. Çünkü Türklerde, diğer bazı dinlerde olduğu gibi ateşe tapınma söz konusu değildir. Yalnızca her ocağın/ateşin bir iyesi olduğuna inanmışlardır. Bu iyenin, Gök Tanrı ile aile arasında bir köprü olduğu düşünülmüştür.

Altay Türklerinde görülen “Eski ocaktan yeni ocağa ateş götürme” geleneği vardı. Eski evdeki ateşin korlarının bir kürekle yeni evdeki ocağa taşınması ve o ocağın bu yolla yakılması söz konusu idi. Yahut evden evlenerek çıkan erkek çocuklar yeni evlerine bu ateşten götürüyor eski ateş ise kalan küçük erkeğin oluyordu (Ögel, 1995: 504). Buradan şunu çıkarabiliriz; daha önce de bahsedildiği gibi kutsal kabul edilen aile ocakları ve ateş, ilk

yakıldığı günden itibaren söndürülmemiş ve bir şekilde nesiller arasında iletilmiştir. Bu sayede ocağın ve ateşin iyesine saygı duyulmuş, güvenilmiş ve soyun da devamlılığı için eski ateşin sürekliliği sağlanmıştır. Yahut eski ocaktaki ateşin koruyucu gücünün yitirilmemesi, ateş iyelerini gücendirmeme ve kızdırmama, saygı duyma gibi sebeplerden de bu geleneğin sürdürüldüğü söylenebilir. Aslında bu geleneklerin temelinde ocağın sönmemesi inancının yattığını söylemek de yanlış olmayacaktır.

Eski Türklerde yanan ateş söndürülmez, gerekirse gece üzeri kül ile örtülerek ateş korunurdu. Bunu bazı Türk toplulukları “Ateş, gece uyuyor” olarak nitelendirse de aslında temelde mantık aynıydı denilebilir.

Altay Türklerinde, yeni gelinin evine komşular tarafından odun veya yakacak bir şeyler getirilip ocağa atılır ve “ocağın hiçbir zaman sönmesin” diye dua edilirdi (Ögel, 1995: 505). Yani bu tarz örneklerde de görüleceği üzere evin ateşinin/ocağının sönmesi istenmeyen bir durumdu. Hatta ocağın sönmesi, felaketlere gebeydi de denebilir. Günümüzde dahi “ocağı sönmek” deyimini o ailenin yok olması, ortadan kalkması gibi anlamlara karşılık geldiğini bilmekteyiz. Bu nedenle eski Türkler de ocağın ateşini daima canlı tutarak aslında soy devamlılığı sağlamayı amaçlamışlardır demek doğru olacaktır.

Yakut Türklerinde, yabancılar “ocağın ılık çizgisi” denilen sınırı aşp ocağa yaklaşamazlardı. Hatta evin evlenmiş ya da nişanlı kızı varsa o da evin ocağına artık yaklaşamazdı, çünkü o da yabancı gibi kabul edilirdi (Ögel, 1995: 512). Aslında buradan da her aile ocağının farklı ve kutsal olduğunu, yabancıların bu ocağa yaklaşmasının saygısızlık, özel alana müdahale gibi algılanacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Görüldüğü üzere yabancıların yaklaştırılmaması, ateş iyesi ve ocak iyesine de saygısızlık yapmamak adına sürdürülen bir gelenektir.

Altay Türklerinde yeni evlenen kızların koca evine gittiğinde saç örgüleri çözülürdü ve bu işlem ocağın yanında yapılırdı. Kızın akrabalarından biri de ocağın üzerine yağ koyardı ve bu yağ eğer birden patlar ve saçılırsa bunun uğurluğu olduğu düşünülür ve gelin ateşe üç kez selam verirdi (Ögel, 1995: 512). Gelinlerin bu şekilde yeni ocağına saygıda bulunmaları ve bir süre sonra da kendileri ateşe yağ atarak aslında saygılarını sunmaları da bu geleneğin devamı niteliğinde sayılabilir.

Yakut Türklerinde “Ocak Hakkı” denilen bir gelenek vardı. Bu geleneğe göre tüm aile özellikle akşam yemeklerinde sofraya oturduğunda, ilk lokma her zaman evin ocağına veriliyordu. Tüm aile üyeleri bu seremoniyi gerçekleştiriyor ve sonra yemeğe başlanıyordu

(Ögel, 1995: 514). Yine aynı sonucu çıkarabiliriz: ocak ve ateş iyeleri olan, ailenin kutsal kabul ettiği ve memnun etmeye çalıştığı unsurlardır. Öyle ki yenilen yemeğin dahi ilk lokması ocak hakkı denerek evin ocağına sunulur. Bu geleneğin temelinde de ailenin bereketi ve huzurunun kaçmaması adına ateş ve ocak iyesi aracılığı ile Tanrıya niyaz etme düşüncesinin olduğunu da söyleyebiliriz. Tanrıya verdikleri nimetler için bir şekilde şükretmek ve bu bereketin devamlılığının sağlanması adına ocak ve ateş iyeleri önemli ve kutsal bir aracı mahiyeti kazanmıştır.

2.2.9. Ateş ve Ocak Kavramının Dede Korkut Hikâyelerinde ve Masallardaki Örnekleri

Bahaeddin Ögel'in "Türk Mitolojisi" adlı eserinde yer verdiği, Dede Korkut'tan ateş ve ocak kavramını içeren üç örnek şu şekildedir:

1. "Oğul atanın yeteridir, iki gözünün biridir,
Devletli oğul kopsa, ocağının közüdür!" (DK, 4)
2. "Oğlum Uruz ok atanda, puta kalmış!
Oğuz beyleri at çapanda meydan kalmış
Kara mudbak dikilende, ocak kalmış!" (DK, 44)
3. "Gafillice görklü başın, kesin!
Alca kanın yer yüzüne tökün!
Oğluyile ikisini bir yerden öldürün!
Ocağını söyündürün, deyü söyleşdiler!
Hanım baba! Korkarım!" (DK, 143)

Yukarıdaki örneklerden hariç olarak, bilindiği üzere Dede Korkut'ta kadınların kaç türlü olduğundan bahsedilen bir bölüm de yer alır. Sonra da ocağa nasıl avradın gelmesi gerektiği nasıl avradın da asla gelmemesi gerektiğine değinilir.

Eski Türk inanışlarına göre, ateş baba tarafından getirilir ocak ise ana tarafından yakılırdı. *Bir Altay şaman duasında, şöyle deniliyordu: "Atamızın yakmış olduğu alevli ateş; Anamızın gömdüğü, taş ocak"* (Ögel, 1995: 510). Buradan da görüleceği gibi ateş baba tarafından getirilen bir unsur, ocak ise ana tarafından yakılan bir unsur olarak yansıtılmıştır. Hatta Altay şamanlarında ana tarafından ocağın gömülmesinden yani tandırdan bahsediliyordu. Ocak bir çukur olarak yansıtılmıştı. Bunun bir örneğini de Dede Korkut'ta görmek mümkündür:

“... (Karaça Çoban'ın), attığı taş... yere dahi düşse, toz gibi savrulur idi, ocak gibi obrulur idi” (Dede Korkut'tan akt. Ögel, 1995: 510). Yani burada gördüğümüz şey Dede Korkut'ta da ocak bir obruk gibi yani çukur şeklinde anlatılmıştı denilebilir.

“Çingene Kız” adlı masalda kadın ‘Beyim, aşım, ocağım’ diyerek eşine seslenir (Tunçbilek, 2017: 198).

“Gençlikte mi Kocalıkta mı?” adlı masalda padişaha ‘Ocağın batsın, benim ocağımı böyle batırdım’ diye beddua edilir (Sakaoğlu, 2002: 346).

“Ateşli Mercimek Çorbası” adlı masalda çocuk annesinden gece yarısı mercimek çorbası ister, annesi de ona gece yarısı ocak tüten eve dev gelir der ve çorba pişirmeyi reddeder (Ölmez, 2014: 145).

“Kırkinci Oda” adlı masalda dişi kaplan, kendi yavrularına benzemeyen yaratık için ‘Ya bu bizim ocağımızı söndürürse’ der. Buradan hareketle ocak kavramını kullanmış olabileceğini söyleyebiliriz (Tezel, 1997: 82).

2.3. Mutfak ve Mutfak Gereçleri

Anadolu Sahası Türk halk masallarında mutfakla ilgili pek çok araç gereç adının geçtiğini görebiliriz.

Anadolu Türk halk masallarından "Güneş Kızı" adlı masalda sandık, sepet, altın ibrik, gümüş tas unsurları yer almaktadır. Örneğin, “Ebe çocukları yanından almış, bir sandığa koyarak dereye atmışlar.” cümlesinde sandık, “bir sepetin içinde köpek yavrularını önüne getirmişler” cümlesinde sepet “Güneş kızı, o zaman: -Şu su dolu altın ibriği al, demiş. Şu gümüş tası da heybene koy” cümlesinde ise gümüş tas ve heybe geçmektedir (Tezel'den akt. Yeniasır vd., 2021: 88).

Şamanist kültürün etkilerini hâlâ içinde yaşatan Türk milleti, İslam kültürünün de hayatına dahil olmasıyla canlı ve cansız tüm varlıklara, kendilerine hizmet etmesi münasebetiyle saygı duymuşlardır. Bugün, ölen insanların üzerine bıçak bırakılması, bardağın öpülmesi, bakır ürünlere değer verilmesi gibi pek çok davranış halk arasında sürdürülmektedir. Eşyaların hayatımızda yer kaplaması da kültürümüzde çeşitli etkilere sebep olacaktır elbette.

Tüm türlerde kendine bir şekilde yer bulmuş ve kalıplaşmış olarak yer alan bazı mutfak unsurlarına masallarda da rastlanması kaçınılmaz olmuştur.

“Garı Ana Masalı” adlı masalda geçen ‘Çömçe’ kelimesinin yemek servisi yapmaya yarayan bir yemek aleti olduğu belirtilmiştir (Korkmaz, 2005: 230).

“Tasa Kuşunun Hikayesi” adlı masalda insanoğlunu yemek isteyen şehzadeye çocuklar bir ders vermek ister ve ona kaşıkla armut ikram ederler. Şehzade armudun kaşıkla

yenmeyeceğini söylediğinde onlar da ademoğlunun yenilmeyeceğini dile getirirler (Ertizman, 2020: 272).

“Fatmacık ile Yusufçuk” masalında ‘Yaslağaç’ isimli üzerinde hamur açılan ve yemek yenilen sofa kavramı geçer (Arslan, 2017: 379).

Iğdır Masalları incelendiğinde ekmeğe ‘Çöreyh’ – ‘Etmeyh’, içine yiyecek koyulan torbaya ‘Dağarcıh’, ekmek kırıntısına ‘Den’, sıvı pekmeze ‘Doşap’, kavrulmuş yağ ve undan yapılan yemeğe ‘Guymah’, üzüme ‘Kişmiş’, yufka ekmeği tandıra yapıştırmak için kullanılan araca ‘Refete’, sofraya ‘Surfa’, şerbete ‘Şirni’, lokmaya ‘Tike’, ekmekle yenilen her şeye ‘Yavannıh’ dendiği gözlemlenmiştir (Aydın, 2012: 330-495).

“Yan Kardeş” adlı masalda padişah, devin gümüş çatal, bıçak ve kaşıklarını ister ve Yan Gardaş gümüş çatal, kaşık ve bıçağı getirince padişah onu vezir yaparak kızını verir (Erşahin, 2011: 412-413).

Aynı olaya altın çatal, kaşık, bıçak ile “Tirmo” masalında da rastlanır (Benli, 2015: 228).

“Ağlar Güler” adlı masalda kaşığı padişahın cebine koyuyorlar padişah kaşığın eksik olduğunu görünce tüm askerleri arıyor en son kendi cebine bakınca kaşık kendi cebinden çıkıyor. Bu yolla ağlar güler padişaha şaka yapmış oluyor (Sargın, 2018: 840).

“Altın Perçemli Çocuklar” adlı masalda ‘Kuşkana’ terimi geçer ve tencere anlamında kullanılmaktadır (Kasımoğlu, 2010:639).

“Gaggula Gu” adlı masalda ‘Gandik’ terimi geçer ve çömlek anlamında kullanılır (Kasımoğlu, 2010:331).

2.3.1 Büyülü Mutfak Gereçleri

“Dev Yavrusu” adlı masalda annesinden el değirmeni isteyen dev yavrusu bu değirmeni çevirir ve bir konak inşa olur (Doğan, 2006: 191).

“Keloğlan ile Arap” masalında Arap, Keloğlan’a bir değirmen verir; sağa çevirince altın sola çevirince gümüş akar (Yılmaz, 2019: 162).

“Miras” adlı masalda deve ait olan paslı bir tas vardır ve o tasa su doldurup dökünce altın olarak dökülür (Ayan, 2019: 205).

“Miras” adlı masalda yere serip ucuna bir taş koyup arkana bakmadan gittiğinde çeşit çeşit yiyeceklerle dolan bir sofradan bahsedilir (Ayan, 2019: 208).

“Sini” adlı masalda padişahın üç oğlundan birinin sihirli sinisi vardır ve ona ne koyarsan koy bin tane olur (Ayan, 2019: 284).

“Yaşlı Nene” adlı masalda içine azıcık su koyunca türlü türlü yemekler pişiren kazandan bahsedilir (Ayan, 2019: 340).

“Peri Kızı ile Padişahın Oğlu” adlı masalda güzel ve becerikli bir kıza dönüşen kaşık ve çataldan bahsedilir (Tunçbilek, 2017: 96-98).

“Avcı Ahmed” adlı masalda kralın kızının altın bir tası vardır su doldurup dökersin altın olur dökülür (Sargın, 2018: 901).

“Kavanozdaki Çocuklar” adlı masalda değirmenci ile karısı bir kavanoz bulur ve içinden 3 kız çocuğu çıkar (Akgün, 2000: 190).

“Büyük Yalanlar” adlı masalda ‘...Orda yedi kasap bir kazanda yemek pişiriyordu ama kazan o kadar büyüktü ki hiçbirinin bıçak sesi diğerine ulaşmıyordu’ ifadeleri geçer (Kaval, 2019: 389).

“Çüş Eşegim Çüş” adlı masalda ‘Dön değirmenim dön’ dendiğinde yılanın ödü kuşun sütü çeşit çeşit yemekler tabak tabak sofraya serilir (Aslan, 1994: 227).

“Ağlayan Nar ile Gülen Ayva” adlı masalda su bardağını attığında her yer deniz olur (Alptekin, 2002: 451).

“Tencerecik” adlı masalda başka yerlerden içini doldurup tekrar sahibine dönen ve içindekileri ona veren bir tencereden bahsedilir (Boratav, 2017: 211).

“Keloğlan ile İhtiyar” adlı masalda ihtiyarın biri Keloğlan’a bir değirmen verir ve başı sıkışınca ‘Açıl değirmenim açıl’ demesini söyler. Keloğlan ihtiyarın dediğini yapınca değirmen açılır ve peri kızları yemekleri getirir (Tezel, 2008: 458).

2.3.2. Su Kabağı/Kelek

“Tın Tın Eden Kabacığım” adlı masalda çocuklarını terk eden bir baba onlar gittiğini anlamasın diye bir su kabağını ağaca bağlar ve ses çıkarmasını sağlar (Ayan, 1998: 92).

“Saf Oğlan” adlı masalda ‘Açıl kabağım açıl’ dendiğinde kabağın içinden üçer beşer askerler çıkar (Tunçbilek, 2017: 158).

“Öksüzler/Analık” adlı masalda baba çocuklarını terk etmek için dağa götürür ve onlar beklerken odun keseceğini söyler. Bu esnada gittiği anlaşılmasın diye bir dala kelek bağlar ve kelekten odun kesermiş gibi tık tık ses çıkar (Sargın, 2018: 914).

“Tan Tan Gabacık” adlı masalda Ayşeciği babası ormana götürüp dala kabak bağlar ve birinci tınlamada evden çıkarım ikinci tınlamada yarı yola gelirim üçüncü tınlamada yanında olurum gelmezsem gelmem demiş ve o şekilde üvey annesi tarafından istenmeyen kızı ormanda bırakmış (Bahadur, 2017: 197).

“Fatmacık ve Tepegöz” adlı masalda üvey anasının istemediği Fatmacığı babası oduna götürüp ormanda bırakır bir dala da kabak asar ses çıktıkça kız babasını odun kesiyor zanneder (Göde, 1997: 296).

“Geyik Oğlan” adlı masalda üvey anneleri tarafından istenmeyen kız ve oğlanı babası ormana terk etmeye götürür ve odun kesme bahanesi ile yanlarından ayrılır çocuklar bırakıp gittiğini anlamasın diye ağacın dalına iki kabak asar ve rüzgâr estikçe kabaklardan tak tak ses gelir (Aslan, 1994: 223).

“Tak Tak Kabacığım” adlı masalda üvey anneleri tarafından istenmeyen üç çocuğu babaları götürüp ormana bırakmak ister ve çocuklar babalarını odun kesiyor sansın diye bir ağaca kabak bağlar ve rüzgâr estikçe ağaç kesiyor gibi tak tak ses çıkarır (Çam, 2018: 393).

“Nar Tanesi” adlı masalda üvey annesi tarafından istenmeyen kızı babası odun kesme bahanesi ile ormana götürür orada bırakır ve kız babası odun kesiyor sansın diye dala kabak asar ve tak tak ses geldikçe kız babası odun kesiyor sanıp orada bekler (Alptekin, 2002: 284).

“Bacı Bacı Can Bacı” adlı masalda üvey anneleri tarafından istenmeyen çocukları babaları ormana bırakmak için odun kesme bahanesi ile götürür ve bir su kabağını odun keser gibi ses çıkarması için ağaca asar çocuklara da ekmek verir ve onları terk eder (Günay, 2011: 142).

“Telli-Top” adlı masalda kuyunun dibine atılan su kabağından bir kız çıkar (Boratav, 2017: 170).

“Tap Tap Tapacık Beni Aldatan Babacık” adlı masalda abileri tarafından hamile zannedilip evde istenilmeyen kızı babası ormana bırakmaya gider. Kızı ağaç kestiğini zannetsin diye bir ağaca kabak bağlar. Bu sayede kabaktan tak tak ses çıktıkça kız, babası odun kesiyor zanneder (Oğuz, 2004: 14).

“Üç Yetim” adlı masalda üvey anneleri tarafından istenmeyen çocuklarını ormana bırakmaya götüren babaları, çocuklar odun kesiyor sansın diye bir ağaca kabak bağlar ve bu sayede oradan uzaklaşır (Oğuz, 2004: 15).

“Adsız 5” adlı masalda üvey anneleri tarafından istenmeyen çocukları, babaları ormana terk eder ve gittiğini anlamamaları için bir ağaca kabak bağlar ve kabaktan tak tak ses çıktıkça çocuklar babaları orada odun kesiyor zanneder (Oğuz, 2004: 41).

“Hayvan Dostu Keloğlan” adlı masalda sihirli bir kabaktan bahsedilir. Bu kabağa ‘Gir kabaktan çık kabağa’ denildiğinde her taraf askerlerle dolar (Emiroğlu, 1996: 299).

“Tantan Kabacık” adlı masalda üvey anne tarafından istenmeyen çocuğu babası odun kesme bahanesi ile ormana götürür ve çocuk odun kestiğini sansın diye ağaca bir kabak bağlar

yel estikçe de kabak tak tak ses çıkarır. Bu sayede babası çocuğu orada bırakıp gider (Ölmez, 2014: 216).

“Tın Tın Kabacık” adlı masalda anneleri ölen Yusufçukla Fatmacığın babası başkası ile evlenir. Üvey anneleri bu çocukları evde istemez babaları da onları odun kesme bahanesiyle bir pınar başına oturtur. Bu sırada bir kabakla taşı dala asar ve odun kesiyormuş gibi tak tak ses çıkmasını sağlar. Çocuklar da bu sayede babaları odun kesiyor zanneder ve babaları onları terk eder (Önal, 2009: 359).

“Keloğlan ile İhtiyar” adlı masalda değirmeni çalınan Keloğlana ihtiyar adam bir kabak verir ve bu kabağa ‘Açıl kabağım açıl!’ dendiği anda kabak açılacak ve değirmeni çalan kendisini söyleyecektir der (Tezel, 2008: 460).

“Keloğlan ile İhtiyar” adlı masalda Keloğlan, ihtiyarın verdiği kabağa başı sıkışmadan ‘Açıl kabağım açıl’ dediğinde etrafa yılanlar, akrepler, kertenkeleler çeşit çeşit böcekler saçılır, ‘Kapan kabağım kapan’ dendiğinde de böcekler kabağa geri döner (Tezel, 2008: 462).

“Tın Tın Eden Kabacığım” adlı masalda üvey anneleri tarafından istenmeyen iki kardeş, babaları tarafından odun kesme bahanesiyle ormana götürülür ve babaları ağaca bir kabak bağlayarak balta sesi çıkarmayı planlar ve çocukları orda bırakarak eve döner (Sarıyüce, 1991: 179).

2.3.3. Altın ve Gümüş Mutfak Aletleri

Bu bölüme ilk olarak Dede Korkut Hikâyelerindeki Hanların, beylerine verdikleri yemeklerde kullandığı altın sürahileri, Atilla’nın misafirlerine sunduğu altın ve gümüş eşyaları söylemek de önemli olacaktır (Beşirli, 2011: 148).

“Güneş Kızı” adlı masalda altın ibrik, gümüş tas ifadeleri geçer (Şen, 2019: 164).

“Keloğlan ile Kırk Haramiler” masalında gümüş tepsi ifadesi geçer (Harmancı, 2010: 395).

“Sabır Taşı” adlı masalda altın bir tasta bahsedilir (Göde, 1997: 261).

“Tılsımlı Padişah” adlı masalda gülün yaprağını altın tasta ezerek suyunu çıkarıp göze sürülünce anadan doğmaya dönmesinden bahsedilir (Aslan, 1994: 198).

“Teneke Leğen Teneke İbrik” adlı masalda fakir bir ailenin kızı çeyiz olarak teneke leğen ve teneke ibrik götürür (Çam, 2018:397).

“Tembel Ahmet” adlı masalda Tembel ağanın tuttuğu balığın karnından altın tas çıkar (Alptekin, 2002: 338).

“Ağlayan Nar ile Gülen Ayva” masalında devlerin önünde tavşanın kaçtığı tazının kovaladığı oyunun oynandığı altın bir tepsiden söz edilir (Alptekin, 2002: 450).

“Suyu Altın Eden Tas” adlı masalda tembelin tuttuğu balığın karnından bir tas çıkar ve içine doldurduğu suyu altına çevirir (Sakaoğlu, 2002: 288).

“Padişahlar Padişahı” adlı masalda padişaha misafir gittiği evde getirilen yemekler altın tabak, altın tepsi, altın bardak, altın fincan, altın kaşıklarla getirilir (Sakaoğlu, 2002: 355).

“Tuz Kadar Sevgi” adlı masalda padişah babaları için saraya karpuz seçip getiren kızlardan büyüğü babasına karpuzu altın tabağın üzerinde altın çatal ve altın bıçakla sunar (Sakaoğlu, 2002: 468).

“Dev-Baba” adlı masalda altın leğen ve altın ibrikten bahsedilir (Boratav, 2017: 58).

“Ahıgıllının Nagılı” adlı masalda altın bir siniden bahsedilir (Aslan, 2017: 160).

“Mıstık” adlı masalda Mıstık’a annesinin onu nasıl uyuttuğunu sorduklarında annesinin bal, kavurma yedirdiğini sonra da altın tabakları rafa dizdiğini bu sayede gözlerinin kamaştığını ve uyuduğunu söyler (Emiroğlu, 1996: 283).

“Kadersiz Gül” adlı masalda saraya giden ihtiyar herkesin elinde altın ve gümüş tabaklar görür kendisinde ise bakır tas vardır (Emiroğlu, 1996: 351).

“Konuşan Kaval” adlı masalda babası çocuklarına Hindistan’dan ne istediklerini sorar. En küçük olanı babasından gümüş bir tas ister (Emiroğlu, 1996: 353).

“Konuşan Kaval” adlı masalda padişah, Hint padişahının kızının düğününe giderken kızlarına ne istediklerini sorar en küçükleri gümüş bir tas ister (Tezel, 2008: 357).

“Kara Kedi” adlı masalda altın tabaklardan ve kristal bardaklardan bahsedilir (Tezel, 1997: 60).

2.3.4. Mutfak Gereçleri ile İlgili Bazı Âdetler

“Aptal Koca” adlı masalda kocasına söylediği şeyleri almayı unutmasın diye evin hanımı kocasının boynuna bir kaşığı delip asar (Seyidoğlu, 2006: 329).

2.4. Yemek Sosyolojisi

Yemek, biyolojik bir ihtiyaç olmanın ötesine geçerek kültürel kimliğin bir göstergesi, toplumsal tabakalaşmanın yansıması ve ritüellerin bir parçası haline gelmiş bir unsurdur. Toplumların tarihsel gelişimi boyunca yemek, farklı anlamlar kazanmış ve çeşitli toplumsal ritüellerin/törenlerin merkezinde yer almıştır. Yemek, insan yaşamının temel bir unsuru olmasının ötesinde, toplumsal iletişimin de merkezindedir. Antropolog Strauss'un da söylediği gibi yemek pişirme, doğanın kültüre dönüşümüdür. Yemek sosyolojisi, bu dönüşüm sürecini bireylerin ve toplumların yemek üzerinden kendilerini ifade etme biçimlerini anlamaya çalışır.

Yemek, kültürel kimliğin hem aktarıcısı hem de ifade edicisidir. Her toplum tarihsel, coğrafi ve ekonomik koşullarına bağlı olarak kendine has yemek kültürleri geliştirmiştir. Örneğin; Türk mutfağı, Osmanlı Devleti'nin kozmopolit yapısını ve Anadolu'nun yerel lezzet ve kaynaklarını bir araya getirerek zengin bir yapı oluşturmuştur. Yemek tarifleri, sadece lezzetleri değil, aynı zamanda bir toplumun değerlerini ve hikâyelerini de taşır.

Toplumda düzenlenen törenlerde verilen yemek ziyafetleri bu ritüeller ve törenler açısından kült kabul edilebilecek uygulamalardandır. Bayram yemekleri, düğün yemekleri, cenaze yemekleri vb. düzenlenen bazı etkinlikler, toplum bilincini şekillendirir. Örneğin; Ramazan ayında iftar sofraları sadece bir yeme içme etkinliği değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın bir yansımasıdır.

Orta Asya Türk devletlerinde hükümdarlar tarafından düzenlenen toylar hem eğlence amacı ile yapılan yemeklerdir hem de devletle ilgili önemli konuların görüşüldüğü kararların verildiği yemeklerdir. Ancak devlet işlerinin görüşüldüğü toylar elbette ki belirli bir hiyerarşik düzene göre yürütülecektir. Bu tarz bir hiyerarşi olan davette de kişilerin oturacakları yerler bellidir. Hükümdarlar yahut ailenin en etkili en deneyimli kişileri “Tör” adı verilen ve en yüksek mertebe kabul edilen yerlerde otururdu. Hükümdarın sağ ve sol yanları da elbette belirli simgesel anlamlar ifade ederdi. Örneğin Atilla'nın düzenlediği toylarda en hürmetli kişiler sağ tarafına diğerleri sol tarafına oturduğundan bahsedilir (Beşirli, 2011: 143-144).

Sağ ve sola oturtma kavramı ile ilgili Dede Korkut Hikâyelerinde de örnekler vardır. Bay Büre Oğlu Bamsi Beyrek Hikâyesinde “Sağda oturan sağ beyleri, sol kolda oturan sol beyleri! Eşikteki inaklar! Meclisin dibindeki Has Beyler” şeklinde bir bölüm de yer almaktadır (Beşirli, 2011: 144). Benzer şekilde yemekli davetlerde ya da ritüellerde oturma düzenine dair detaylara Babürname’de rastlamak da mümkündür.

Hükümdarın bardağından içmek hususi bir lütuftur. İçki aynı zamanda ikram eden kişiye güvenilebileceğinin işaretidir. İçilen içkinin ikramı onun zehirli olmadığını tüketilebilir olduğunu gösterir (Beşirli, 2011: 145). Buradan da görüleceği gibi Türklerde yemeğin törenlerde ve toplantılarda önemli bir yeri vardır. Öyle ki hükümdarla yemek yemenin yahut onun içtiklerinden içmenin onur sayılması hem sosyolojik olarak hem de hiyerarşik olarak değerlendirildiğinde önemli bir ayrıcalıktır.

Türk toplumunda yemek törenlerinde oturma düzeninden sonra gelen bir diğer husus ise yiyeceklerin kimlere nasıl pay edileceğidir. Hayvansal tüketimin temel besin kaynağı

kabul edilen Bozkır topluluklarında değerli bir besin maddesi olan etin, elde edildiği hayvana göre bölgesel olarak değeri söz konusudur. Etin en değerli kısmının en önemli kişilerden başlanarak yine hiyerarşik ve alt basamaya yayılacak şekilde dağıtıldığı da bilinmektedir. Hem gücün hem canlılığın simgesi kabul edilen et, yönetici sınıfın beslenmesinde elbette büyük bir öneme sahipti. Yani buradan şu sonuç çıkarılmalıdır: Kişilerin toplumsal statüleri besin maddelerinde dahi alacağı payı belirleme noktasında büyük bir öneme sahiptir.

Hükümdarın yahut devletin yüksek zümrelerinin ayrıcalıkları yalnızca oturma düzeni ve etin en güzel kısmı olarak sınırlandırılmamıştır. Bazı avların yahut yiyeceklerin yalnızca hakana özel olması da söz konusudur. Bu konuya örnek olarak da bazı geyik türlerini yalnızca hükümdarların avlayabileceği yasağı verilebilir (Beşirli, 2011: 147).

Orhun Yazıtları Tonyukuk Yazıtının Güney Cephesinde “Geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk. Milletin karnı tok idi” ifadeleri geçmektedir (Beşirli, 2011: 148). Bu cümle bile hakanın halkını doyuran, güçlü, iktidar sahibi biri olarak övünmesi açısından önemli bir örnektir denilebilir. Halkını beslemesi, muhtaç etmemesi, bolluk içinde yaşatması da onun bu iddialarını güçlendirecek bir harekettir.

Yemek sosyolojisi, bireylerin yeme alışkanlıkları aracılığıyla kimliklerini nasıl ifade ettiklerini, bu alışkanlıkların toplumsal yapıdaki yansımalarını ve yemek yoluyla toplumsal dayanışmanın nasıl inşa edildiğini anlamayı amaçlar. Bu bağlamda, yemek sosyolojisi; antropoloji, kültürel çalışmalar, ekonomi ve tarih gibi disiplinlerle yakın ilişki içerisinde.

Yemek tarifleri, bir toplumun değerlerini, inançlarını ve tarihini taşır. Örneğin, Anadolu mutfağındaki tarhana çorbası gibi tarifler, tarım toplumunun koşullarını ve dayanışmacı üretim kültürünü yansıtır. Ayrıca, yemek tarifleri nesiller arası aktarımda önemli bir araçtır. Bu aktarım sadece bir yemeği nasıl yapacağımızı öğretmekle kalmaz, aynı zamanda geçmişle bağ kurmamıza olanak tanır.

Yemek alışkanlıkları, bireylerin sınıfsal pozisyonlarının açık bir göstergesi olabilir. Örneğin, üst sınıflar, genellikle organik ve sürdürülebilir gıda tüketimini tercih ederek çevresel duyarlılıklarını ve estetik beğenilerini yansıtırken, alt sınıflar ekonomik kaygılar nedeniyle daha uygun fiyatlı ve işlenmiş gıdalara yönelir. Bu farklılıklar, yalnızca ekonomik imkanlarla değil, aynı zamanda kültürel tercihlerle de ilgilidir.

Küreselleşme, gıdanın üretiminden tüketimine kadar tüm süreçleri derinden etkilemiştir. Yerel mutfaklar, küresel fastfood zincirlerinin ve endüstriyel gıda ürünlerinin etkisi altında değişime uğrarken, aynı zamanda dünya mutfağına entegrasyon sürecine

girmiştir. Yerel mutfaklar, küreselleşmenin etkisiyle standartlaşma ve kimlik kaybı tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Bazı küresel markaların yaygınlaşması, yerel yemek kültürlerinin görünürlüğünü azaltabilir. Bununla birlikte, bu süreç aynı zamanda yerel tatların Dünyadaki topluluklar arasında tanınmasına da olanak tanır. Küreselleşme, farklı kültürlerin yemek geleneklerini bir araya getirerek "melez mutfak" akımını ortaya çıkarmıştır. Örneğin; Asya mutfağının Batı mutfağıyla birleşmesi sonucu ortaya çıkan "sushi burger" gibi ürünler, küresel gastronominin çeşitliliğini artırmıştır. Ancak bu tür yenilikler, yerel mutfakların özgünlüğünü kaybetmesine de neden olabilir.

Yemek sosyolojisi, toplumsal ilişkiler, kültürel kimlik ve ekonomik dinamikler açısından zengin bir inceleme alanıdır. Yemek, bir toplumun kolektif hafızasının taşıyıcısı olmasının yanı sıra, bireylerin sosyal statülerini ve kültürel aidiyetlerini ifade etmelerinde önemli bir rol oynar. Gelecekte, bu alanın daha fazla araştırılması, özellikle sürdürülebilir tarım, gıda güvenliği ve dijitalleşen yemek kültürü gibi çağdaş meselelerin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

SONUÇ

Masal, toplumun içinden pek çok unsuru bünyesinde tutan bir edebî türdür. Toplumda gerçekleşen çoğu olay, kişi ya da mekanlar masala konu olabilmektedir. Aynı şekilde masalın dünyası da toplum açısından umut vaat etmektedir. Her şeyin mümkün olduğu masal dünyasında sonsuz mutluluk, sonsuz sağlık, sonsuz para olağandır. Bu nedendir ki toplumun yemek kültürü de masalda kendine bir yer bulmuştur.

Türk yemek kültürü, yemek adabı, mutfak unsurları çoğu türde olduğu gibi masal türünde de kendine bir yer bulmuştur. Büyülü yiyecekler, belirli sözler ve tekerlemeler ile açılan sofralar, şifalı sütler/yiyecekler vb. de çalışmamızda tespit edilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümüne “Masal” adını verdik. Bu bölümün ilk başlığında öncelikle araştırmacılar tarafından yapılan masal tanımlarını ele aldık. Ardından sözlük ve ansiklopedilerde yer alan masal tanımlarına değindik. Ardından ikinci başlığımızda masalların kaynakları hususuna değindik. Üçüncü başlıkta ise masalların özelliklerinden bahsettik. Öncelikle şekil özellikleri ve ardından içerik özelliklerine değinerek açıklamalarda bulunduk. Bu bölümün son başlığında ise masalların sınıflandırılması meselesine değindik. Öncelikle masal tipleri sınıflandırması ve ardından masal motifleri sınıflandırmasını ele aldık. Birinci bölümde masallara detaylı bir şekilde yer vermemizin amacı; masalların ne olduğu, nasıl oluştuğu, ilk olarak nereden doğduğu, yapısal olarak durumu vb. konularla birlikte okuyucuya anlatmak istedik.

Ardından çalışmamızın ikinci ve temel bölümü olan “Anadolu Sahası Türk Halk Masallarında Mutfak ve Mutfağa Dair Unsurlar” bölümüne geçtik. Bu bölümde ilk başlığımız besin maddeleri ve yemek kültürü idi. Burada amacımız Türk kültüründe yemeğin ve mutfağın mahiyetinden bahsetmektir. Ardından incelediğimiz masallardan yola çıkarak bu bölümde çeşitli başlıklandırmalar yaptık. Bu detaylı başlıklar aşağıdaki şekilde çalışmamıza bir kimlik kazandırdı:

- Büyülü Yiyecekler ve Büyülü Sofra
- Misafire Verilen Yiyecekler ve Açılan Sofralar
- Yemek ve Sofra ile İlgili Terimler, İkillemeler, Deyimler, Sayılar, Atasözleri
- Şifalı Süt, Şifalı Yiyecekler
- Yöresel Yemekler

- İnsan Yeme, Farklı Şekillere Girip İnsan Yeme
- Bir Hayvan Boynuzundan Beslenme, Hayvan Tarafından Beslenme
- Yiyeceklerle İlgili Bazı Âdetler
- Bir Elma/Yiyecek Yiyerek Çocuk Sahibi Olma
- Yapılan Bir İyiliğin Karşısında Yiyecek Verilmesi
- Altın Yiyecekler
- Yiyeceği Paylaşmama ve Bundan Dolayı Cezalandırılma
- Tuz ile İlgili İnanışlar ve Masallardan Örnekler

Bu şekilde tasnif etmeyi uygun gördüğümüz ikinci bölümümüzde incelediğimiz Anadolu Sahası masal metinlerinden örneklerle yer verdik.

İkinci bölümümüzün diğer bir başlığı ise ateş ve ocak kavramı olarak adlandırdık. Ateşin kökenine dair bilgiler vererek başladığımız bu bölümde öncelikle ateş ve ocak kavramının temeline inmeyi planladık. Ardından hem geçmişte hem de günümüzde ateş ve ocağın kullanımı, çeşitli ritüelleri, kuralları ile ilgili sınıflandırmalar yaparak bu bölüme de geniş bir yer vermek istedik. Bu nedenle:

- Ateşin Kökeni ile İlgili Bilgiler
- İslamiyet Öncesi ve Semavî Dinlerde Ateş ve Ocak
- Velilikte Ateş ve Ocak Kavramı
- Alevi-Bektaşî Kültüründe Ateş ve Ocak Kavramı
- Halk Hekimliğinde Ateş ve Ocak Kavramı
- Törenlerde Ateş ve Ocağın Kullanımı
- Geçiş Dönemlerinde Ateş ve Ocağın Kullanımı
- Ateş ve Ocakla İlgili Bazı Kurallar ve İnanışlar
- Ateş ve Ocak Kavramının Dede Korkut Hikâyelerinde ve Masallardaki Örnekleri

olacak şekilde bölümümüzü bu şekilde sınıflandırdık.

İkinci bölümde yer alan diğer temel başlıklardan biri de mutfak ve mutfak gereçleri başlığı idi. Burada yine incelediğimiz masal metinlerinde yer alan mutfak ile ilgili unsurlara yer verdik ve bu unsurları da kendi içerisinde tasnif ederek başlıklandırdık.

Temel bölümümüzün son başlığı ise yemek sosyolojisi başlığı oldu. Burada toplumların yemekle ilgili durumları, küresel olarak yemeklerin evrilme şekilleri, yeme alışkanlıkları, toplumsal ritüellerde yemeğin kullanılışı gibi temel sosyolojik konulardan bahsettik.

İncelenen Anadolu Sahası Türk masalları üzerinden yapılan değerlendirmelerde, bu masalların zengin bir mutfak kültürü mirası barındırdığı görülmektedir. Masal kahramanlarının günlük yaşantıları, yolculukları ya da çeşitli mücadeleleri sırasında karşılaştıkları yemekler, sofr düzenleri ve pişirme yöntemleri gibi unsurlar, masalların kültürel ve toplumsal yönlerine ışık tutmaktadır. Bu bağlamda, masalların yalnızca eğlence ve ahlaki ders verme amacı taşımadığı, aynı zamanda dönemin yaşam pratiklerini ve beslenme alışkanlıklarını da aktardığı söylenebilir. Çalışmanın bu yönüyle bir örneği bulunmaması, konunun özgünlüğünü ve önemini artırmakta, gelecekte yapılacak daha kapsamlı araştırmalar için ilham kaynağı olabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda, masalların farklı dönemlerde ve coğrafyalarda mutfak kültürünün evrimine dair detaylı bilgiler sağlayabileceği de ifade edilebilir. Konu derinleştikçe, masallarda betimlenen yemek ritüelleri ve mutfak gelenekleri gibi unsurların daha geniş bir kültürel bağlamda değerlendirilebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, Y. (2000). *Trabzon Masalları Üzerine Bir Araştırma*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Alay, O. (2005). *Bingöl Masalları (İnceleme-Metin)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli Masalları*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Alptekin, A.B. (2010). *Hayvan Masalları*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Arslan, A.S. (2017). *Çankırı Masalları*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Aslan, A.A. (2017). *Arpaçay Nağılları Sahadan Ağız Özellikleriyle Derlenmiş Masallar*, Kömen Yayınları: Konya.
- Aslan, A.A. (2017). *Ardahan-Çıldır-Göle Masalları Sahadan Ağız Özellikleriyle Derlenmiş Masallar*, Kömen Yayınları: Konya.
- Aslan, N. (1994). *Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması (İnceleme-Metinler)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DR Tezi.
- Atlı, S. (2011). *Kastamonu Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Ayan, Ç. (1998). *Anadolu'da Kadın Masalları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Ayan, M. (2019). *Şanlıurfa Masalları*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Aydın, H. (2012). *Iğdır Masalları (İnceleme-Metin)*, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Bahadır, Y. (2017). *Uşak'tan Derlenen Masallar Üzerine Bir İnceleme*, Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Bakırcı, N. (2006). *Niğde Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*, Niğde Yüksek Öğretim Vakfı Yayınları: Niğde.
- Bayezid, R. (2019). *Van-Gevaş Yöresi Anlatı Geleneği (Hikâye-Masal)*, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Bekdik, M. (2014). *Ereğli Masalları*, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Benli, T. (2015). *Karapapak Kuşkayası Masallarının İşlevselliğinin Değerlendirilmesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Beşirli, H. (2011). “Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Y.2011, S.58, s.139-152.
- Boravat, P. N. (1992). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi: İstanbul.
- Boratav, P.N. (2017). *Az Gittik Uz Gittik*, İmge Kitabevi: Ankara.
- Bozlak, Ü.G. (2007). *Erdemli Masalları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Çalışoğlu, S. (2019). *Zonguldak Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*, Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Çam, E. (2018). *Yunt Dağı Yörük Masalları: Metin ve Bağlam Merkezli Bir İnceleme*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Çorbacı, Ç. (2000). *Türk Masallarında Yardımcı İhtiyar Motifi*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Dalğar, E. (2010). *Bucak Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Doğan, A. (2006). *Adıyaman Yöresi Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Emiroğlu, S. (1996). *Meram İlçesi (Konya) Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, DR Tezi.
- Erşahin, İ. (2011). *Kahramanmaraş Masalları Üzerine Tip ve Motif Araştırması*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DR Tezi.
- Ertizman, A.A. (2020). *Billur Köşk Masalları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DR Tezi.
- Eyüboğlu, C. (2008). *Sarıkoz ve Kazdağı Masalları*, İlya Basımevi: İzmir.
- Frazer, J.G. (2018). *Ateşin Kökenine Dair Mitler*, Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Goddy, J. (2013). *Yemek, Mutfak, Sınıf Karşılaştırmalı Sosyoloji Çalışması*, Pinhan Yayıncılık: İstanbul.
- Göde, H.A. (1997). *Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Göde, B. (2011). *Amasya Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.

- Gülmez, G. (2008). *Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme)*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Günay, U. (1975). *Elâzığ Masalları (İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Basımevi: Erzurum.
- Günay, U. (1975). *Elâzığ Masalları (İnceleme)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, DR Tezi.
- Günay, U (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Harmancı, M. (2010). *Türk Masallarında Keloğlan Tipi*, İzmit: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DR Tezi.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve İncelemeler I.Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler II.Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Karadavut, Z. (2010). “Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar”, *Milli Folklor*, Yıl:22, S.85, s.71-80.
- Kasımoğlu, H. (2010). *Van Yöresine Ait Türk Halk Masaları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DR Tezi.
- Kaval, Y. (2019). *Tunceli’den Derlenen Masallar (Metin-İnceleme)*, Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DR Tezi.
- Kayman, F. (2011). *Bingöl’de Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Korkmaz, Y. (2005). *Besni Masalları’nın Sözlü Kompozisyon Teorisine Göre İncelenmesi*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Köprülü, F. (2020). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Tarih Basımevi: İstanbul.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2006). *Balıkesir Masallarında Tip ve Motif Araştırması*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2016). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, Kömen Yayınları: Konya.
- Lévi-Strauss, C. (1969). *The Raw and the Cooked*, University of Chicago Press.
- Oğuz Ö. – Aydoğan E. (2004). *2003-2004 Yıllarında Çorum’dan Derlenen Masallar*, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası: Ankara.
- Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş IV*, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- Ölmez, E. (2014). *Domaniç Masallarının Propp Metoduna Göre İncelenmesi*, İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.

- Önal, M.N. (2009). *Muğla Sözlü Kültürü Araştırmalar: Muğla Masalları Üzerine Araştırmalar ve İncelemeler*, Muğla Üniversitesi Yayınları: Muğla.
- Özçelik, M. (1993). *Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir Araştırma*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DR Tezi.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Sakaoğlu, S. (2015). *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Samsakçı, M. (2007). “Türk Kültür ve Edebiyatında Tuz ve Tuz-Ekmek Hakkı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Y.2007, C.36, S.36, s.181-199.
- Sargın, M. (2018). *Tokat Masalları Üzerine Araştırma ve İncelemeler Birinci Cilt*, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DR Tezi.
- Sarıyüce, H.L. (1991). *Anadolu Masalları Cilt 1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
- Seyidoğlu, B. (2006). *Erzurum Masalları*, Dergâh Yayınları: İstanbul.
- Şen, G. (2019). *Türk Masallarına Psikanalitik Yaklaşım*, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Talas, M. (2005). “Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü ve Mehmet Eröz’e Göre Türk Yemekleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Y:2005, S.18, s.273-283.
- Tataş, İ. (2021). *Ayşe Benek Kaya’nın “Has Bahçenin Gülleri-Sivas Masalları” İsimli Kitabında Yer Alan Masalların Tip Çözümlemesi*, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Tezel, N. (1997). *Türk Masalları I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Tezel, N. (1997). *Türk Masalları II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Tezel, N. (2008). *Türk Masalları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları: İstanbul.
- Thompson, S. *Motif-Index of Folk-Literature*, <https://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/> (Erişim Tarihi: 20.06.2024).
- Thompson, S. (1977). *The Folktale*, University of California Press: United States of America.
- Tunçbilek, L. (2017). *Şereflikoçhisar Masallarının Propp Metoduna Göre İncelenmesi*, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi.
- Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 19.05.2024).
- Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.07.2024)
- Yardımcı, M. (2012). *Malatya Masalları*, Malatya Kitaplığı Yayınları: Malatya.
- Yeniasır, M.-vd. (2021). “Anadolu ve Kıbrıs Türk Halk Masallarında Yer Alan Kültürel Unsurlar Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Selçuk Türkiyat*, Y:2021, S.52, s.81-113

- Yeşilyurt, N. (2020). *Anadolu Sahası Hayvan Masallarında Mitolojik Unsurlar Üzerine Bir Araştırma*, Bartın: Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, YL Tezi.
- Yılmaz, M. (2019). *Kırşehir'den Derlenen Masalların Kohlberg'in Zihinsel Ahlaki Gelişim Kuramına Göre İncelenmesi*, Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DR Tezi.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı	Habibe CELAYİR
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Ayten Çağırın Ticaret Meslek Lisesi, Antalya
Lisans Diploması	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yabancı Dil/Diller	İngilizce

